—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
19
ЛЮТАГА
1993 г.
№ 8 (3678)

ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.

КОШТ 3 рублі

ХТО МЫ?

Фелікс ШКІРМАНКОЎ: «Няўжо не задумаюцца людзі, асабліва вяскоўцы, не перабяруць сваё жыццё год за годам, дзень за днём і не ўбачаць, што тыя, хто пазбавіў іх чалавечага жыцця, робяць усё, каб яны яго ніколі і не ўбачылі!»

СТАРОНКА 4

У ВЯНОК МАКСІМУ ГАРЭЦКАМУ

- **АНКЕТА «ЛіМа»: слова пра М. Гарэцкага кажуць Іван ШАМЯКІН, Сяргей ПАНІЗНІК, Барыс САЧАНКА.**

СТАРОНКА 5

- **«ДЗЕ ТАЯ ПРАЎДА, ДЗЕ ТАЯ МАНА...»: Алесь МАРЦІНОВІЧ — «Скарбы жыцця» М. Гарэцкага ў «Полымі».**

СТАРОНКІ 6—7

- **ШТРЫХІ ДА ШТРЫХА: Эмануіл ІОФЕ ўдакладняе некаторыя малавядомыя старонкі жыцця М. Гарэцкага.**

СТАРОНКІ 6—7

- **«ПАКАЗВАЦЬ БЕЛАРУСА СА ЎСІХ БАКОЎ...»: Барыс БУР'ЯН—М. Гарэцкі і тэатр.**

СТАРОНКА 10

- **«НАШ ДАРАГІ ПРЫХІЛЬНІК»: Язэп ЯНУШКЕВІЧ — М. Гарэцкі і беларуская аўтакефальная царква.**

СТАРОНКА 16

ІНАКШ—НЕ ДАРУЕ ГІСТОРЫЯ

Валеры ЖЫВАЛЕЎСКІ пра маладога гітарыста Уладзіміра ЗАХАРАВА і не толькі.

СТАРОНКА 10—11

РУСКАЯ КУЛЬТУРА, БЕЛАРУСКІ ХАРАКТАР І ЭКАНОМІКА

Павел БІЧ: «Беларусы не сталі рускімі, нягледзячы на два стагоддзі найжорсткай асіміляцыі; проста ў іх выпрацаваўся ФАЛЬШЫВЫ тып культуры і чалавека, няздольных абараняцца ад эксплуатацыі і пагарды з боку суседзяў, якія адстаялі або адрадзілі за апошнія гады сваю культуру».

СТАРОНКА 12

ВЫСОКІ ПОДЗВІГ

1893—1993

Сёння мы адзначаем сотую гадавіну з дня нараджэння выдатнага беларускага пісьменніка, літаратуразнаўца і крытыка, дзеяча нацыянальнай культуры Максіма Іванавіча Гарэцкага.

Так здарылася, што рознабаковую, у вышэйшай ступені таленавітую творчасць гэтага мастака, якая выйшла з глыбінь народнага беларускага жыцця-быцця, вельмі цесна звязана з часам, які яе нарадзіў, мы адкрываем як бы нанава. І яшчэ далёка не разгадалі, не асэнсавалі, не аддалі належнай даніны гэтаму вялікаму мастаку і чалавеку.

Максім Гарэцкі — постаць велічная, дыяпазон ягонай творчасці вельмі шырокі, разнастайны, багаты.

Максім Гарэцкі працаваў на ніве беларускага нацыянальнага Адраджэння і вельмі добра ўсведамляў задачы, цяжкасці, перашкоды, якія стаяць перад кожным, хто адважыўся ісці па гэтым шляху. Ён належаў да так званай залатой пяцёркі, у якую ўваходзілі Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Змітрок Бядуля і нарэшце ён сам, Максім Гарэцкі.

Творчасць Максіма Гарэцкага не выбіваецца з рэчышча развіцця беларускай літаратуры «нашаніўскай» пары і 20-х гадоў. Шматлікія апавяданні, абразкі, замалёўкі пісьменніка вельмі блізкія па духу, татальнасці, скажам, да вершаў зборнікаў Янкі Купалы «Жалейка» і «Гусляр», да «Песняў-жальбаў» Якуба Коласа і ягоных апавяданняў, да абразкоў Змітрака Бядулі і, калі хочаце, да філасофскіх вершаў Максіма Багдановіча.

(Працяг на стар. 3)

Кола Дзён

Беларусь пакуль не вырашыла — абіраць сабе прэзідэнта альбо не. А між тым на працягу апошніх некалькіх месяцаў мы назіраем сапраўднае спаборніцтва паміж прэс-службамі спікера парламента і прэм'ер-міністра, якія стараюцца ў найлепшым свеце паказаць сваіх шэфаў. Апагей (апафегей) гэтай барацьбы прыйшоўся якраз на мінулы тыдзень. Ну ці ж маглі ў прэс-службе спікера падумаць, што з радавой, здавалася б, падзеі — 75-годдзя П. Машэрава — іх саўмінаўскія калегі зробяць ледзь не сусветнага маштабу юбілей? Складальнікам гэтага «Кола Дзён», мяркуючы па рэспубліканскіх (саўмінаўскіх) газетах, праблем не было назваць «Свята тыдня», «Падзею тыдня», «Сустрэчу тыдня» і, вядома ж, «Публікацыю тыдня», а заадно і «Цытату тыдня», а таксама «Чалавека тыдня»... — усё магло быць звязана з нагаданым 75-годдзем. Не прыслухалася да дырэктыўных указанняў (як нагадвае гэта словазлучэнне пра застойныя часы!) толькі «Народная газета». За што, магчыма, і пацерпіць... Мы ж вітаем і падтрымліваем прынцыповую пазіцыю «НГ» і яе рэдактара. А калегам са спец-прэс службаў пажадаем плёну ў далейшай барацьбе за стварэнне, як зараз модна казаць, «іміджаў сваіх патронаў».

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

13 лютага ў Вярхоўным Савеце Беларусі адбылася нарада, прысвечаная барацьбе са злачыннасцю. Перад кіраўнікамі органаў правапарадку і прадстаўнікамі мясцовых улад выступіў С. Шушкевіч. Слоў няма: крымінальная абстаноўка ў краіне склалася блізкая да надзвычайнай. І пагаварыць пра гэта варта было. Але... каб хоць на дзень раней, чым у Маскве.

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

На чарговым Сойме БНФ абмеркаваны шэраг пытанняў, звязаных з вяртаннем КПБ на палітычную арэну. Падкрэслівалася, што легалізацыя дзейнасці кампартыі нясе прамую пагрозу нашай маладой дэмакратыі. БНФ заявіў, што не зможа прыняць удзел у З'ездзе беларусаў свету, бо ён павінен апраўдаць урад і Вярхоўны Савет Беларусі ў вачах сусветнай супольнасці. Крута, нічога не скажаш. Але ці адпавядаюць мэты барацьбы абраным сродкам? На з'езд прыедуць сотні беларусаў замежжа, найперш прыхільнікаў БНФ. І яны самі змогуць выказаць свае адносіны да кіраўніцтва «незалежнай» Беларусі.

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

Яшчэ адной парламенцкай рэспублікай стала менш: у нядзелю ў суседняй Летуве прайшлі выбары Прэзідэнта. Ім, як і чакалася, стаў Альгірдас Бразаўскас, за якога прагаласавала 60 працэнтаў выбаршчыкаў. У якасці назіральнікаў за ходам выбараў у Летуве былі тры народныя дэпутаты Беларусі. Дарэчы, жонка А. Бразаўскаса прагаласавала не за мужа, а за яго праціўніка. Жаночую логіку не зразумець, але цікава ўсё ж ведаць: што гэта азначае?.. С. Шушкевіч павіншаваў А. Бразаўскаса з абраннем яго Прэзідэнтам Летувы і накіраваўся ў Вільню на святкаванне 75-годдзя Нацыянальнага дня Летувы... Дарэчы, свае адносіны наконт святкавання 75-годдзя БНР С. Шушкевіч пакуль не выказаў.

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

«Рэспубліка» пачала публікацыю дакументаў чэрвеньскага і ліпеньскага (1953 г.) пленумаў ЦК КПБ. На першым з іх партыя «самакрытычна прызнала» пралікі ў сваёй нацыянальнай палітыцы. «По вине ЦК КП Белоруссии и Совета Министров республики национальная форма культуры по целому ряду решающих разделов давным давно была утрачена». (З выступлення Патолічава). «Пленуму ЦК КПБ необходимо принять решение о том, что работа ЦК КПБ, Совета Министров БССР, местных партийных, советских органов должна вестись на белорусском языке. На белорусский язык должно быть переведено делопроизводство партийных и советских органов. Мы должны говорить с народом на его родном языке». (З выступлення Зімяніна). Арганізатарам і натхняльнікам беларусізацыі КПБ быў... Л. Берыя. Наступны (ліпеньскі) пленум быў прысвечаны злоўжыванням Л. Берыі. І «сур'ёзная размова», якая адбылася на папярэднім, адразу ж была забыта.

ЗДАРЭННЕ ТЫДНЯ

У пасёлку Калодзішчы каля магазіна № 10 інкасатарам Аксёнавым суботнім днём быў збіты народны дэпутат Рэспублікі Беларусь галоўны рэдактар незалежнай газеты «Свабода» Ігар Германчук. Што гэта было—хуліганства, злачынства альбо палітычная акцыя? Абставіны здарэння высвятляюцца.

КУР'ЁЗ ТЫДНЯ

Месцам збору сродкаў для ўтрымання маўзалея Леніна стала... рэдакцыя газеты «Віцебскі рабочы». Грошы пойдуць на захаванне муміі правадыра ад эканамічнага «ўдушэння» з боку дэмакратаў. Былыя «органы... КПБ» усё смялей прыгадваюць пра сваіх гаспадароў і сваё «слаўнае» мінулае. Гэтак «Гомельская праўда» нядаўна вярнула на сваю першую паласу ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга.

Беларусы на Украіне

Дагавор аб культурным супрацоўніцтве падпісваюць міністры культуры дзвюх краін Яўген Вайтовіч (справа) і Іван Дзюба.

Дні культуры Рэспублікі Беларусь прайшлі на Украіне. У дзесяці буйнейшых залах Кіева гучалі беларускія мелодыі і звонкія цымбалы, спявалі «Песняры» і кружыліся ў вясёлай «Лявонісе» артысты Дзяржаўнага ансамбля танца.

Вынікам Дзён стала падпісанне дагавору аб культурным супрацоўніцтве паміж Рэспублікай Беларусь і Украінай.

Выступае Дзяржаўны ансамбль танца Рэспублікі Беларусь
Фота Аркадзя НІКАЛАЕВА, БЕЛІНФАРМ.

Дзяржаўная мяжа, дзяржаўная мова

Завяршылася стварэнне адзінай сістэмы вывучэння беларускай мовы ў Пагранічных войсках Рэспублікі Беларусь. Штотыднёвыя заняткі з афіцэрамі і прапаршчыкамі ўсіх часцей і ўстаноў пагранвойск праводзяць па дамоўленасці настаўнікі мясцовых школ.

А самым галоўным настаўнікам беларускай мовы ў пагранічнікаў стала Таццяна Рагатка. Менавіта яна, кіраўнік беларускага класа сталічнай СШ № 90, выкладае свой прадмет афіцэрам Упраўлення пагранвойск Беларусі. «Двоек» Таццяна Міхайлаўна капітанам, маёрам і палкоўнікам не ставіць. Не толькі з прычыны адсутнасці школьных дзённікаў у апошніх, але і таму, што вучні ў яе цалкам здольныя.

І яшчэ адзін прадмет вывучаецца з гэтага года ў маладых пагранічных войсках — гісторыя Беларусі. Перад афіцэрамі і прапаршчыкамі ўпраўлення па гэтай тэме рэгулярна выступаюць вядомыя беларускія гісторыкі, навукоўцы. Для асабовага складу войск набыта неабходная колькасць дапаможнікаў «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі».

На пачатку бягучага года ва Упраўленні пагранвойск была разгледжана і ўдакладнена падпіска на перыядычныя выданні для пагранічнікаў. З лютага на кожную пагранзаставу, у кожнае падраздзяленне будзе прыходзіць газета «Наша слова».

Дзяржаўная мяжа фарміруе першае ўражанне прыязджаючых аб самой дзяржаве, і ў пагранічных войсках гэта добра разумеюць.

Уладзімір НЕСЦЯРОВІЧ,
прэс-служба Пагранічных войск Рэспублікі Беларусь.

А КАРЫСЦЬ ЯКАЯ?

Хай прабачаць тыя, хто меў дачыненне да арганізацыі рэспубліканскай нарады па законнасці і правапарадку, але тое, што ў іх атрымалася, больш нагадвала раённую партканферэнцыю. Мне здаецца, што саму ідэю нарады сапсавала празмерная прадстаўнічасць. Калі б старшыня парламента меў жаданне абмеркаваць становішча з законнасцю і правапарадкам у рэспубліцы з міністрамі і кіраўнікамі праваахоўных ведамстваў, гэта выглядала б цалкам натуральна. Але, акрамя іх, у вялікай актавай зале былога ЦК (што яшчэ больш умацоўвала падабенства да партсходкі) сабраліся старшыні абласных, гарадскіх і раённых Саветаў, начальнікі рэспубліканскіх і абласных упраўленняў унутраных спраў і КДБ, начальнікі аддзелаў МУС, пракуроры, старшыні адпаведных судовых структур. Зразумела, што радзіцца з поўнай залай не толькі нязручна, але і немагчыма.

Выступленні асобных кіраўнікоў праваахоўных ведамстваў былі мала інфарматыўнымі і змяшчалі больш папрокаў па адрасе Вярхоўнага Савета і іншых дзяржаўных структур, чым канкрэтных прапаноў. Хоць, так бы мовіць, запеўка, а калі больш дакладна, эмацыянальная і насычаная фактамі ўступная прамова старшыні Вярхоўнага Савета рэспублікі С. Шушкевіча нацэльвала на дынамічную, карысную гаворку. Пасля яго выступлення некаторым прамоўцам давялося на хаду мяняць напісанае дома і пераходзіць да больш канкрэтнай гаворкі.

Сур'ёзна С. Шушкевіч крытыкаваў Міністэрства ўнутраных спраў. За мінулы год асабовы склад міліцыі вырас з 10 да 16 з паловай тысяч, але прыкметна гэта на барацьбу са злачыннасцю не паўплывала, крымінальная абстаноўка у рэспубліцы застаецца сур'ёзнай. Калі выкрыццё злачынстваў у Расіі ў мінулым годзе склала 29 працэнтаў, то нашы органы вышэй 20 працэнтаў не падняліся. Па словах старшыні парламента, на трэць узрасла злачыннасць сярод саміх супрацоўнікаў МУС. Сярод гэтых злачынстваў ёсць і згвалтаванні, і крадзяжы, і дарожна-транспартныя здарэнні з ахвярамі.

Апошнім часам быў прыняты шэраг законаў, якія павінны былі паспрыяць паляпшэнню працы нашай міліцыі. Напрыклад, прыкметна павысілася зарплата работнікаў МУС. Там, напрыклад, сёння начальнік раённага аддзела міліцыі атрымлівае столькі ж, колькі прафесар, доктар навук. А ці прынесла гэта адпаведную аддачу?

Не ўсё робіцца міліцыяй, каб як след абараніць суверэнітэт Беларусі. У кастрычніку мінулага года супрацоўнікі расійскіх органаў унутраных спраў бесперашкодна затрымалі на тэрыторыі Беларусі некалькі нашых грамадзян. Вольна сябе адчуваюць у нас, бывае, і літоўскія спецслужбы.

Прагучалі нараканні і па адрасе судоў, мытні і мясцовых Саветаў.

На жаль, у сваіх выступленнях прадстаўнікі згаданых Старшынёй Вярхоўнага Савета грамадскіх інстытутаў даказвалі, што віноўныя ў недахопах не яны, а хтосьці іншы. А начальнік Упраўлення ўнутраных спраў на транспарце спадар М. Чаргінец не знайшоў нічога лепшага, як сказаць:

— Некаму выгадна, гуляючы на лічбах павелічэння злачыннасці ў міліцыі, гаварыць аб тым, што яна не здольна кантраляваць крымінальную сітуацыю.

На вялікі жаль, прыкладна ў такую ж «разбіралаўку» час ад часу ўвязваліся і іншыя прамоўцы. Таму нейкіх пэўных вынікаў, здаецца мне, нарада нам з вамі, простым грамадзянам, не прынесла.

Яўген ЛЮТЫ.

ДА ЎВАГІ

КІРАЎНІКОЎ І ЎЛАДАЛЬНІКАЎ УСІХ ПРАДПРЫЕМСТВАЎ, ФІРМ ДЫ АРГАНІЗАЦЫЙ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

25 сакавіка гэтага года спаўняецца 75 гадоў з дня абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі. Гістарычнае значэнне тае падзеі немагчыма пераболышыць: нават тады, у ваенны час, шэраг дзяржаў прызналі БНР. Тагачаснае абвяшчэнне самастойнай рэспублікі, ідэі і дакументы, якія суправаджалі гэтую падзею, выключна важныя і для сённяшняе нашай дзяржаўнасці: яны знайшлі адлюстраванне ў праекце новай Канстытуцыі Беларусі.

Для шырокага святкавання гадавіны гэтае падзеі нядаўна дэмакратычнымі грамадскімі арганізацыямі і рухамі рэспублікі быў створаны арганізацыйны камітэт, якім запланаваны шэраг святочных мерапрыемстваў як масавага, так і навукова-культуралагічнага характару, разлічаных на міжнародны рэзананс. Аргкамітэт звяртаецца да Вас і ў Вашай асобе да Вашага прадпрыемства ці арганізацыі з просьбаю дапамагчы сродкамі або матэрыяльна-тэхнічна ў святкаванні 75-годдзя БНР. Са свайго боку абяцаем арганізаваць у час святкавання адпаведную рэкламу Вашаму прадпрыемству і Вашай прадукцыі.

Сродкі трэба пералічваць на разліковы рахунак Гарадской Рады ТБМ № 700733 у Ленінскім аддзяленні Белбізнесбанка г. Мінска з прыпіскаю «На святкаванне 75-й гадавіны БНР». Кантактныя тэлефоны 360-909, 325-446.

АРГКАМІТЭТ.

АЧЫШЧЭННЕ — У ПРАЎДЗЕ

У рэспубліканскім друку з'явілася паведамленне аб тым, што група маці воінаў-афганцаў падала ў суд на пісьменніцу Святлану Алексіевіч. Зачэпкай для абвінавачання паслужыў спектакль купалаўскага тэатра «Цынкавыя хлопчыкі».

Дзіўныя справы Твае, о Госпадзі! Замест таго, каб прыцягнуць да суда сапраўдных віноўнікаў гібелі сыноў, а таксама тых, хто апяваў і дасюль апявае рамантыку «афганскай» вайны ў сваіх хлуслівых творах, няшчасныя маці судзяцца з пісьменніцай, якая першаю напоўнілася пачуццямі спагады і спачування да ахвяр гэтай злачыннай акцыі таталітарнай ваеншчыны, набралася мужнасці і цярплівасці, каб выслухаць іх ашаламляльныя нават і ў наш час галоснасці сваёю шчырасцю споведзі, а потым стварыць унікальную сваёй праўдзівасцю кнігу, дзе пастаралася з максімальнай дакладнасцю захаваць галасы сваіх герояў, не навязваючы ў аўтарскіх камен-арыях свае вывады, ашчаджаючы як мага пачуцці людзей, што даверыліся ёй. Праўда аб схаванай ад грамадскасці «афганскай» вайне ўзрушыла чытачоў, пра што сведчаць іх шматлікія водгукі, апублікаваныя нядаўна ў часопісе «Дружба народов» (1992, № 8), у рэспубліканскай прэсе. Менавіта гэтая «нелицеприятная» праўда выклікала спалох у шэрагах тых, хто адказны за гэтую народную трагедыю і хто ўсімі магчымымі і немагчымымі сродкамі імкнецца схаваць яе. У іх свой апрабаваны не раз у ранейшыя нядобрай памяці часы арсенал подлых сродкаў змагання з тымі, хто адважваецца першым выказаць праўду аб мінулым на поўны голас. На гэты раз яны выкарыстоўваюць вядомы яшчэ ў эпоху Понція Пілата спосаб, калі праведны гнеў простага люду накіроўваецца на ўласных абаронцаў і прарокаў. Зноў, як і ў мінулым, мы выяўляем сваю згоду з тым, што самі сябе закоўваем у ланцугі хлусні. Зноў судзім люстэрка, якое кажа нам праўду аб саміх нас. Судзім пісьменніцу, судзім беларускую літаратуру.

Беларускі ПЭН-цэнтр, сябрам якога з'яўляецца Святлана Алексіевіч, глыбока абураны гэтым чарговым актам барацьбы ўладных постсавецкіх структур за прэсу і расцэньвае яго як замах на свабоду слова і свабоду друку, як яшчэ адну спробу падмяніць былую партыйна-надзбіцкую цэнзуру цэнзурай так званага «общественного мнения». Беларускі ПЭН-цэнтр лічыць, што рух беларускага грамадства да нацыянальнага Адраджэння як да больш высокай і адэкватнай чалавечым імкненням форм палітычнай і эканамічнай арганізацыі вымагае свабоды публічнага абмеркавання ўсіх думак на старонках друку, на сходах і мітынгах, а не ў судзе. Беларускі ПЭН-цэнтр рашуча пратэстуе супраць судовага праследавання свайго сябра.

ВЫКАНАЎЧЫ КАМІТЭТ БЕЛАРУСКАГА ПЭН-ЦЭНТРА.

ПОЦІСК РУК

Заснаваны клуб беларуска-амерыканскай дружбы

На мінулым тыдні ў канферэнц-зале пасяджэнняў Прэзідыума Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь адбыўся сход навуковай і творчай інтэлігенцыі г. Мінска, на якім быў закладзены клуб беларуска-амерыканскай (ці амерыкана-беларускай) дружбы. Назва клуба, што вынесена ў загаловак, пакуль рабочая.

Ініцыятыва закладкі такога клуба зыходзіла ад кіраўніцтва Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны і Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. Кіраўнік цэнтра і старшыня асацыяцыі спадар А. Мальдзіс, выступаючы перад прысутнымі, распавёў пра ўзнікненне такой ідэі і арганізацыйныя праблемы, якія трэба вырашыць. Як заўсёды, кіраўнік Скарынаўскага цэнтра здзівіў грамаду новымі звесткамі аб беларуска-амерыканскіх узаемасувязях, гістарычных падзеях. Стала вядома, што ў хуткім часе рыхтуецца да друку праца В. Кіпеля (Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Йорку) «Беларусы ў Амерыцы», з якое беларускі чытач можа даведацца шмат цікавага і карыснага пра ўдзел суайчыннікаў па ўладкаванні амерыканскай культуры і навукі. З гісторыі вядома, напрыклад, што беларус Дзяржынскі заснаваў першую нью-норкскую гімназію; што Барыс Кіта разлічваў траекторыі палётаў першых амерыканскіх касмічных караблёў і г. д.

Прэзідэнт Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь сп. Л. Сушчэня вітаў сход, падкрэсліў важнасць паразумення маладых пакаленняў беларусаў і амерыканцаў. «У руках моладзі — будучыня нашых краін, таму Акадэмія навук будзе толькі вітаць працу такога клуба», — падкрэсліў прэзідэнт.

З прапановамі па арганізацыі клуба выступілі начальнік упраўлення Міністэрства замежных спраў РБ, У. Шчасны, дацэнт кафедры замежных моў АН РБ сп. З. Перапяліца, намеснік дырэктара ННАЦ імя Ф. Скарыны сп. В. Рагойша, супрацоўнік Акадэміі навук, старшыня Фонду падтрымкі дэмакратычных рэформ імя Льва Сапегі В. Грыцук і інш. (Выступленні гучалі па-беларуску і па-ангельску. — Ю. Л.).

Супрэзідэнтамі клуба беларуска-амерыканскай дружбы грамада вылучыла і зацвердзіла Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла ЗША ў Рэспубліцы Беларусь сп. Д. Суорца і сп. У. Шчаснага, віцэ-прэзідэнтамі — супрацоўнікаў Скарынаўскага цэнтра сп. А. Анціпенку і сп. Ю. Жалезку, а таксама сп. З. Перапяліцу.

Юрась ЛАГАДА.

ГІСТАРЫЧНАЯ НАВУКА І АДРАДЖЭННЕ

I Усебеларуская канферэнцыя гісторыкаў «Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новая канцэпцыя і падыходы)», ініцыятарамі і арганізатарамі правядзення якой выступілі гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта і Інстытут гісторыі Акадэміі навук Беларусі, на заключным пасяджэнні была пераўтворана ў кангрэс, што прыняў рашэнне аб стварэнні Асацыяцыі гісторыкаў Беларусі. Тым самым робяцца сур'ёзныя захады па развіцці гістарычнай навукі дзеля патрэб нацыянальнага Адраджэння. Была ўнесена прапанова аб наданні гістарычнаму факультэту Беларускага дзяржаўнага універсітэта статуса навучальна-метадычнага цэнтра.

ВЫСОКІ ПОДЗВІГ

(Пачатак на стар. 1).

Гэтак жа, як Янка Купала, Максім Гарэцкі трагічна ўспрымае жыццё. У яго творах вельмі многа нярадасных, драматычных малюнкаў, беларускае гора-бяда паўстае ў ягонай абмалёўцы ў поўны свой рост. Тэма неўладкаванасці, невыноснасці, нават трагічнасці вяковага жыцця ўвасоблена ў шматлікіх творах Максіма Гарэцкага: у драматызаванай аповесці «Антон», аповесцях «У чым яго крыўда», «Меланхолія», «Ціхая плынь», у шматлікіх апавяданнях, замалёўках, эцюдах. Малюнкі, вобразы гэтых твораў перарастаюць у трагічную тэму чалавека, народа, якому адмоўлена ў чалавечых правах, у магчымасці развівацца, па чалавечых і божых законах будаваць уласнае жыццё.

Дарэвалюцыйная беларуская проза небагатая ні пісьменніцкімі імёнамі, ні колькасцю і якасцю напісаных твораў. Жанры апавядання, навелы толькі-толькі прабівалі дарогу, прараслі першыя нясмелыя яшчэ парасткі аповесці і рамана.

Максім Гарэцкі адным з першых закладваў цагліны ў падмурак беларускай прозы. Ужо першы ягоны зборнік апавяданняў «Рунь» (1914) паказваў, як заўважылі акадэмік Карскі і паэт Максім Багдановіч, што ідзе мастак самабытны і глыбокі.

У наступных апавяданнях, аповесцях пісьменнік дэманстраваў высокую рэалістычную, псіхалагічную культуру, багатую эмацыянальную палітру, адчуванне «рэчавасці», «прадметнасці» жыцця, уздымаў глыбокія пласты гутарковай беларускай мовы, уздымаючы яе на ступень мовы літаратурнай.

Ёсць у дарэвалюцыйнага Гарэцкага апавяданні. якія па майстэрстве псіхалагічнага аналізу, культуры пісьма нават апярэджвалі ў некаторым сэнсе апавяданні нашага найлепшага празаіка Якуба Коласа. Я маю на ўвазе апавяданне «Літоўскі хутарок», напісанае ў 1915 годзе. Дый многія іншыя апавяданні, такія, напрыклад, як «Генерал», «Дзёгаць», «Чарнічка», камедыя «Жартаўлівы Пісарэвіч», упрыгожаць самую развітую літаратуру.

Тэма ўзаемаадносін інтэлігента, які выйшаў з сялянскага. народнага асяроддзя, і народа, драматычнасці, нават трагічнасці самавызначэння гэтага чалавека, бадай, галоўная ў творчасці Максіма Гарэцкага. Ні ў якога другога беларускага пісьменніка яна гэтак ярка, поўна, усебакова не ўвасоблена і не выяўлена.

Мала, вельмі мала часу падараваў Максіму Гарэцкаму лёс, каб да канца раскрыцца, рэалізавацца як пісьменніку, мастаку. У дваццаць адзін год ён выдае зборнік «Рунь», і тут жа выбухае першая сусветная вайна. Кровапралітныя баі ва Усходняй Прусіі, цяжкае раненне, бясконцыя шпіталі. Па выражэнні самога пісьменніка, «чатыры гады страчана». Для беларускай літаратуры яны, аднак, не прапалі безвынікова. Дзякуючы смяртэльным прыгодам вольнапіснага Гарэцкага мы маем запіскі «На імперыялістычнай вайне», твор, які можна паставіць на адну паліцу побач з сусветна вядомымі раманамі Рэмарка, Барбюса, Хемінгуэя, прысвечанымі той жа вайне.

І далей лёс не шкадуе Максіма Гарэцкага. Пасля ўтварэння БССР ледзьве паспявае ён разам з рэдакцыяй «Звезды» (тады яна выдавалася на рускай мове) перабрацца са Смаленска ў Мінск, як БССР робіцца Беларуска-літоўскай рэспублікай, а «Звезда» разам з супрацоўнікамі, у тым ліку Гарэцкім, перавандроўвае ў Вільню. Вільню ў хуткім часе акупіруюць палякі, Гарэцкаму з горада выбрацца не ўдаецца, ён выкладае беларускую літаратуру ў гімназіі, на розных курсах. Нарэшце, як «камуністычны агент», трапляе ў турму, у славутыя Лукішкі.

І зноў жа, чатыры віленскія гады не прападаюць марна для беларускай літаратуры. Яшчэ ў 1920 годзе Максім Гарэцкі стварае «Гісторыю беларускае літаратуры», бліскучую кнігу, што вытрымала чатыры выданні (сёння мы маем пятае) і не страціла ні свайго навуковага, ні пазнавальнага значэння. Дзякуючы дзейнасці Гарэцкага - падпольшчыка мы маем раман-хроніку «Віленскія камунары», створаную ўжо ў Вяцкай высылцы і напісаную вельмі мякка, хораша, чалавечна, без ніякай злосці на несправядлівыя ўдары лёсу.

Дзе б ні быў гэты чалавек, у якія б цяжкія абставіны ні трапляў, ён заўсёды і ўсюды самааддана, самаахвярна служыць беларускай ідэі і роднаму народу. З дзяцінства зачараваны беларускай народнай песняй, казкай, мастацкім словам беларусаў, якое дайшло да яго са старонак «Нашай Нівы», ён роднай літаратуры прысвячае жыццё. Па сваіх грамадскіх поглядах М. Гарэцкі быў сацыялістам і дэмакратам.

М. Гарэцкі нёс у нашу літаратуру праблемнасць, да якой, як справядліва сцвярджае крытык Д. Бугаёў, «не заўсёды ўзнімаліся яго папярэднікі і часткова нават паплечнікі на літаратурнай ніве».

Героі твораў М. Гарэцкага ўпарта імкнуцца дакапацца да ісціны, да пазнання сутнасці жыцця, таямніц чалавечай душы, бясконца разважаюць пра сэнс жыцця («адкуль свет, адкуль што»; «адкуль усё і што яны» і гэтак далей).

Пісьменнік-аналітык па складзе таленту, М. Гарэцкі як бы прывіваў нашай, у нядаўнім мінулым сялянскай літаратуры інтэлектуальна - філасофскую праблематыку, свядома ставіў перад сабой, як перад мастаком, задачу ўзбагачаць нацыянальную мастацкую традыцыю, уздымаць беларускую літаратуру да ўзроўню больш развітых літаратур. Не ўсё пісьменніку ў аднолькавай меры ўдавалася. Многае засталося на ўзроўні нарыса, замалёўкі, дакумента. Не трэба, аднак, забываць, што М. Гарэцкі актыўна жыў у беларускай савецкай літаратуры толькі ў 20-я гады, ад 30-х гадоў, калі пачалі нараджацца шырокія эпічныя палотны (раманы К. Чорнага, М. Зарэцкага, З. Бядулі), ужо быў адарваны. Адбываў высылку то ў Вятцы, то ў Пясочным. Тым не меней нават у тым, што ён напісаў у гэты час, ён як бы закладваў стылёва - жанравыя плацдармы для будучага развіцця беларускай літаратуры.

М. Гарэцкага любілі, сябравалі з ім, трымаліся як роўныя з роўным Янка Купала і Якуб Колас.

Прыходзіцца нават сёння здзіўляцца феномену М. Гарэцкага. Ён закончыў толькі каморніцкае вучылішча. Трохі павучыўся ў Археалагічным інстытуце ў Смаленску. Тым не меней быў бадай што самым адукаваным чалавекам сярод нашых старэйшых пісьменнікаў. Разам з братам Гаўрылам Іванавічам складаў першыя беларуска-рускія слоўнікі, пісаў крытычныя артыкулы, літаратуразнаўчыя працы, складаў для настаўнікаў выпісы па літаратуры, збіраў і друкаваў народныя песні нават з нотамі.

М. Гарэцкі з неадступнай увагай сачыў за развіццём розных плыняў маладой савецкай беларускай літаратуры. «Маладняк», «Узвышша», спроба стварэння беларускага «Лефа» па вобразе таго, які ўзначальваў Маякоўскі, іншых пісьменніцкіх груповак, займалі, цікавілі яго як крытыка і тэарэтыка літаратуры. І не толькі як крытыка і тэарэтыка. Пад крылом М. Гарэцкага, у той час, калі ён узначальваў кафедру беларусазнаўства Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі, узмацнілася, расквітнела аршанская філія «Маладняка», паляцелі ў творчы вырай шматлікія маладыя таленты.

Цяжка пераацаніць значэнне для беларускай літаратуры, культуры такіх прац М. Гарэцкага, як «Маладняк за пяць гадоў. 1923—1928». «Беларуская літаратура пасля «Нашае Нівы», «Якуб Колас пасля Кастрычніка», «Наш тэатр», «Бядуля пасля Кастрычніка», «Вінцук Дунін-Марцінкевіч», «Доктар Францыск Скарына», «На ўгодкі па Багдановічу» і шматлікія іншыя — гэта цэлы наш літаратурны універсітэт.

Само кароткае жыццё Максіма Гарэцкага — суцэльны подзвіг. Высокі подзвіг служэння сваёй радзіме, народу, сваёй «матцы-зямлі Беларусь».

Іван НАВУМЕНКА.

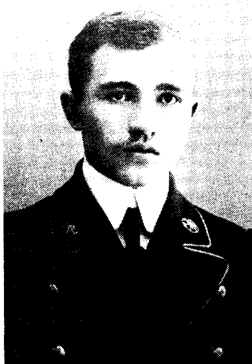

1913 год.

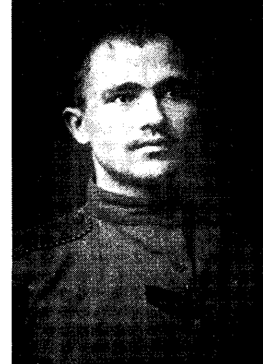

1916 год.

1928 год.

ЦІ ПАРАЗУМНЕЕМ...

Якія цудоўныя найменні давалі нашы продкі рэкам, азёрам, урочышчам! Такое ўражанне, што Палессе ў даўніну насялялі толькі паэты. Прыслухайцеся: Прыпяць, Ясельда, Гарынь, Стаход, Неслуха, Лань... А назвы вёсак? Вось толькі некаторыя з іх у Іванаўскім раёне: Дастоева, Дружылавічы, Моладава, Баравая, Вярхусце, Святаполка... За кожнай назвай стаяла нешта канкрэтнае. Мы і сёння можам пэўна сказаць, чаму вёску назвалі Заруддзе або Залядынне, Беразляны або Пясчанка.

Усё гэта—наша гісторыя. А ў гісторыі, як вядома, ніхто нічога не можа змяніць. І тым не менш знаходзіліся надзеленыя ўладай пустадомкі, якія сіліліся многае падправіць, змяніць. Яны не лічыліся ні з гісторыяй, ні з народнай памяццю. Прыкладаў таму — нямала.

Здаўна жыла-была на Палессі вёска Бясхлебічы. Яе хаты стаялі на пясчаным узгорку па правы бок старой брукаванкі Іванава—Пінск. Хаты, праўда, і цяпер стаяць, а вось вёскі з такой назвай ужо няма.

— Бясхлебічы? Хіба можа быць у сацыялістычнай краіне вёска з такой назвай? — рубам паставілі пытанне аматары выпраўляць гісторыю. — Трэба неадкладна замяніць гэтую жабрацкую мянушку!

І замянілі. Паляцеў пад адхон указальнік «Бясхлебічы», а на яго месцы ўстаноўлены новы — «Сасновічы». Дзякуй, што хоць не імя 26-ці бакінскіх камісараў.

Гадоў колькі таму мне давялося быць на сходзе ў калгасе «Зара камунізму», дзе на поўным сур'ёзе абмяркоўвалася пытанне аб перайменаванні вёскі Яечкавічы.

— Што гэта за назва?—абураліся ініцыятары перамен. — Калісьці тут балоты былі непралазныя... Толькі дзікія качкі плавалі... Людзі паляваннем жылі ды яшчэ яйкі збіралі.. Цяпер жа балот няма, а вёска так і засталася Яечкавічамі. Хіба ж можна крочыць у камунізм з такой недарэчнай назвай?

— А як жа мы яе назавём?—звярнуўся да вяскоўцаў старшыня калгаса І. Савенка.

Як нярэдка бывае ў такіх выпадках, першым да трыбуны падскочыў падхалім — невысокі шчупленькі чалавечак з адтапыранымі, як у кажана, вушамі:

— Усе мы паважаем нашага старшыню Івана Іванавіча. Давайце вёску назавём ў яго гонар — Іванаўкай.

У старшыні калгаса хапіла розуму не паддацца на гэтую спакусу:

— Калі іншых прапаноў няма, то няхай лепш старая назва застаецца.

Можа, гэта адзіны прыклад, калі задума з перайменаваннем правалілася. У большасці ж выпадкаў усё праходзіла без якіх-небудзь цяжкасцей. А мяняючы назвы вуліц наогул ніхто ні з кім не раіўся. Усё залежала ад абмежаванай фантазіі кіраўнікоў.

Па назвах нашых вуліц прыезджы чалавек ніколі не здагадаецца, што ён трапіў у беларускі горад. Вазьміце хоць наш раённы гарадок Іванава. Каб не адстаць ад моды, тры яго галоўныя вуліцы названы так: Леніна, Савецкая, Карла Маркса і далей: Камсамольская, Інтэрнацыянальная, Кірава, Фрунзе, Крупскай, Горкага, Калініна, Маладагвардзейская, 50 год Кастрычніка, Будзённага... А дзе ж тут што-небудзь беларускае? Ёсць! Вунь да рэчкі Самаранкі прытуліліся тры невялікія хаткі—гэта вуліца Янкі Купалы! Ах, якая шчодрасць да беларускага!

А ў Іванаве ж пахаваны наш знакаміты зямляк Напалеон Орда—добра вядомы ў Еўропе мастак. Усе мы павінны ганарыцца ім. Але што бяспамятным да гэтага. Яшчэ не так даўно, у застойны час, расшыраючы вуліцу Савецкую, магілу Н. Орды сцерлі з твару зямлі, нават надмагільную пліту, кажуць, выкарысталі пад фундамент нейкай пабудовы. Наўрад ці цяпер можна што-небудзь паправіць. Дык хоць бы кіраўнікі горада рашыліся назваць гэтую вуліцу імем вядомага земляка. Не. Ніхто не рашаецца. Маўляў, для гэтага патрэбны сродкі. Бачыце, калі мянялі гістарычныя назвы, тады аб матэрыяльных затратах ніхто нават не заікаўся. А цяпер — гэта галоўны аргумент—«трэба спачатку людзей накарміць, а потым за адраджэнне беларускасці брацца».

Няўжо ўсё ўпіраецца ў матэрыяльныя затраты? Не. Тут справа, як кажуць, больш далікатная. Многія кіраўнікі (яны і раней былі кіраўнікамі!) усё яшчэ спадзяюцца на зварот да нядаўняга мінулага. А той-сёй і пабойваецца. Вось жа і вершык ходзіць па людзях:

Товарищ, верь: пройдет она,
И демократия, и гласность,
И государственная
безопасность
Запомнит ваши имена.

Такім чынам, адраджэнне адкладваецца.

А тым часам мы з'яўляемся сведкамі новай хвалі найменаванняў. Як грыбы ў асеннім лесе пасля цёплага дажджу, растуць у суверэннай Беларусі розныя аб'яднанні, гандлёва-пасрэдніцкія прадпрыемствы. Якія ж ім даюцца найменні? Палюбуйцеся: «Багіс», «Інталс», «Віцына», «Галс», «Калібры». Гэты пералік можна доўжыць і доўжыць, але нічога беларускага тут не знойдзеце. То, можа, гэта ўсё заморскія фірмы, і гандлююць яны нейкімі экзатычнымі таварамі? Нядаўна я пацікавіўся, чым гандлюе, напрыклад, створанае ў Іванаве малое прадпрыемства з загадкавай назвай «Інталс»? Аказваецца, адходамі ад перапрацоўкі ячменю на саладавым заводзе, можна сказаць мякінай, якая ідзе на корм свінням. Затое назва якая!

Божа літасцівы, адкуль на нас такое насланнё? Ці паразумнеем мы калі?

Аляксей КАЎКО.

г. Іванава.

«ЗАРАНКА» НЕ ПАВІННА ЗГАСНУЦЬ

Мы — бацькі адной з груп беларускага дзіцячага садка № 376 «Заранка» Савецкага раёна. Таго самага напаўлегендарнага садка, які яшчэ на пачатку 80-х гадоў дбаннем педагагічнага калектыву і бацькоў стаў — насуперак процідзеянню многіх гора-кіраўнікоў ад асветы — сапраўды беларускім. За гады стварыўся унікальны нацыянальны агмень, які вабіў беларускамоўных дзяцей і бацькоў з усяго горада. Шмат хто з нас, не зважаючы на нязручнасці, возіць сюды дзяцей здалёк — дзеля беларускамоўнага дзіцячага асяроддзя, якое дапамагае маленькаму чалавеку не страціць матчыну мову, захаваць сваю годнасць у чужамоўным акружэнні урбанізаванага жыцця.

У многіх садках цяпер прыкладаюць вялікія намаганні, каб хоць часткова стварыць для дзяцей нацыянальнае асяроддзе. А ў нас яно натуральнае, і па-беларуску гавораць усе супрацоўнікі — ад загадчыцы да кухара. Садок стаў жывым узорам таго, што паўнацэннае беларускае выхаванне ў горадзе не толькі магчымае, але і плённае, што пацвярджаюць шматлікія публікацыі, тэле- і радыёперадачы пра «Заранку».

Але зусім нечакана над далейшым існаваннем садка, ягонага калектыву і мікракалектываў навісла пагроза, якая лішні раз засведчыла абыякавасць бюракратыі да справы адраджэння беларушчыны.

Будынак вымагае рамонту. Кіраўніцтва нашага Савецкага раёна ўпарта настойвае на гадавым капітальным рамонце з размеркаваннем на час рамонту дзяцей па розных садках і частковым працаўладкаваннем выхавальнікаў. У выніку чаго садок нішчыцца назаўсёды.

Чыноўніку няма клопату, што парываецца шматгадовая традыцыя плённага выхаваўчага суладдзя дзяцей, бацькоў і выхавальнікаў. Чыноўнік накатае справаздачу пра «беларусізацыю», а сам цвёрдым росчыркам пяра знішчыць той жывы (і не ва ўсім яму паслухмяны) асяродак, у якім нармальна пачуваюцца і не комплексуюць беларускамоўныя дзеці.

Мы спадзяёмся, што нашыя дзеці не страцяць адзін другога, што іх не «раскідаюць» у чужамоўныя калектывы. Хацелася б верыць, што нацыянальныя прыярытэты ў выхаванні не з'яўляюцца чарговай бюракратычнай гульнёй... Давайце менш гаварыць пра Беларусь наогул, а зробім канкрэтную справу для маленькіх беларускамоўных жыхароў сталіцы — будучых годных грамадзян Беларусі.

І. АДАМЧУК, В. БАБКОВА, Г. БАТАЛЬЁНАК, Т. ВАЎЧОК, А. ВЯЧОРКА, С. ЖЫНКІНА, В. ІВАШКЕВІЧ, усяго — 104 подпісы.

г. Мінск.

ХТО МЫ?

Мітынговая актыўнасць апошнім часам апусцілася практычна да нулявой адзнакі. І таму самы час, каб памяркоўна паспрабаваць асэнсаваць сённяшні дзень, паглядзець, якія здабыткі атрымаў дэмакратычны рух, якая яго чакае перспектыва.

Я разумею, што гэтым пытаннем займаюцца прафесіяналы-палітолагі, але і нам у звычайнай глыбінцы неабыякава, што адбываецца ў рэспубліцы.

Мяне асабіста цікавіць не знешні бок наступіўшага «штылю» ў грамадстве, а прычыны, якія прывялі да гэтага стану. Недзе ў глыбіні душы зведваю задавальненне ад гэтага «штылю», бо адчуваю фізічную і маральную стомленасць. Усё часцей з'яўляецца жаданне адгарадзіцца ад палітычнага вэрхалу ў друку, на тэлебачанні, на радыё.

Напэўна, гэта і ёсць галоўная прычына наступіўшага «штылю» ў грамадстве. Вычарпала сябе тая выбуховая эйфарыя палітычнай актыўнасці, якая ў свой час добра-такі напалохала партыйна-гаспадарчую камуністычную большасць у Вярхоўным Савеце, і яна прагаласавала за прыняцце некалькіх законаў (напрыклад, аб дзяржаўнай сімволіцы, аб дзяржаўнасці беларускай мовы), за якія б ніколі не прагаласавала б сёння.

Карыстаючыся вайсковай тэрміналогіяй, гэтая большасць вымушана была адступіць, але ў хуткім часе зрабіла перагрупоўку сіл і цяпер перайшла ў наступ. Утвораны палітычныя партыі і аб'яднанні камуністычнага вераспавядання, амаль цалкам падпарадкаваны кіруючым пракамуністычным структурам (як бы яны сябе ні называлі!) сродкі масавай інфармацыі.

А што датычыцца раённага друку, дык ён проста трапіў у аброць учарашніх камуністычных функцыянераў. Гэта вельмі добра бачна на прыкладзе слаўгарадскай раёнкі з архаічнай назвай «Ленінскае слова».

Рэдактарам газеты працуе В. Ігнатава — былы сакратар Слаўгарадскага РК КПБ па ідэалогіі. Тое, што яна перарэгістравалася ў ПКБ — гэта яе асабістая справа. Тое, што яна моліцца камуністычным ідалам — гэта таксама яе асабістая справа. Але тое, што яна ўвяла камуністычную цэнзуру ў газеце, якая з'яўляецца органам раённага Савета народных дэпутатаў,— гэта яскравы прыклад, чаго дамагаюцца гэтыя «абаронцы» народа.

Здзіўляцца гэтаму не трэба. Інакш яно і быць не можа, бо старшыня райвыканкама Л. Бубноў — былы другі сакратар Слаўгарадскага РК КПБ, а сярод членаў райвыканкама — учарашнія функцыянеры райкама. Вось і шчыруе рэдактар раёнкі ў створаных ёй умовах найлепшай спрыяльнасці, распаўсюджвае скампраметаваную камуністычную ідэалогію.

Уперадзе — новыя выбары. Няцяжка ўявіць, якую пазіцыю зойме раёнка пад кіраўніцтвам такога рэдактара, якая не мае, што граха таіць, прафесійнай журналісцкай адукацыі, але затое скончыла найвышэйшую навучальную ўстанову — ВПШ...

І непакоіць мяне думка: няўжо людзі вёскі настолькі абязволіліся і змірыліся, што ізноў прагаласуюць на выбарах за кандыдатаў ад камуністычнай наменклатуры? Няўжо ізноў прададуць свой лёс за бутэльку гарэлкі і кавалак кілбасы, якія ім абавязкова падкінуць напярэдадні галасавання?

Няўжо не задумаюцца людзі, асабліва вяскоўцы, не перабяруць сваё жыццё год за годам, дзень за днём і не ўбачаць, што тыя, хто пазбавіў іх чалавечага жыцця, робяць усё, каб яны яго ніколі і не ўбачылі? Няўжо не зразумеюць, што сваёй прыгоннай працай кормяць плойму дармаедаў-чыноўнікаў розных узроўняў, якія, каб захаваць свае пасады, існуючую сістэму, дураць іх, сцвярджаючы, што толькі калгасы гарантуюць людзям забяспечанае жыццё?

А чаму Вярхоўны Савет не прымае закон аб зямлі, які б гарантаваў роўныя правы і калгасніку, і фермеру, і землеробчаму кааператыву? Чаму нічога не робіцца з боку ўрада, каб выраблялася сельскагаспадарчая тэхніка і для фермерскіх гаспадарак?

Ды ўсё па той жа прычыне: каб сядзець на людскім карку! Бо калі вы адчуваеце сябе гаспадарамі, дык хутчэй зразумееце, што сапраўдны гаспадар вырашае сам, што яму рабіць. Пры існуючай сістэме чыноўнікі круцяць калгаснікам, як цыган сонцам.

Імпатэнтамі ад нацыянальнай культуры зрабілася большасць вясковай інтэлігенцыі — настаўнікі. Калі раней, у часы маладосці Янкі Купалы і Якуба Коласа, настаўнікі былі захавальнікамі нацыянальнай культурнай спадчыны і неслі гэтае багацце людзям, дык сёння нават выкладчыкі роднай мовы і літаратуры ўсяго толькі адбываюць свае гадзіны ў школе...

Неяк на адным з пасяджэнняў гарвыканкама разглядалі пытанне аб стане пераходу на беларускую мову навучання ў дзіцячых садках і школах, падначаленых гарадскому Савету. Усе пагадзіліся, што патрэбна ўтварыць у Слаўгарадзе Таварыства беларускай мовы. Выканкам гарсавета прапанаваў райана сумесна пачаць гэтую справу. Я выступіў у мясцовым друку, звярнуўся да выкладчыкаў роднай мовы і літаратуры, спадзеючыся, што яны адгукнуцца. Але ніхто не прыйшоў у гарсавет, каб абмеркаваць гэтае пытанне: ні выкладчыкі, ні кіраўніцтва райана.

Зрэшты, няма чаму здзіўляцца, бо не пачуеш у службовых пакоях райана беларускага слова. Дарэчы, чацвёрты год як беларуская мова з'яўляецца дзяржаўнай, а ўся справаздача ва ўсіх установах ідзе на рускай мове. Пячаткі ў Саветах з былым гербам, які не існуе...

І, крый Божа, калі змогуць прыхільнікі «великого и могучего русского языка» працягнуць у Вярхоўным Савеце закон аб двухмоўі, калі другой дзяржаўнай мовай стане руская мова! Застанецца тады беларуская мова і культура ў фальклорных ансамблях, як цікавая экзотыка для турыстаў з «белокаменной».

Людзі, задумайцеся: ХТО МЫ?

Ф. ШКІРМАНКОЎ,
старшыня Слаўгарадскага гарадскога Савета народных дэпутатаў.

НА ШЧАСЦЕ, ЛІДЭРЫ Ў НАС ЁСЦЬ...

Нядаўна дыктар «Радыёфакта» з уласцівым яму штучным аптымізмам паведаміў нам, што ў Беларусі няма лідэраў, што ў выніку апытання пэўнага пласту чынавенства нашым лідэрам мог бы быць вядомы ўсім Назарбаеў. Да слова, сярод якасцяў мяркуемага прэзідэнта Беларусі забыліся на такія, як чэснасць і патрыятызм.

Нейкая рацыя ў адказах ёсць. Сённяшнія кіраўнікі Беларусі на лідэраў не цягнуць. Гадаванцы КПСС-КПБ, вышкаленыя партшколамі, яны маглі быць «важакамі» (быццам гамонка ішла пра гайню сабак ці воўчую зграю — тэрмін дужа тонкі) альбо «правадырамі».

Як вядома, палітычны лідэр гартуецца ў палітычнай барацьбе. Якая палітычная барацьба магла быць пры таталітарным рэжыме, калі ўсё вырашалася на паляваннях ды ў саўнах? Так і абыходзіліся мы адным непагрэшным «генеральным сакратаром». Але час памяняўся. Палітычнаму рынку сапраўды патрэбны лідэры. Думаю, што людзі з якасцямі беларускіх лідэраў у нас ёсць, не могуць не быць. І тое, што звонку іх як бы і не відаць, моцна насцярожвае. Ці не паказчык гэта моцнай ступені таталітарнасці нашага цяперашняга рэжыму? Ці не з'яўляецца ён атрутным для дэмакратыі і дэмакратычнага ўчынку? Блакіраванне апазіцыйных сіл сродкамі масавай інфармацыі краіны, эфірны імперыялізм суседняй дзяржавы — размыванне нашых нацыянальных інтарэсаў інтарэсамі чужых дзяржаў — усё гэта не спрыяе ідэнтыфікацыі сябе з якім-небудзь нацыянальным дзеячам. Такая небяспечная нам сітуацыя задавальняе непрыяцеляў беларушчыны ўнутры краіны і за яе межамі.

Вядома, калі няма лідэраў, то іхняму прэм'еру можна ляпаць нашага па плячы, выгаворваць яму за што-небудзь. Можна на самым высокім урадавым узроўні некальні разоў ездзіць у Маскву і там выпрошваць патрэбную нам нафту. Раз няма лідэраў, то лепей панургавым статкам пайсці ўслед за першым сустрэчным бараном — перачытайце Рабле, куды ён завёў.

На шчасце, лідэры ў нас ёсць. Пры дэмакратыі лідэр неабавязкова атаясамляецца з усёй нацыяй. Вунь на Захадзе колькі працэнтаў галасоў набіраюць на выбарах нават найбольш вядомыя? Часам ледзь болей за палову. А іх жа ведаюць усе! Што ж тут казаць пра нашых замоўчаных ды абылганых...

Мікола БУСЕЛ.

Светлагорскі раён,
в. Дуброва.

З ПОШТЫ АДДЗЕЛА ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ

Анкета «ЛіМа»

На пытанні, што тычацца творчасці Максіма Гарэцкага, ужо адказалі многія з тых, да каго звярнулася рэдакцыя. У сённяшнім, юбілейным нумары — працяг анкеты.

1. Калі і пры якіх абставінах адбылося ваша знаёмства з прозай Гарэцкага?

2. Што ў яго асобе і творчасці падаецца вам вызначальным, сугучным сённяшняму дню, блізкім вам асабіста?

«Нікому не кажы, што чытаў...»

1. Я — студэнт трэцяга курса Гомельскага тэхнікума будаўнічых матэрыялаў. Штудзірую тэхнічныя дысцыпліны, хімій розных было штук пяць. Але глытком паветра, радасцю для мяне была беларуская мова. Яе выкладаў Міхал Міхалавіч Сасноўскі — высокі, сутулы, нязграбны, але вясёлы, дасведчаны чалавек. Мы любілі яго, асабліва я, і ён адчуваў гэта. У нас Сасноўскі падрабляў, асноўная яго праца — у педтэхнікуме. Шчыры беларус, ён рыхтаваў настаўнікаў, якія маглі б выкладаць па-беларуску. Метода яго — дыктанты і сачыненні. Натуральна, у яго не хапала часу і сілы правярыць усе сшыткі, і ён, напэўна, не ўпершыню практыкаваў такую дапамогу сабе — запрашаў лепшага студэнта для праверкі сачыненняў і дыктантаў. Выбраў мяне. І я кожную нядзелю хадзіў да Сасноўскага ў яго драўляны дом і правяраў сшыткі. Праца пакутная: памылак процьма, ад чырвонага алоўка гарэла ў вачах. За работу атрымоўваў я, галодны студэнт, смачны абед і пяцёрку. Але была яшчэ адна ўзнагарода, можа, самая каштоўная: Сасноўскі даваў мне чытаць кнігі беларускіх пісьменнікаў, часам такіх, пра якіх я да таго не чуў. Браць з сабой не дазваляў, чытаў я ў кароткіх перапынках паміж праверкамі дыктантаў і ў гадзінным пасляабедзенным адпачынку, калі гаспадар, выпіўшы чарку, тут жа ў сваім маленькім кабінеце засынаў на канапе і смачна хроп.

Цяпер разумею: гэта быў высокі давер —даць мне Максіма Гарэцкага зімой 1938-39 гадоў. Не чытаў я — глытаў з прагнасцю: як можна больш!

Сасноўскі папярэдзіў, хаваючы кнігу: «Нікому не кажы, што чытаў Гарэцкага».

Гэта мяне скаланула, можа, і спалохала.

— А што, і ён — вораг народа?

— Браце ты мой, не ўсе ворагі, чые кнігі зніклі з бібліятэк. Людзі разбяруцца.

У наступную нядзелю я сам папрасіў пачытаць Гарэцкага. Сасноўскі прылажыў пальцы да вуснаў: маўчы! Але кнігу даў, папярэдзіўшы:

— Каб жонка мая не ўбачыла, а то апынецца кніжка ў грубцы.

Жонка асцерагала свайго рызыкоўнага «нацдэма».

У такіх умовах я ўпершыню пазнаёміўся з Максімам Гарэцкім. Пасля ажно 15 гадоў не мог раздабыць ніводнай яго кнігі.

Канец 1953 года. Мы з Пятром Глебкам атрымалі кватэры ў адным доме, у адным пад'ездзе. Суседства добра зблізіла нас, пра што я пісаў ва ўспамінах пра Пятра Фёдаравіча.

Я прыйшоў да яго, калі ён разбіраў сваю багатую бібліятэку, якая перажыла вайну. У кучы кніг я ўбачыў Максіма Гарэцкага, ажно тры зборнікі. І з дазволу Глебкі прачытаў іх з прагнасцю і ўвагай маладога пісьменніка, якому хацелася адкрыць **усю** беларускую літаратуру. Шчаслівыя сённяшнія маладыя, што маюць магчымасць **усё** адкрываць, **усё** чытаць без аглядкі!

2. Аб значэнні звароту Максіма Гарэцкага ў нашу класічную спадчыну хораша сказаў многа гадоў назад Алесь Адамовіч:

«Быццам вярнулася з далёкага небыцця ў сваю сістэму велізарная зорка і адразу пачала гравітацыйна ўплываць на ўсю сістэму і на кожную планету паасобку — і на тыя таксама, што з'явіліся, узніклі за час, пакуль зорка адсутнічала».

Што мне хочацца дадаць, адказваючы на пытанне? Я катэгарычна не прымаю агульнага адмаўлення, аплёўвання літаратуры савецкага часу, што спрабуюць рабіць некаторыя залішне заўзятыя звяргальнікі. Створана вялікая літаратура, якая складала і складае аснову нацыянальнай культуры. Без яе, без гэтай літаратуры, мы мусілі б пачынаць ледзьве не з нуля, з вытокаў, маючы глыбокі правал. Але прызнаем, што сацрэалізм многіх з нас рабіў рамантыкамі. Мы адступалі ад традыцый Купалы, Коласа, Гарэцкага, ад традыцый рускай класічнай літаратуры. А яны, гэтыя традыцыі, вымушаюць нас вярнуцца да суровага рэалізму, ды крытычнага рэалізму — да той высокай праўды аб жыцці народа, якая вызначальнай была ў творчасці нашых класікаў.

Іван ШАМЯКІН.

Паперадзе нас

Адкрыў для сябе М. Гарэцкага ў Львове, дзе ў бібліятэках І. Свянціцкага, «Рідкісна кніга», навуковай кніжніцы імя Стэфаніка штовечар чакалі мяне творы-помнікі, якія яшчэ і сёння не заўсёды ўдаецца прачытаць у Мінску. Такім чынам курсант факультэта журналістыкі Вышэйшага ваенна-палітычнага вучылішча вяртаўся да беларускасці, змагаўся са сваёй псеўдаінтэрнацыяналісцкай замшэласцю. І «Гісторыя...» і «Хрэстаматыя...» М. Гарэцкага чыталіся нібы тэкст адваротнага боку медаля, за якім, здавалася, навечна была схавана вялізная спадчына нацыі. Потым, чытаючы «Камароўскую хроніку», завёў сабе сшытачкі для слоўніка, куды ўпісваліся каларытныя словы-жарынкі Максіма Гарэцкага. І як было сумна і няўцешна чытаць пасля Гарэцкага многія празаічныя рэчы іншых творцаў, дзе героі мовяць гэтаксама, як і сам аўтар, дзе не чутно жывога дыхання мовы — адно яе закалькаванасць, закратаванасць... Да таго ж — яна яшчэ была і прадыстылявана жорсткімі фільтрамі сацрэалізму.

Яшчэ больш прыцягальнай стала для мяне постаць М. Гарэцкага тады, калі, зацікавіўшыся беларускім культурнаасветным рухам у даваеннай Латвіі, нечакана выявіў яго прысутнасць у Дзвінску (Даўгаўпілсе). Пасля таго, як ён у студзені 1922 г. быў арыштаваны польскімі ўладамі, пасаджаны ў Лукішкі, а потым «без суда, са здзекам, быў выкінуты з Вільні ў нейтральны Пас паміж польскім і літоўскім фронтам» (гл. «Аўтабіяграфію» М. Гарэцкага), і апынуўся ў Коўне — яго ратаваў Канстанцін Барысавіч Езавітаў, аднагодак Гарэцкага, былы дзеяч БНР, на той час адзін з кіраўнікоў беларускага культурнаасветнага таварыства ў Латвіі «Бацькаўшчына», інспектар беларускіх пачатковых школ Беларускага аддзела пры Міністэрстве асветы Латвіі. К. Езавітаў «выпісаў» Ігната Дварчаніна з Вільні, а Максіма Гарэцкага з Коўна на летнія шасцітыднёвыя курсы Беларусазнаўства для настаўнікаў — будучых выкладчыкаў Дзвінскай і Люцынскай беларускіх гімназій. І вось у кнізе К. Езавітава «Беларускае культурна-асветнае т-ства Бацькаўшчына» (Рыга, 1932) бачу аблічча лектара М. Гарэцкага на фотаздымку, які падпісаны так: «Беларускія Дзяржаўныя Аднагадовыя Вучыцельскія Курсы ў першы год працы ў Дзвінску». Праз некалькі старонак аўтар К. Езавітаў змяшчае партрэт М. Гарэцкага з подпісам: «Максім Гарэцкі, аўтар «Гісторыі Беларускае Літаратуры», выкладчык літаратуры на Дзяржаўных Беларускіх Вучыцельскіх Курсах у 1922 г.»

Максім Гарэцкі ў Дзвінску напісаў апавяданні «Салдат і яго жонка», «Каменацёс», «Свецкі чалавек», «Не адной веры». Але мне хочацца адзначыць яшчэ адну вартасць тых дзвінскіх ратоўных для яго тыдняў. Ён перадаў у душы тамтэйшых беларусаў-асветнікаў такое свячэнне, якое, як прызнаецца 96-гадовы паэт і настаўнік з-пад Індры, і па сёння падтрымлівае ауру беларускасці на латгала-крывіцкім памежжы.

І я веру, што М. Гарэцкі не толькі з намі, але і паперадзе нас. І ў адраджэнні Краіны мы сыходзімся з ім усё бліжэй і бліжэй.

Сяргей ПАНІЗНІК.

Працаваў да самазабыцця

1. У другой палове пяцідзесятых гадоў, дакладней, пасля XX з'езда партыі. Тады якраз ішла рэабілітацыя многіх, хто быў у свой час беспадстаўна арыштаваны, рэпрэсаваны. З падвалаў «спецхрана» падымаліся на свет божы кнігі, часопісы, газеты, якія праляжалі там, здавалася, вечнасць. Цэлыя горы! Частку іх я бачыў, калі заходзіў у кабінет беларускай літаратуры, што быў на другім паверсе ў Ленінскай бібліятэцы. У гэтым кабінеце працавалі дактары, кандыдаты навук, аспіранты, але знаходзілася іншы раз і мне, студэнту, месца. Менавіта там у тыя гады я пазнаёміўся ўпершыню з творчасцю многіх беларускіх пісьменнікаў, у тым ліку і з творчасцю Максіма Гарэцкага празаіка, крытыка, філолага.

У 1960 г. Дзяржаўнае выдавецтва БССР выдала невялікую кніжачку прозы пісьменніка пад назвай «Выбранае». Прызнацца, калі я прачытаў яе змест, аж узлаваўся — туды не трапілі лепшыя творы выдатнага мастака. У тым самым годзе Янка Брыль і Янка Скрыган запрасілі мяне на працу ў аддзел прозы часопіса «Полымя». І, прыйшоўшы туды, я адразу ж пачаў шукаць магчымасці пазнаёміць чытачоў як найпаўней з творчасцю любімага мною пісьменніка. На маю радасць, выявілася, што, апрача надрукаваных, выдадзеных яго твораў, было шмат зусім невядомых, яны ляжалі ў рукапісах. Прычым, многія з іх захоўваліся не толькі ў сям'і Максіма Гарэцкага, якая жыла ў Ленінградзе, але і ў архівах. Помню, якое незабыўнае, светлае ўражанне зрабіў на мяне раман «Віленскія камунары», — яго прывёз у рэдакцыю «Полымя», перадрукаваўшы, як умеў, адным пальцам на машынцы, былы рэдактар заходнебеларускага штоквартальніка Янка Шутовіч. Уразіў ён мяне перш за ўсё глыбінёй аналізу і паказам падзей, вобразамі, што паўставалі з яго старонак. І, вядома ж, мовай — крынічнай, жывой, сапраўды беларускай. Само жыццё, адвечнасць, здавалася, дыхалі з кожнага радка, кожнага слова. Па манеры пісьма, кампазіцыі, сувязі з мінулым, думках раман быў куды больш сучасны, чым многія з твораў, што ляжалі ў рэдакцыі, чакалі сваёй чаргі. Словам, для мяне «Віленскія камунары» былі падзеяй. Раман, на жаль, нялёгка клаўся на старонкі часопіса. Як, дарэчы, і іншыя творы Максіма Гарэцкага, што друкаваліся потым з яго літаратурнай спадчыны. Жылі яшчэ некаторыя з тых, хто імкнуўся зрабіць з пісьменніка «ворага народа», заганяў яго на той свет, хто не хацеў яго рэабілітацыі. Помню, як я, будучы дзяжурным па нумары, даказваў у Галоўліце, што адзначаныя чырвоным алоўкам мясціны ў гэтым рамане ніякай пагрозы савецкай уладзе не нясуць, іх трэба пакінуць. Не дапамагло! Калі раман быў надрукаваны, каб зняславіць пісьменніка, паднята было з архіваў пісьмо Максіма Гарэцкага Л. Жалігоўскаму — начальніку Сярэдняй Літвы, якое пісьменнік напісаў 1 ліпеня 1921 г. і ў якім прасіў дазволу на выданне штотыднёвіка «Беларускія ведамасці». Пісьмо гэтае ўстаўлена было ў даклад першага сакратара ЦК КПБ К. Т. Мазурава, які ён зачытаў на нарадзе работнікаў культуры, вось, маўляў, каго друкуе «Полымя». Не, у рэдакцыі часопіса не разгубіліся, там працавалі людзі, якія ведалі, што такое літаратура, што значыць для Беларусі Максім Гарэцкі. І рабілі ўсё, што ад іх залежала, каб творчасць яшчэ аднаго класіка дайшла да чытача. Імёны гэтых людзей не павінны быць забыты — гэта Максім Танк, Янка Скрыган, Іван Пташнікаў, Алесь Бачыла, Алена Шарахоўская. Шмат дапамаглі рэдакцыі Юльян Пшыркоў, Дзмітры Бугаёў, Максім Лужанін і асабліва дачка пісьменніка Галіна Максімаўна і брат Гаўрыла Іванавіч.

Разам з Галінай Максімаўнай, Гаўрылам Іванавічам, Юльянам Пшырковым і Дзмітрыем Бугаёвым мы рыхтавалі двухтомнік твораў пісьменніка, прабівалі яго праз самыя розныя інстанцыі. Некалькі разоў чытаў я, кожны раз захапляючыся зноў і зноў, «Камароўскую хроніку», рыхтуючы яе да публікацыі. Ганаруся, што і пяцітомнік Максіма Гарэцкага выходзіў не без майго ўдзелу. Максім Гарэцкі — вялікі пісьменнік, і, зразумеўшы гэта, я, як і некаторыя іншыя, рабіў усё дзеля таго, каб яго творы не хаваліся ад народа, а як найхутчэй трапілі да чытача. Каб імя яго ва ўсёй сваёй непаўторнасці і значнасці вярнулася ў нашу літаратуру, у свядомасць народа.

2. Максім Гарэцкі быў чалавекам вельмі добрай беларускай душы, сціплым па прыродзе сваёй, не абцяжараны ні славай, ні званнямі, ні тытуламі. Увесь нядоўгі век, што быў яму адпушчаны, куды б, у якія краі ні закідвала яго злая доля, ён працаваў да самазабыцця, рабіў усё, што было ў яго сілах, дзеля свайго народа, Бацькаўшчыны. Умеў ён шанаваць і працу тых, хто жыў да яго, хто яго акружаў, хто гэтак жа, як і ён, імкнуўся служыць ідэі нацыянальнага адраджэння, хоць і выбіраў дзеля гэтага свае, адрозныя ад яго, шляхі. Ніколі, у самыя скрутныя сітуацыі, не выяўляў раздражнення, злосці, а тым больш нянавісці. Павучыцца б гэтаму ў Максіма Гарэцкага некаторым наваяўленым сённяшнім лжэпрарокам, хто пнецца, лезе, не маючы на тое ніякіх падстаў, ледзь не ў лідэры нацыі! Але... Не дарэмна ж кажуць: калі Бог хоча пакараць каго, то перш за ўсё забірае ў яго розум... Што ж да творчасці выдатнага мастака слова, дык можна з упэўненасцю сказаць, што яе не чакае лёс твораў шматлікіх падзёншчыкаў, хай сабе і пры званнях, тытулах, з раздзьмутай зіхатлівай, але падманнай славай, што паміраюць на нашых вачах, бо яна, гэтая творчасць, вытрымала выпрабаванне часу, даказала сваю змястоўнасць і каштоўнасць і з кожным годам, з кожным новым паваротам гісторыі набывае ўсё большую і большую вагу. І ў гэтым неўміручасць і веліч самога яе стваральніка. Ва ўсім, да чаго б не дакранаўся мастак, вызначальным быў талент. І яшчэ — крыштальная сумленнасць, непадкупнасць, на першым месцы заўсёды стаялі інтарэсы справы, народа. Пісьменнік пайшоў на эшафот, але нідзе, ні ў чым не здрадзіў сабе. Трэба спадзявацца, што подзвіг Максіма Гарэцкага калі-небудзь усё ж будзе па-належнаму ацэнены.

Барыс САЧАНКА.

«ДЗЕ ТАЯ ПРАЎДА, ДЗЕ ТАЯ МАНА...»

«Скарбы...» М. Гарэцкага ў «Полымі»

Голас з небыцця і адначасова — голас з вечнасці. Голас Максіма Гарэцкага, стомленага фізічна, спакутаванага духоўна, ды па-ранейшаму нязломнага, няскоранага. Колькі пражыта-перажыта, колькі пабачана і перадумана, што настала пара заняцца і падсумаваннем зробленага, бо хто яго ведае, як будзе далей, якія яшчэ варункі чакаюць наперадзе. А таму — споведзь, лебядзіная песня:

«Браму скарбаў сваіх адчыняю: падходжу і так, падходжу і гэтак, пасяджу, адсапнуся — зноў адчыняю, псую сабе гумар.
Цяжкаватая брама, панурая вельмі, завесы на ёй паржавелі, замок папсаваўся, ключ у замку не хоча круціцца, — замардавала мяне.
Падазрона гляджу па баках, асцярожна рыхтую запас тлумачэнняў: можа, госці залчаць, а хто яны будуць?
Чакаю спагаднага, блізкага сэрца, але ж брама адчынена ўсім...»

Так пачынаў М. Гарэцкі свой апошні твор «Скарбы жыцця». Дасведчаны чытач, безумоўна, пра «Скарбы жыцця» не мог не чуць. Прынамсі, хоць бы з кнігі Алеся Адамовіча «Браму скарбаў сваіх адчыняю...» Першыя ж радкі яе — пра «лебядзіную песню»: «Словамі, вынесенымі намі ў загаловак, пачынаецца апошні твор Максіма Гарэцкага...» Аднак А. Адамовіч, як таго вымагала задума даследавання, пра «Скарбы...» гаворыць мімаходзь, разглядаючы іх толькі ў кантэксце іншых твораў пісьменніка.

Праходзілі гады (згаданая кніга А. Адамовіча пабачыла свет яшчэ ў 1980 годзе), а аўтарскі аўтограф М. Гарэцкага ў архіве Аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі АН Беларусі так і ляжаў, як кажуць, без руху, быццам забыты. Намаганні А. Адамовіча і іншых навуковых супрацоўнікаў Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы апублікаваць «Скарбы...» цалкам плёну не давалі. Так і не трапілі яны ні ў Збор М. Гарэцкага ў чатырох тамах, ні ў дадатковы, пяты том. Вяртанне гэтай кнігі (а перад намі сапраўды кніга-роздум, кніга-падагульненне) з небыцця адбылося толькі цяпер: «Скарбы...» і яшчэ некалькі твораў М. Гарэцкага апублікаваны ў другім нумары за сёлетні год часопіса «Полымя»...

Максім Гарэцкі, як вядома, 18 ліпеня 1930 года быў арыштаваны, адпраўлены ў мінскую турму. Пачаліся месяцы допытаў, катаванняў, а пасля высылка ў далёкую Вятку. Там ён жыў з 1931 па 1935 год, пакуль пакутніцкая адысея не атрымала працягу, на гэты раз трагічнага. Як мяркуе дачка М. Гарэцкага Галіна Максімаўна, «Скарбы...» напісаны «не раней сакавіка 1935 года, магчыма, у 1937 годзе». Сапраўды, у творы нямала момантаў, якія даюць падставы меркаваць, што так яно і ёсць. Пісьменнік вяртаецца ў маленства і юнацтва, прыгадвае блізкіх яму людзей, хоць і робіць гэта не прама, а завуалявана, і ўсё часцей задумваецца, а што ж там, наперадзе, за мройным і такім неакрэсленым даляглядам. Кожны чарговы крок не столькі дадае ўпэўненасці, колькі прыносіць з сабой стомленасць:

«І вечнасць варушыцца ў маёй істоце: ідзі, ідзі! Усе ідуць — ідзі ты.
Стапталіся мае лапці: урэзаліся аборы ў ногі, давяць матузы ад хатыля. Ідуць — іду. Узіраючыся ў вечнасць».

Гэта была яшчэ і спроба, жаданне маральна ачысціцца ад бруду, які навальвалі на яго хціўцы, здрайцы, даносчыкі. Ачысціцца і застацца чалавекам: «Вечнасць. Жуда. Тое, што завуць: бог, любоў, павіннасць, праўда, ідэал — усё яно дробненька круціцца ў вечнасці, і туды і сюды, і так і гэтак».

Сёння мы ўжо ведаем са сведчанняў ацалелых вязняў ГУЛАГу, як часам адна гадзіна па жудаснасці выпрабаванняў вымяралася днямі, тыднямі, месяцамі. Пра гэта таксама ў «Скарбах...» Зноў жа, боль нясцерпны праступае падтэкстава, бо не мог М. Гарэцкі пісаць адкрыта, бо за ім сачылі, правяралі кожны ўчынак. Але не мог і не пісаць. Адмовіцца ад гэтага — таксама была б пакута. І клаўся тым самым радок за радком. Звернуты да нас, наступнікаў, з надзеяй, што напісанае застанецца. Са спадзяваннем, што калі-небудзь яго «лебядзіную песню» пачуюць:

«Направа — чырвоныя кветачкі перад хаткаю невядомаю грудком запякліся.
Налева — страшнае бяздонне... зірнеш — да зямелькі прысядзеш...
Беражком, па самым краёчку, як па гострай брытве, трэба ісці...»

А хіба лягчэй было яму бачыць, як знаёмыя (што ўжо гаварыць пра незнаёмых) адварочваюцца, не пазнаюць?! Ды так было, і пісьменнік згадвае ў «Скарбах...»:

«Белым налётам крыецца бруд. Буду я жыць, каб жыць.
Цяжка мне танцаваць на арэне маёй. Мазгі мае сохнуць. асацыяцыі мае блекнуць. Цяжка правіцца дрэву з сэрцам усохлым.
На тых берагох вахебнікі вежу збудавалі, а я гоцаю пачвараю...
Людзі цураюцца мяне, каб не запэцкацца аб мяне...»

Адзінае ўратаванне М. Гарэцкі бачыў у тым, каб быць з блізкімі. Няхай і на адлегласці, але — адчуваць іх прысутнасць. І памерлых, і жывых.

Гэта пра сястру Ганну, якая зусім юнай, будучы студэнткай, трапіла ў Маскве пад трамвай і загінула, згадвае ён: «Ные вечная рана». Гэта пра любага брата Гаўрылу Іванавіча і яго жонку ўспамінае (яны таксама не па сваёй волі развіталіся з Беларуссю і апынуліся на далёкай Поўначы): «А хто ж там ходзіць, а хто ж там бродзіць на гэтых снегавых прасторах на месячным святле? Мядзведзь ходзіць, Пралеску водзіць».

А перадусім жыла ў М. Гарэцкага прага творчасці, пастаянна напамінала аб сабе. Сведчанне таму — і самі творы, што з'яўляліся ў такіх неспрыяльных умовах, і пакутліва-роздумныя згадкі ў «Скарбах...»:

«Шукай свой човен залаты! Едзь на выспу Патмос. Даўно там не быў. Духам аскудзеў.
О сонца светлае-прасветлае! абагрэй ты мяне!
Далёкая выспа Патмос! Там прытулак...»

Патмос — назва геаграфічная і біблейская адначасова. Як вядома, на гэтым грэчаскім востраве, што знаходзіцца ў Эгейскім моры, з'явілася адна з кніг Новага запавету, ці не самая галоўная на сённяшні дзень, калі ўлічыць цікавасць да яе — «Апакаліпсіс». Семантычна ж назва гэтая паходзіць ад дрэва, якое можа пражыць тысячу гадоў, а пасля даць дружныя маладыя парасткі. Хутчэй за ўсё гэтае дрэва і меў на ўвазе М. Гарэцкі, калі пісаў у «Скарбах...»: «Усохлая дуля зялёны сучок паказала. Залаты чавёнчык паплыў па сіняму мору. Хвалі і праслаўляй выспу Патмос».

Аднак выспа Патмос у «лебядзінай песні» з'явілася, так сказаць, не на голым месцы. Яна прыйшла з яшчэ аднаго аўтабіяграфічнага твора М. Гарэцкага — «Лявоніус Задумекус», пісанага ў Вятцы недзе ў другой палове 1931 — пачатку 1932 года. Адна са згадак: «У залатым чоўне на выспу Патмос. Успаміны маюць вялікую моц. Пачуў сябе блазенны абагрэтым. Успомніў маці сваю».

Увогуле, «Лявоніус Задумекус», па сутнасці, яшчэ ў большай ступені «сатканы» з успамінаў, чым «Скарбы». Гэтаксама, як і ў «лебядзінай песні», М. Гарэцкі не маўчыць пра арыштанцкае мінулае: «Успомні, уздумай, прыгадай сабе, Лявоніус Янус, як сядзеў ты ў страшнай вежы, з забаронаю глядзець у вакно, і здалёк бачыў работу па пабудове».

Прыгадвае, і тут жа саркастычна, іранічна заўважае: «І чуў (Лявоніус. — А. М.) маральнае задавальненне, што так працуе, бо гэта ж робіць ён для вялікага сацыял. будаўн Працуе, як гаспадар, як на сваім, але без усякага ўласніцкага нахілу...
Жыве блазенны, жыве! Будуе новае жыццё... Дом для венікаў жывых з помнікаў мёртвых».

Будаваў гэтую самую лазню і сам М. Гарэцкі, будаваў і геракончваўся, якую вялікую, нявыказаную радасць «прыносіць чалавеку «сацыял. будаўн.» Асабліва ж, калі ён зняволены, працуе пад прымусам, вымушаны займацца справай куды «больш будзённай і важнай», чым нейкія там мроі аб далёкай і загадкавай выспе Патмос.

Іронія скрозь слёзы, маўклівыя мужчынскія слёзы, якія староннямy чалавеку не заўсёды бачны. Але яны праступаюць:

«Поле сваё рабіць не забывайся, блазенны!
Поле — гэта хараство.
І вольным часам пагуляць па ім можна.
Асяроддзе тваё — далёкае ад цяжкай індустрыі, ад вялікіх вытворчых працэсаў, ад кіпучага новага жыцця.
Пакуль што — гэтак.
Потым будзе, можа, і другое.
Чым багаты, тым і рады.
Жыццё трэба ведаць з усіх бакоў. Можа, яно так, можа, не зусім.
Спяшайся — час твой кароткі».

Разумеў, што кароткі, таму і спяшаўся. Спяшаўся, а ўсё ж напісанае крэсліў, перапрацоўваў. І, каб застаўся ў жывых, пакінуў бы іншыя варыянты твораў, пра якія ідзе гаворка, паставіў бы ў іх апошнюю кропку. Ды час не мае звароту, і чалавечае жыццё, як і творчае, у новым кірунку не пракруціш, таму ёсць тое, што засталося. Але, чытаючы фрагменты, магчыма, у нечым неадшліфаваныя, мы павінны памятаць, што задума аўтара сягала значна далей таго, пра што можна гаварыць, як пра ажыццёўленае.

Гэта тычыцца і мастацкага дзённіка «Кіпарысы», які ўзнік са звычайных падарожных запісаў, што М. Гарэцкі вёў, у прыватнасці, у час паездкі летам 1928 года ў Крым. Апрацаваны ён быў у ссылцы, але, як сведчыць Г. Гарэцкая, «першапачатковы тэкст не захаваўся, а новы, пад назваю «Кіпарысы», мусіць, стаў чарнавым матэрыялам для будучага мастацкага твора ў форме дзённіка». «Кіпарысы» цікавыя пазнавальнасцю, хоць ёсць тут і псіхалагічна-заглыбленыя мо-

ШТРЫХ ДА ШТРЫХА

Гэта ўжо стала гісторыяй, а я ўсё ніяк не магу забыць той памятны нумар «ЛіМа» з партрэтам М. Гарэцкага, дзе ён пасля многіх год замоўчвання і недаацэнкі ўпершыню быў названы Алесем Адамовічам класікам беларускай літаратуры. Так, класік, які займае ў ёй самае пачэснае месца побач з Я. Купалам, Я. Коласам, М. Багдановічам, З. Бядулем. І трэба рабіць усё магчымае, каб у яго біяграфіі — і жыццёвай, і творчай — заставалася меней «белых плямаў».

Аўтару гэтых радкоў удалося знайсці ў розных архівах, часопісах і газетах 20-х гадоў звесткі аб юнацтве пісьменніка, якія дазваляюць удакладніць асобныя невядомыя і малавядомыя старонкі жыцця гэтага чалавека. Некалькі матэрыялаў увайшлі ў радыёперадачу, аўтарамі якой былі Э. Іофе і У. Ліўшыц.

Так, у службовых спісах супрацоўнікаў Беларускага дзяржаўнага універсітэта за 1923 год выяўлена рэгістрацыйная анкета, напісаная ўласнаручна М. Гарэцкім, з якою, думаю, цікава пазнаёміцца:

1. Прозвішча — Гарэцкі
2. Імя — Максім
3. Імя па бацьку — Іванавіч
4. Дакладны адрас — Мінск, Савецкая, 97—6
5. Час нараджэння—1893
6. Месца нараджэння — Меншая Багацькаўка, Шамаўская вол., Мсціслаўскага павету.
7. Нацыянальнасць — беларус
8. Родная мова—беларуская
9. Паходжанне (саслоўнае) — селянін
10. Сямейнае становішча — жанаты
11. Склад сям'і, месца яе прабывання — жонка і двое дзяцей, у Менску.
12. Адукацыя агульная (ніжэйшая і сярэдняя школы і час сканчэння) — Альшанская другакласная школа Аршанскага павету, 1908 г., землямерна-агранамічная школа ў Горах-Горках Магілёўскай губерніі, 1913.
14. Адукацыя вышэйшая (падрабязна з указаннем часу заканчэння) — слухаў лекцыі ў Маскоўскім археалагічным Інстытуце на І курсе ў 1918—1919 г. (гісторыя мастацтва).
15. Спецыяльнасць — беларуская літаратура
16. На якіх мовах акрамя роднай гаворыць, піша, чытае, (указаць падрабязна) — расійская і польская.
17. Папярэдні занятак: а) да Кастрычніцкай рэвалюцыі і б) пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі.
Каморнік (землямер), рэпарцёр, настаўнік, літаратар.
18. Вучэбная спецыяльнасць (галіна і прадмет выкладання) — беларуская літаратура.
19. Якімі тэхнічнымі і практычнымі навыкамі валодае і дзе працаваў.
Умею ўсякую сельскагаспадарчую работу, умею каморніцтва.
20. Папярэдняя вучэбная і навуковая работа.
Быў выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў Віленскай беларускай гімназіі, на беларускіх настаўніцкіх курсах у Дзвінску (Латвія).
21. У якіх навуковых таварыствах і камісіях удзельнічаў або ўдзельнічае.
Інстытут беларускай культуры ў Менску, беларускае навуковае таварыства ў Вільні.
22. Якія мае навуковыя або літаратурныя працы — «Гісторыя беларускай літаратуры», «Беларускія слоўнікі», апавяданні.
23. Ці мае навуковую ступень — не.
24. Ці займаў калі-небудзь выбарныя пасады, дзе і калі.
Кандыдат Менскага гарадскога савету. 1923 г.
25. Адносіны да воінскай павіннасці (дзе служыў і ў якіх чынах).
Бамбардзір 2-й батарэі 27-й артылерыйскай брыгады.
Па набору ўвосень 1918 г. у Смаленску прызнаны зусім нягодным за ранамі для службы, дакумент прапаў.
26. Ці састаяў у Прафесіянальным саюзе, у якім менавіта, з якога часу.
Сябар беларускага Настаўніцкага саюза ў Вільні з 1919 г. (№ 31), цяпер сябар саюзу працаўнікоў асветы.
27. Ці спачувае або належыць да якой-небудзь палітычнай партыі.
Беспартыйны.
Подпіс М. Гарэцкі».

У Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве Беларусі захоўваецца «Дело о присвоении звания землемера-агронома Горецкому Максиму Ивановичу». У ім ёсць прашэнне М. Гарэцкага: «...допустить меня к испытательному экзамену». Яно датуецца 19 чэрвеня 1909 года. Унізе подпіс і горацкі адрас: вуліца Зялёная, дом Якаўлева. Далей з архіўнай справы відаць, што на запытанне дырэктара вучылішча ад 25 чэрвеня 1909 года горацкі павятовы ісправнік пад грыфам «сакрэтна» паведамляе, што «селянін Максім Іванавіч Гарэцкі за час пражывання яго ў Горках з верасня 1908 года ні ў чым заганным не заўважаўся».

На жаль, у архіўнай справе адсутнічаюць матэрыялы аб тым, як праходзіла яго вучо-

Максім Гарэцкі з жонкай Леанілай Усцінаўнай і дзецьмі Леанідам і Галінай. 1923 год.

Хата бацькоў М. Гарэцкага.

манты.

Прыйшло да сучаснага чытача і апавяданне М. Гарэцкага «Ашуканы палітрэдактар». Твор рыхтаваўся да «Зборніка апавяданняў» пісьменніка, які мусіў выйсці ў 1928 годзе, але, з-за ўмяшання цэнзуры, так і не пабачыў свет. Свае ўласныя хаджэнні па творчых пакутах паклаў аўтар у аснову гісторыі, што адбылася з паэтам Трышкам Ласым. У апавяданні праўдзіва адлюстравана ўся атмасфера адміністраванага камандавання літаратурай і творчасцю ўвогуле, якая пачалася з першых гадоў савецкай улады. Няма сумнення, што аўтар ведаў усіх гэтых літаратурных чыноўнікаў Двубокага, Крыўляку, Балматуху і іншых. І, безумоўна, сам ён сутыкнуўся і з камісарам Пупком, і з яго жонкай. Яны з той рэдкай пароды людзей, якія здатны ў любых абставінах і пры любой уладзе трымацца на паверхні: «Пра яе казалі, што раней, у Гомелі, яна была страшэннаю русацянкаю, а цяпер, зайшоўшы за Пупка, зрабілася беларускаю і прыхільніцаю беларускае літаратуры. Ніхто не ведаў, чаму яна так крута перамянілася, і думалі, што яна гэта для кар'еры мужа».

Завяршаюць палымянскую падборку мясціны з «Камароўскай хронікі», што звышпільнай цэнзурай былі выкраслены з гэтага твора пры падрыхтоўцы Інстытутам літаратуры імя Я. Купалы Збору твораў М. Гарэцкага ў чатырох тамах. Тады даходзіла да сапраўднага абсурду. Выкрэсліваліся, па сутнасці, зусім бяскрыўдныя выразы. Напрыклад, у адным месцы замест: «А Лаўрыка выпусцілі, а во і ён», пакінулі: «А Лаўрык..., во і ён...» Дзеля чаго? А дзеля таго, каб чытач не здагадаўся, што брат пісьменніка знаходзіўся ў зняволенні.

Не будзем, аднак, прыводзіць прыклады, яны ў часопісе займаюць чатыры з паловай старонкі і дапытлівы чытач, пры жаданні, зможа параўнаць, што было ў М. Гарэцкага і што засталося ў Зборы твораў пасля ўмяшання цэнзуры.

Нарэшце М. Гарэцкі «браму скарбаў сваіх» адчыніў як мага шырока (не магу не назваць тых супрацоўнікаў Інстытута літаратуры, якія мелі дачыненні да гэтага вяртання: Т. Голуб — аўтара грунтоўнага ўступнага артыкула «Скарбы жыцця» і каментарыя да твораў, М. Мушынскага і Г. Рэут — дзякуючы ім мы маем уяўленне пра аўтарскі варыянт «Віленскіх камунараў» (а найперш Галіну Іванаўну Гарэцкую, яе высілкамі публікацыя ажыццёўлена і ёю напісаны тлумачэнні да твораў).

Пасля гэтага ёсць падставы гаварыць у нечым і пра новага М. Гарэцкага, пра таго, якога мы дагэтуль не ведалі.

Яшчэ раз услухаемся ў яго споведзь. Услухаемся. Гэта ж так неабходна — і яму, М. Гарэцкаму, і ўсім нам:

«Судзі мяне, судзі мяне кожны і ўсякі! Судзі мяне судом сваім, і кожным і ўсякім... Карай мяне карамі сваімі, карай...
Толькі прашу цябе: не выбівай з маіх худых і кволых рук гэтага маленькага пучочка васількоў...»

І яшчэ. У «Скарбах» М. Гарэцкі задумваўся: «дзе ж тая праўда і дзе ж тая мана, і якою сцежкаю трэба ім (гэткім жа пакутнікам. — **А. М.**) ісці і якою не трэба». Мы, здаецца, у праўдзе і мане вучымся разбірацца. І, што важна, не без яго, Максіма Гарэцкага, дапамогі...

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ба. Праўда, у другой справе таго ж фонду ў «Ведомостях о переводных экзаменах учеников землемерно-агрономического училища в 1912 г.» адзначаецца, што Гарэцкі М. І. меў «выдатна» па 23 прадметах і практыцы, $4^1/_2$ (была і такая адзнака) па глебазнаўстве.

У вучылішчы будучы пісьменнік не толькі атрымлівае спецыяльнасць, але і далучаецца да літаратуры. Пачаў з невялікіх нататак, затым фельетонаў і апавяданняў. У першай сваёй інфармацыі, падпісанай «Беларус», ён расказвае аб каморніцка-агранамічным вучылішчы, аб вялікім конкурсе — да трохсот заяў на 36 месцаў. «Можна сказаць, — пісаў М. Гарэцкі, што вучні з'язджаюцца з усіх куткоў Расіі, бо беднякоў прымушае шукаць асветы тое, што вучылішча мае шэсцьдзесят 180 рублёвых стыпендый».

У ліпені 1913 года паўстала пытанне аб размеркаванні на работу. У архіўнай справе маецца пісьмо загадчыка каморніцкай часці землеўпарадкавальнай камісіі Магілёўскай губерні на імя дырэктара вучылішча. У ім гаворыцца, што просім «...не отказать Максиму Горецкому подать на мое имя установленное прошение о приеме его на службу в Могилевскую губернию». Указвалася і сума гадавога аклада — 900 рублёў.

Можна меркаваць, што М. Гарэцкі з-за блізкасці да роднага дому і неабходнасці аказаць дапамогу бацькам хацеў паехаць на работу ў Магілёў, і, напэўна, вёў папярэднія перамовы. Аднак атрымлівае накіраванне ў Вільню. А ў Магілёў дырэктар вучылішча паведамляе, што М. Гарэцкі меў казённую стыпендыю і абавязаны адслужыць па накіраванні «...число лет, равное времени использования казенной стипендии».

У архіўнай справе захоўваецца і копія атэстата Максіма Гарэцкага. Вось як ён заканчваў вучобу: агульнаадукацыйныя прадметы, сельская гаспадарка і землеўпарадкаванне — «выдатна», прыродазнаўчанавуковыя прадметы —«добра». «При этом, — адзначаецца ў атэстаце, — проявил особый интерес и оказался наиболее сведущим по геодезии и коренным улучшениям сельскохозяйственных угодий». На копіі атэстата ёсць подпіс: «Подлинный получил 29 июля 1913 года. Максим Горецкий».

Восенню 1913 года ён ад'язджае на работу ў Вільню. З гэтага горада М. Гарэцкі прысылае 4 студзеня 1914 года ў канцылярыю вучылішча паштоўку, у якой просіць паведаміць, ці няма яму пакета з Шамоўскага валаснога праўлення (у гэтай воласці знаходзілася яго родная вёска Малая Багацькаўка.— **Э. І.**). Паведамляе і свой адрас: «Вільня, Губернская чарцёжная. Гарэцкаму».

Вялікі інтарэс прадстаўляюць некалькі анкет і апытальных лістоў, якія запоўніў М. Гарэцкі і якія захоўваюцца ў асабістай справе. Пра адукацыю сведчыць, што закончыў каморніцка-агранамічнае вучылішча ў Горках, займаўся самаадукацыяй і слухаў лекцыі ў Віленскім універсітэце. Ці ведаюць аб апошнім факце яго біёграфы?

Адказваючы на пытанне аб прафесіі, М. Гарэцкі піша ў адной анкеце — настаўнік, у другой — гісторыя беларускай літаратуры. Яго рукой састаўлена кароткае апісанне жыцця за апошнія 15 год: да 1913 г.—вучыўся; 1913—1914 гг. — каморнікам на Віленшчыне; 1914—1917 гг.—на вайне; 1918—1919 гг.— працаваў у савецкіх газетах; 1919—1923 гг. — настаўнічаў у Віленскай беларускай гімназіі; 1923—1925 гг.— настаўнічаў у Мінску (рабфак, камвуз).

З анкет таксама бачна, што М. Гарэцкі прыцягваўся да суда ў Вільні польскімі ўладамі «...за рэдагаванне газеты «Беларускія ведамасці» і камунізм».

Даведваемся з дакументаў і апытальных лістоў, што ён свабодна валодаў польскай мовай. Пайшоў у армію 1 ліпеня 1914 года і служыў малодшым феерверкерам у артылерыі, удзельнічаў у баях і быў цяжка паранены. Прымаў удзел у з'ездзе настаўнікаў беларускіх сярэдніх школ у Вільні ў 1922 годзе (быў прадстаўніком ад Віленскай беларускай гімназіі). У 1926 годзе М. Гарэцкі — дэлегат ад Інбелкульта на краязнаўчай канферэнцыі.

Толькі некалькі штрыхоў, але і яны дадаюць ведаў пра аднаго з самых таленавітых і славутых сыноў нашага народа.

Эмануіл ІОФЕ.

Адно імгненне і ўсё... жыццё

«Браты М. а Г. Гарэцкія» — так пазначылі сваё аўтарства Максім і Гаўрыла Гарэцкія на «Руска-беларускім слоўніку», які быў выдадзены ў 1918 годзе ў Смаленску «к патрэбе і на добрае ўжыванне маладым і адраджоным братам, што па-маскоўску чытаць-пісаць умеюць, а па-беларуску вучыцца хочуць».

Калі яшчэ быў жывы адзін з гэтых аўтараў — акадэмік Г. Гарэцкі, я пацікавіўся ў Гаўрылы Іванавіча, як слоўнічак рыхтаваўся, хто з братоў што рабіў. Атрымаў такі адказ: «Я дапамагаў брату. У абласным камітэце ў Смаленску, дзе я працаваў тады, была машынка, і я друкаваў, глядзеў карэктуру, мо і якое слова падказаў, а галоўнае — за мною заставалася тэхнічная праца. Слоўнік выпускалі ў той жа друкарні, у якой выходзіла і абласная газета. З надрукаваннем не было цяжкасці. Тады была такая пара: друкуй, калі ласка, што хочаш, колькі хочаш. толькі грошы давай. А вось іх якраз у нас не было. Пра гэта Максім і Жылуновіч не раз пісалі...» — «Ну, і дзе ж тых грошай расстараліся?» — «А зусім выпадкова. У Смаленску Максім неяк напаткаў свайго таварыша Старобінца. Разам у артылерыі служылі. Быў дэмабілізаваны. Максім расказаў Старобінцу пра свой клопат. І гэты Старобінец дастае васемсот рублёў. Добра помню, колькі грошай было, — і дае Максіму. Вось так і вырашылася лёс слоўніка. Больш таго Старобінца я не спатыкаў. Хто ён і адкуль — не ведаю...»

Такая сціплая згадка пра гісторыю выдання «Руска-беларускага слоўніка» ў Смаленску ў 1918 годзе братамі Гарэцкімі. На гэтым можна было б кропку і паставіць.

Але, глядзіце — невядомы цяпер нам артылерыст Старобінец за адно імгненне вырашыў лёс слоўніка. За гэтае імгненне і сваё імя ўвекавечыў, след на зямлі пра сябе пакінуў. Мы не ведаем, колькі пражыў ён, чым займаўся далей, але з усяго жыцця толькі гэтае імя імгненне і застанецца ў гісторыі...

Ці не павучальны прыклад для нашых сённяшніх мецэнатаў, бізнесменаў, мільянераў?!

І яшчэ... Максім, далучаючы да працы над слоўнікам малодшага брата, рыхтаваў яго да свядомага жыцця на нацыянальнай ніве. І яму гэта, як вядома, удалося. Будучы акадэмікам, слынным геолагам, доктарам геолага-мінералагічных навук, Г. Гарэцкі ўсё жыццё цікавіўся і філалогіяй, і моваю, і нетрамі зямлі. І ў гэтым, бясспрэчна, ёсць след і Максімавай руплівасці.

Уладзімір СОДАЛЬ.

Бацькі Максіма Гарэцкага — Іван Кузьміч і Ефрасіння Міхайлаўна.

У вянок Максіму Гарэцкаму

Імя — Гарэцкі ад «гарэць»
пайшло, напэўна,
А мо яно — ад гор-пагоркаў
тых Мсціслаўскіх,
Адкуль Максім праз песні
матчыны і казкі
Глядзеў на Беларусь
удумна-летуценна!

З Малой Багацькаўкі вялікі
свет убачыў,
Дзе радасць і туга, нядоўгі
мір і войны...
На дужых крылах Слова,
сэрцам неспакойным
Ён гэты свет да Сонца ўзняў,
цяплом аблашчыў.

А сам згарэў у ім, як той
Ікар, дачасна,
Згарэў, каб праз гады
вярнуцца ў хату родну,
Падняць яшчэ вышэй
нашчадкам дух свабодны,
Свяціць яшчэ ярчэй на шлях
круты да шчасця.

Уладзімір ПЕЦЮКЕВІЧ.

Пятрусь МАКАЛЬ

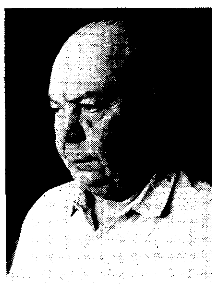

ТАЕМНЫ ПОКЛІЧ ПЕКНАТЫ

Санеты кахання

●

Выратавальнай кропляю скрышы
Глухія бастыёны адчужэння,
Каханне — таямніца прыцяжэння,
Калі душа не можа без душы!

Падоўжым мы свой век і ў шалашы,
Не ведаючы стомы без жэньшэня,
Калі адчуем боскі міг зліжэння
З табой, як дзве істоты-спарышы.

Хіба не стаў бы ўжо здабычай прорвы
Я без цябе, як без нябёсаў птах!
Звярніце думны позірк свой да зор вы:

У мігатлівым млечным калыханні
Трымаецца сусвет на трох кітах —
Людской Надзеі, Веры і Каханні!

●

Як утаймуеш горкае ўздыханне
У хвілю непазбыўнае журбы!
Ад звадак, ад жабрацкае дзяльбы
Куды ўцячы, як не ў цябе, каханне!

Ты — двух суладных сэрцаў калыханне,
Гадзіна першабытнае сяўбы,
З крутой гары салодкі бег арбы,
Калі шчымліва стойваеш дыханне...

Ядпанню шчырых душ і губ паверце,
У пацалунку — позва праваты,
Для будучыні адрас на канверце...

Каханне — вечны покліч пекнаты,
Мой паратунак і маё бяссмерце,
Ёсць толькі ты, адно на свеце ты!

●

Паводле боскай мудрасці жыві,
Хай нават на зямлі нясцерпна горка,
Вучыся ў неба, дзе да зоркі зорка
Прыцягваецца сілаю любві!

Вяршыняю раптоўна стане горка,
Жанчыну толькі ў сведкі пазаві,
І ўспыхне гэтак полымя ў крыві,
Што ўночы днедь пачне з твайго
падворка.

Калі ўжо зорцы накануне лёс
Згубіць у чорнай бездані каханне,
Яна імгненнай знічкаю з нябёс

З такою бліскавічнасцю ўпадзе,
Што вочы нам усім аслепіць ззянне,
Не даючы схавацца анідзе!

●

І ў горы ты са мной не бедавала,
Мы, пілігрымы ў розных гарадах,
Адзін над галавою мелі дах,
Які каханне наша будавала.

То ў патаемных схавах сенавала,
То ў дачным храме, то ў лясных шатрах
Мы з Боскаю лагодай у ладах
Вянчаліся з табой без рытуала.

Спляценне рук маіх — табе падушка,
Мурог пад бокам — царская пасцель,
Нам велічальны гімн спявала птушка!

Без дома, без гнязда і без падвор'я
Жывём, як двуадзіная арцель,
Зямныя дзеці мройнага сузор'я.

●

З вясельных уцякаючы аблаў,
У свой пакой мы стрымгалоў ляцелі.
Як ветразі, твае шаўкі шасцелі,
Хадзілі грудзі, твар агнём палаў.

Святло кахання апявай і слаў!
Сузор'і, што ў бясконцасці трымцелі,
Спускаліся да шлюбнае пасцелі,
Якую нам з табою Бог паслаў.

І сёмае мы абжывалі неба,
У храмператвараючы жытло,
Калі палёт душы — адна патрэба!

Я зразумеў, што нельга жыць бяскрыла.
Бог аддзяліў ад цемрадзі святло,
А ты і ночы ў дні ператварыла!

●

Калі адзенне з плеч тваіх злятала,
П'янлівай пенай закіпаў прыбой, —
Спатканне прадчуваючы з табой,
Усхвалявана мора трапятала.

Нырнула ты—і рыбінаю стала.
А я, стыхіі абвясціўшы бой,
Захоплены шчымліваю гульбой,
Схапіў за грыву люты вал трывала.

Сваю багіню ўласнаю рукой
Я вызвалю, спаборнік і пакутнік,
З абдымкаў белай бездані марской...

І вабіць, і палохае бруя, —
Працягваецца любасны трохкутнік:
Жанчына, мора і раўнівец — я!

●

Пра мой узрост зласліва мовіў хтосьці:
У скроні — срэбра, д'ябал — у рабро...
А ці не зблытаў ты са злом дабро
Сваім выслоўем мудрым, ягамосці?

Ці ж не анёльскі лік у прыгажосці,
Што запаляе позірк і нутро!
І — да паперы цягнецца пяро,
І просіцца душа да Бога ў госці.

Ускідваю зямлю сабе на крылы,
І тое, што таілася на дне,
Ужо сягае аж за небасхілы.

Каб моц мая ў самоце не азябла,
Прыйшла выратаваннем да мяне
Ты, як анёл, які адужаў д'ябла.

●

Як спакушаў п'янлівы мёд маліны,
Які шукаў у зарасніку я!
Ты толькі потым, ягадка мая,
Дала адчуць і горыч журавіны.

Прыгубім нецярпліва келіх віны —
І ўжо штарміць струменьчык ручая,
І галава мая ўжо не свая,
І ловім мы вясёлкі хвост павіны.

Спытай у апантанай маладосці,
Як сцішыцца, калі не прашумець,
Патрапіўшы да хваль буянства ў гасці!

Урок любові, хто яго аспрэчыць!
Патрэбна век пражыць, каб зразумець,
Што слодыч старыць, а гаркота лечыць.

●

Бывай, каханне! Ты было і знікла.
Раптоўна стала старыцай рака,
Дзе не закінеш нават паплаўка, —
Што віравала, стоена панікла.

І плакаць нельга, і маўчаць нязвыкла.
Твая душа — самота астраўка,
І не хапае суднага рыўка,
Каб ласка Бога ў твой сезам пранікла.

Няўмольным лёсам пакараны строга,
Ты дабрыдзеш да роднага парога,
Пабелены гадамі пілігрым...

Пачуеш хваль нябачных калыханне,
Што заплюскоча ў рэчышчы старым.
Бывай, каханне! Добры дзень, каханне!

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

ЖЫЦЬ ПА-СТАРОМУ НЕ МАГУ

На Дняпроўскай кручы

Мне не забыць ніколі бою,
Дзе змешан быў агонь з вадою.

Увесь Дняпро кіпеў вірамі
З яго пяскамі і барамі.

Мы правы бераг штурмавалі,
Плылі, аж разрывалі хвалі.

Самім сабе давалі згоду —
Малой крывёй браць кручу з ходу.

Пасля з нас кожны на той кручы
Адчуў зямлі папрок балючы.

І мо з сяброў хто рукі ўскінуў:
«Чаму не ты, а я загінуў!»

Як зерня ўпалага з калосся,—
Байцоў ад роты засталося...

Але не думалі салдаты,
Хто ў іхняй смерці вінаваты.

Па-над Дняпром з-за перавала
Над кручай раніца ўставала,

Ад хмараў разганяла цені
І кідала на ўсіх прамені.

Сваё святло на дол прасцёрты
Давала ўсім — жывым і мёртвым.

І моцна хваля ў бераг біла,
Дзе ўстала брацкая магіла.

Была Берлінская сцяна...

Была Берлінская сцяна,
Што раздзяляла ўсход і захад.
Нарэшце рухнула яна
І стала скамянелым прахам.

Яе ў тры метры таўшчынёй
За ноч адну ўзнялі нястомна,
Каб аніякаю бранёй
Ніхто не змог прабіць раптоўна.

Цяпер асколкі каля брам
Ад той сцяны тавар не плямяць:
Тры маркі за камены грам —
І вось вам сувенір на памяць...

Перафарбованы рэйхстаг
Зіхціць калёрам прамяністым.
І я сюды ў далёкі шлях
Прыйшоў не воінам — турыстам.

Гляджу — злізаў агню язык
Сляды ад свастыкі праклятай,
Хоць цень пакуль яшчэ не знік
Ад пругкіх маабіцкіх кратаў.

За імі быў спантанны дух
Працяты думкай ледзяною
Аб тым, што паміж зонаў дзвюх
Не стаў ён сам сцяною тою.

Шмат хто, прыходзячы сюды,
Спыняўся, апусціўшы вочы,
І згадваў даўнія гады,
Як палымнеў рэйхстаг уночы.

Я ў поступу крутых падзей
Пагляд сюды кідаю смелы:
Навошта між краёў, людзей
Шмат дзе такія ўзводзяць сцены!..

А што ў начным мігценні зор
Нам скажа месяц сіратлівы!
О, каб апошні, справядлівы
Быў рэваншызму прыгавор!

Гляджу — злізаў агню язык
Сляды ад свастыкі праклятай.

Алесь АСТАШОНАК

РАЗБУРЭННЕ

Настроі, трыпціх

ЛАРЫСЕ

I

Была ноч...

Дакранаюся да тваіх валасоў, пяшчотна і асцярожна перабіраю іх у пальцах сваіх... Адзін неашчадны дотык— і ты выслізнеш з-пад аблокаў пачуццяў, якія ахоўваюць нашы душы, на зямлю паплывеш, чэрствую й жорсткую,—паплывеш да абыякавасці...

Прамаўляю словы... Баюся гучнасці, баюся і шэпту... Не ўкладу душы ўсёй сваёй у покліч—і ты непрыкметна знікнеш, затаіўшыся побач са мною...

Так халадзіла сэрца трывога: няўжо калі-небудзь мы зноў расстанемся і ты ўжо не вернешся да мяне?.. Паняверку адпрэчвала ты сама, апякаючы прагнымі словамі, да сябе прытуліўшы таемнасцю вуснаў...

І мы патаналі адно ў адным...

Прыйшоў дзень...

Дакранаюся да тваіх валасоў, быццам шаленец-вецер прыгажосць іх ці то разбураю, як кажаш ты з раздражненнем, ці то яшчэ больш аздабляю, як верыцца слепа мне... Ледзь не з крывёю выдзіраю з сябе астатнія словы, на сілу якіх яшчэ спадзяюся,—і да якіх ты глухая...

Хачу абудзіць каханне...

Нібыта бачыў хоць раз нябожчыка, якога ўдалося з неба вярнуць на зямлю...

Год пры годзе апускаў цябе ўніз кожнай памылкаю—і зноў падымаў... Толькі ўжо ў іншае неба...

Побач стаім, плывём, патанаем, блукаем, знікаем—кожны ў сваёй адзіноце...

II

Мне часта сніцца адзін і той самы сон...

Бачу яго і ўдзень, варта адно вочы прымружыць...

Даўняя восень, яблыневы сад... Сцяжына між дрэваў—толькі цяпер разумею, што, выходзячы мне насустрач тым адвячоркам, ты быццам праходзіла павароткі, якія зведвала потым са мной на дарозе, што не толькі праз

Ды цень яшчэ пакуль не знік
Ад пругкіх маабіцкіх кратаў.

За імі быў спантанны дух
Працяты думкай ледзяною
Пра тое, што між зонаў дзвюх
Не стаў ён сам сцяною тою.

А што ў начным мігценні зор
Нам скажа месяц сіратлівы!
О, каб апошні, справядлівы
Быў рэваншызму прыгавор!

Даведка

З вайны збярог адну даведку,
Якую выдаў медсанбат:
На ёй ад дыму след за сведку,
Што быў паранены салдат.

Дарога ў бітву напачатку, —
І на абпаленым лістку
Сам ставіў Сталінград пячатку,
Што я не быў там убаку..

А тут — раскідваў вецер смецце
Ад бою на мяжы другой:
Быў скручаны ледзь не да смерці
Ў акопе Курскаю дугой.

У твар павеяў зноў ад Віслы
Мне незабыўны Сандамір,
Дзе хмары нізка так навіслі,
Што засыпаў акопны жвір.

Ну, а пасля—вось фотакартка:
Перад рэйхстагам з другам я:
Адлюстравалася тут ярка
Ўся біяграфія мая.

Вачэй усмешкі — самі сведкі,—
Было ўсяго мне дваццаць пяць.
Якія ж трэба зноў даведкі,
Каб ставіць нейкую пячаць!

Крыўда без адказу

Адразу знік настрой застольны,
Як я пачуў адзін папрок:
— А ты вайну забыць не здольны,
Бо з ёю тупаў крок у крок.

Вунь медалёў сабе на грудзі
占Panачапляў, як зор з нябёс...—
За што ж і хто, скажыце, людзі,
Такую крыўду мне нанёс!

Я не сказаў яму нічога,—
Як часам, ноччу найчасцей,
Маліць даводзілася Бога,
Каб не прамерзці да касцей.

І франтавых сто грамаў кропель
Мне не маглі душу сагрэць
У снежнай сцюжы, дзе ў акопе
Варочалася побач смерць.

За бруствeрам у змроку блізка
Чуцён ужо яе быў крок.
І пачынаў пад пальцам бліскаць
Майго ружжа сляпы курок.

Нібыта ён глядзеў мне ў вочы:
«Калі, салдат, закончыш бой!
Няўжо забіць кагосьці хочаш,
Што ноччу бачыш прад сабой!..»

Я, як пры матчынай замове,
Цвярдзей на зброю клаў руку.
А што ў адказ я мог прамовіць
Ружжа надзейнаму курку!

Так і ў бяседзе я на крыўду
Не мог нічога адказаць.
Сабой бы беды ўсе прыкрыў, ды
Як гора ў вузел завязаць!

Навошта сыпаць злагамоннем
Нам на старыя раны соль!
Ці ж мала той, што ўсім сягоння
Нясе краіны роднай боль!

●

Спраўляем па мінулым трызну,
Час новы мроіцца здалёк.
Я ж не магу ўступіць у бізнес
І ад яго кірую ўбок.

Прымаю словы на паверку,
Што рынак дасць багаты плён.
Мне ж бачна з трэцяга паверху,
Чым стаў наш Мінскі стадыён.

Тут на даляры ўсім гандлююць,
Што ёсць, чаго не стала ў нас.
Таўкучку гэту праміну я —
Сюды мяне не кліча час.

Задумліва ў канцы алеі
Стаю між вуліц на рагу.
Я жыць па-новаму не ўмею
І па-старому не магу.

сад пралягала, а і ў ледзяной пятляла пустэльні...

Магла б задумацца ты тады: ці ж не на такія натраплю я выгіны лёсу, калі выйду на ўскраек саду?.. Ды адно замірала часам, працятая прадчуваннем: дарога, сэрцам абраная, не да шчасця вядзе—да яго разбурэння...

Прагнала трывожны той голас, бы злоснага нагаворшчыка... На канцы ж дарогі стаяў не той, каго ведаеш сёння,—не блізка-чужы ды халодна-цёплы, па-нядобраму добры,—чакаў там адзіны ў жыцці чалавек, які здолеў душу тваю адагрэць, пасяліў у ёй веру...

Мог бы адбегчы назад і я...

Ты пастаяла б, перачакала, суняла патроху боль, што сціснуў сэрца тваё, і павярнула б назад садовымі сцежкамі—закрэсліць жыццёвыя павароты...

І я паплёўся б у невядомую далячынь...

Ды ці б не стала яна блізкасцю?..

Тады, жывучы пад рознымі дахамі і не зведаўшы ні таго кароткага шчасця, што некалі мелі, ні тых доўгіх крыўдаў, што цяпер спапяляюць нас, бачылі б часта і ў дзень, і ўначы іншы, няхай і балючы, ды ўсё-ткі салодкі сон...

Мы сустракаемся на тым самым ускрайку саду...

Памятаеш, там быў вялізны камень, на ім сядзіш ты... Я збіраю краскі табе ў вянок... А ты, найпагляднейшая на свеце, спакойна-шчаслівa ўсміхаешся, перакананая ў вечнасці пачуцця — дзеля якога, мажліва, і прыходзяць у жыццёвы калаўрот, — пачуцця еднасці з чалавекам, які ніколі не раніць цябе ні словам, ні ўчынкам, а толькі лагодзіць душу, перабіраючы ў трапяткіх руках твае прамяністыя валасы — танюткія, бы кволае шчасце дваіх, калі яны сыходзяцца разам...

Ды толькі я зноў і зноў заплюшчваю вочы — і бачу адзін і той самы сон...

Цягнуся вуснамі да цябе — і ніяк не магу зліцца з табою нават у самым пакутным памкненні пяшчоты...

III

Некалі ў мяне была дзяўчына з блакітна-блакітнымі валасамі, як неба ў лагодным траўні, з вачыма жоўта-жоўтымі, як два велізарныя сонцы, з вуснамі белымі-белымі, як неруш зімовы...

Вядома, наяве валасы ў яе былі залацістыя, як сонца, вочы блакітныя, як неба, вусны пунсовыя, як і ва ўсіх...

Проста яе валасы ўбіралі мяне ў сябе, вочы цеплынёй праціналі, у душы разлівалі пяшчоту, а вусны і наяве, і ў сне належалі мне аднаму.

Калі ва ўтрапенні мы адчувалі сябе неаддзельнымі, зліўшыся ў перапляценне вуснаў і душ, чуўся дождж, што шчасце ліў у бязмежжы, якім мы плылі...

Вусны яе вымывалі з душы мітусню, вочы і пальцы аднолькава й лашчылі й бачылі...

Пасля ж, як лівень сціхаў, я заблытваўся ў яе валасах, губляўся ў іх водары — пахлі яны травою пасля дажджу, прыносілі супакой...

— А цяпер панура брыдзём па лесе пражытых дзён, у пустэльню раптам трапляем, і, калі дождж спрабуем вярнуць, вочы яе дакорліва болем душу сцінаюць, вусны вышэптваюць дотыкам горкую споведзь самоты, пальцы маняць у намаганні відушчымі быць, бо ўжо даўно слепнуць, валасы раз-пораз драпаюць твар, бы ў гушчары непралазным голле, і ўсе яе колеры — як ва ўсіх...

Няма ні залевы, ні паху травы — адно шэры снег...

Хісткае наша з'яднанне — і ў сне, і наяве яна і мая, і не мая, мы і разам, і паасобку...

У ТВОРЧЫХ САЮЗАХ

ЯКОЙ БЫЦЬ ЧЫТАНЦЫ?

Педагагічная камісія пры Саюзе пісьменнікаў сумесна з секцыяй дзіцячай літаратуры, а таксама з удзелам навукоўцаў і педагогаў-практыкаў правяла «круглы стол» на тэму «Родная літаратура ў малодшых класах». Звычка да ўсеабдымнасці, а можа, і неакрэсленасць мэты скіроўвалі выступаючых у бок агульных, далёкіх ад надзённых задач разважанняў. Было няясна, ці то абмяркоўваць старыя і збольшага падноўленыя падручнікі, ці то новыя, нядаўна распрацаваныя праграмы для 1—4 класаў (аўтары М. Шаўпоўская і М. Мішчанчук), падручнікі па якіх плануецца выдаць ажно к 1995 году. Паступова гаворка намацала русла і звялася да таго, якімі ж яны павінны быць, тыя будучыя чытанкі для нашых дзяцей?

Прысутныя выслухалі стваральнікаў праграмы (шырокае абмеркаванне яе наперадзе) і кіраўніка творчай групы пры БелНДІ адукацыі М. Лазарука. Дацэнт універсітэта М. Яфімава казала пра неабходнасць каардынаваць працу па абнаўленні зместу гуманітарнай адукацыі як у школах, так і педвучылішчах. Янка Брыль адзін з нямногіх гаварыў пра крытэрыі адбору мастацкіх тэкстаў для чытанак. Пра тое, што літаратура для дзяцей папоўнілася новымі імёнамі, а значыць і творамі, якія варта было б скарыстаць, не ўспомніў, здаецца, ніхто.

Мы даведаліся, што Э. Агняцвет і Р. Шкраба дапрацоўваюць, удасканальваюць свае ранейшыя падручнікі. Л. Афанасенка з Міністэрства адукацыі РБ выказала ўдзячнасць пісьменнікам за нялёгкую працу на карысць школьнікаў і выказала пажаданне, каб да яе далучыліся маладзейшыя. Каторы раз за апошнія 20 гадоў падымалася пытанне пра фонахрэстаматыі: мабыць, яно не вырашальнае на ўзроўні гаворак у Доме літаратара. Беспрадметныя або далёкія ад тэмы выступы ўспрымаліся без энтузіязму, бо настаўнікі — народ занятыя.

Вёў «круглы стол» намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі У. Паўлаў.

Г. К.

ПЕРЫЁДЫКА І ПРОЗА

У мінулы чацвер у Доме літаратара адбылося пасяджэнне «круглага стала» на тэму «Проза на старонках літаратурнай перыёдыкі: рэальнасць, пошукі, перспектывы». Дакладчык М. Тычына досыць падрабязна прааналізаваў раманы, аповесці і некаторыя творы «малога жанру», што друкаваліся ў часопісах «Полымя», «Маладосць», «Беларусь», іншых выданнях, а таксама выйшлі асобнымі кнігамі. Пра асобныя публікацыі ён гаварыў, як кажуць, па гарачых слядах — у прыватнасці, пра аповесць В. Быкава «Сцюжа», апублікаваную ў першым нумары часопіса «Полымя» за сёлетні год.

На думку крытыка, увогуле апошнім часам у нашай літаратуры лідзіруе аповесць. Па-ранейшаму гэта не толькі самы мабільны, але і змястоўны жанр. Ды і некаторыя раманы, па сутнасці, — звычайныя аповесці, мадэль жыцця ў іх асэнсоўваецца на досыць лакальных сітуацыях.

Даклад М. Тычыны будзе неўзабаве надрукаваны ў адным з нашых «тоўстых» часопісаў, таму абыдземся без упамінання прозвішчаў аўтараў і назваў канкрэтных твораў. Здаецца, дакладчык нічога не абмінуў. І гэтаксама ці не ў кожнага заўважыў і станоўчае, і адмоўнае — гэтая тактоўнасць крытыка была адзначана адным з выступоўцаў.

Сказаць, што далейшая гаворка вялася толькі ў русле праблем, узнятых у дакладзе, — пакрывіць душой. Мо прычына ў тым, што многія з тых, хто сабраўся ў канферэнц-зале, проста мала чытаюць таварышаў ды і ўвогуле не сочаць за навінкамі? Як бы там ні было, але некаторыя, дзелячыся ўражаннямі ад даклада, на поўным сур'ёзе ў заслугу М. Тычыну ставілі тое, што ён прачытаў шмат твораў.

Аднак, калі разабрацца, гаворка пра сённяшні стан літаратуры — гэта і размова пра многія іншыя літаратурныя праблемы. Таму, пэўна, варта пагадзіцца з думкамі, выказанымі А. Асіпенкам і падтрыманымі іншымі прамоўцамі. Сапраўды, у нас склалася проста-такі бядотнае становішча з рэцэнзаваннем. Чуліся неаднаразова ў сувязі з гэтым і папрокі ў адрас «ЛіМа».

Сёй-той гатовы растлумачыць адсутнасць бягучага рэцэнзавання палітызаванасцю грамадства. Што ж, мо і праўда. Але, можа, варта звярнуцца да даўно забытага старога? У. Конан прыгадаў, што газета «Минский курьер» ці не ў кожным сваім нумары змяшчала рэцэнзію на новую кнігу, часта з такімі матэрыяламі выступаў У. Самойла. Справе рэцэнзавання, прапаганды кнігі шмат чаму трэба павучыцца за мяжой.

Закраналіся ў час абмеркавання і пытанні моўнай культуры, уважлівага стаўлення да літаратурнай спадчыны. Выказвалася занепакоенасць тым, што літаратура замежжа пачынае часам ледзь не супрацьпастаўляцца літаратуры айчыннай.

Вёў пасяджэнне «круглага стала» старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі В. Зуёнак. Гаворку, пачатую М. Тычынам, прадоўжылі А. Глобус, А. Асташонак, Л. Левановіч, А. Вараповіч, А. Асіпенка, У. Жыжэнка, А. Масарэнка, Я. Пархута, У. Конан, Р. Яўсееў, Д. Бічэль-Загнетава, А. Шлег, В. Тарас, Я. Брыль, У. Мехаў...

На пасяджэнне «круглага стала» былі запрошаны выкладчыкі беларускай мовы і літаратуры, якія знаходзяцца на перападрыхтоўцы ў Мінску. Ад імя іх уражаннямі ад сустрэчы з пісьменнікамі падзялілася Я. Сцяпанчыкава з Магілёва.

НАШ КАЛЯНДАР

80 гадоў з дня нараджэння празаіка Антона АЛЕШКІ споўнілася 1 лютага (памёр 13 верасня 1971 года). Першыя апавяданні надрукаваў у 1932 годзе. Выдаў кнігі «Раніца» (1949), «Іх першых вітае сонца» (1957), «Пяць сутак» (1959) і іншыя. У 1974 годзе выйшла кніга выбраных твораў «Неба на замку».

●

155 гадоў з дня нараджэння нацыянальнага героя Беларусі, рэвалюцыянера-дэмакрата, мысліцеля, публіцыста, кіраўніка паўстання 1863-64 гадоў Кастуся КАЛІНОЎСКАГА споўнілася 2 лютага (пакараны смерцю 22 сакавіка 1864 года).

●

130 гадоў з дня нараджэння польскай пісьменніцы Марыі РАДЗЕВІЧ споўнілася 2 лютага (памерла 16 лютага (?) 1944 года. Нарадзілася ў вёсцы Пянюга цяперашняга Зэльвенскага раёна. У раманах «Лета лясных людзей», «Каштоўны камень», «Пажар і папялішчы» і іншых, у некаторых апавяданнях паказвае жыццё беларусаў, апявае хараство нашай прыроды.

●

115 гадоў з дня нараджэння польскага дыялектолага, збіральніка беларускага фальклору, даследчыка гаворак беларускай мовы Эдварда КЛІХА споўнілася 2 лютага (памёр у лістападзе 1939 года). У Наваградскім павеце запісаў ад казачніка А. Ваўчка 18 беларускіх народных казак і апавяданняў.

●

75 гадоў з дня нараджэння паэта Леаніда ГАЎРЫЛАВА споўнілася 2 лютага (прапаў без вестак на фронце ў 1941 годзе). Першыя вершы надрукаваў у 1935 годзе. У 1961 годзе выйшла кніжка паэзіі «Вернасць».

●

125 гадоў з дня нараджэння пісьменніка і мастака Каруся КАГАНЦА (Казіміра Карлавіча КАСТРАВІЦКАГА) споўнілася 10 лютага (памёр 20 мая 1918 года). Займаўся разьбой па дрэве і косці, аформіў «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Я. Коласа (1909).

●

10 гадоў з дня адкрыцця ў вёсцы Глінішчы Хойніцкага раёна Літаратурнага музея І. Мележа спаўняецца 12 лютага.

●

85 гадоў з дня нараджэння вядомага пісьменніка, ахвяры сталінізму Станіслава ШУШКЕВІЧА спаўняецца 19 лютага (памёр 1 лютага 1991 года). Друкаваўся з 1924 года. Выдаў не адзін дзесятак кніг паэзіі для дзяцей і дарослых. Аўтар зборніка мемуараў «Вяртанне ў маладосць» (1968). У 1978 годзе выходзілі выбраныя творы ў двух тамах, у 1988 — аднатомнік. Сёлета выдавецтва «Юнацтва» выпускае кнігу С. Шушкевіча «Непаседлівыя вавёркі».

●

80 гадоў з дня пастаноўкі ў Пецярбурзе гуртком беларускіх студэнтаў «Паўлінкі» Я. Купалы спаўняецца 22 лютага. Галоўную ролю выконвала Паўліна Мядзёлка.

«ПАКАЗВАЦЬ БЕЛАРУСА СА ЎСІХ БАКОЎ...»

Калі думаеш сам або каму-небудзь даводзіш, навошта створаны і якім павінен быць беларускі нацыянальны тэатр, калі гаворка ідзе пра вышэйшы сэнс сцэнічнай творчасці на ніве беларускага Адраджэння, няма патрэбы штосьці выдумляць і рабіць з сябе надта дасведчанага тэарэтыка: дастаткова разгарнуць старонкі Максіма Гарэцкага. Напісаныя ў 1913 годзе. Калі іх аўтару было дваццаць гадоў. Звычайна ягоныя равеснікі яшчэ толькі далучаюцца да крыніцы ведаў пра тое ж тэатральнае мастацтва, знаёмяцца з ім па розных хрэстаматыях ды першакрыніцах. А тут ёміста і грунтоўна абвешчана нацыянальная задача ў галіне будовы беларускага тэатра, задача надзённая і дзейсная і дагэтуль. А мо нават і асабліва актуальная якраз у нашы дні, напрыканцы XX стагоддзя, калі суверэнная Беларусь кшталтуе адметную культуру, вызваляючыся ад ідэалагічнага дыктату і мінучых прапагандысцкіх забабонаў.

Маю на ўвазе артыкул М. Гарэцкага «Наш тэатр». Яго можна ўспрымаць і як маніфест сталага і эрудзіраванага культуролага, і як праграму нацыянальнай інтэлігенцыі, і як афарыстычны катэхізіс-настаўленне для драматургаў, рэжысёраў і артыстаў, што выносяць плён сваёй творчасці на падмосткі сцэны. Ёсць у гэтым тэксце і нешта паэтычнае. Катэхізіс, падобны да натхнёнай паэмы. Дарэчы, «Наш тэатр» і быў выдадзены ўпершыню славутым панам Марцінам Кухтам у Вільні адначасова з «Вянком» знакамітага Максіма Багдановіча. У такіх супадзеннях заўсёды пульсуе пэўная заканамернасць, і ўсё выпадковае набывае таямніча - сімвалічны сэнс.

Наогул, як мне здаецца, у нашым тэатразнаўстве і літаратурнай крытыцы ледзь закранута вялікая тэма — Максім Гарэцкі і тэатр. Ды і сама наша сцэна, мабыць, яшчэ схамянецца і здагадаецца, што дарэмна дасюль пакідае па-за сваім творчым інтарэсам драматычную па сваёй сутнасці і духу мастацкую спадчыну выдатнага празаіка, які так маляўніча раскрывае праз моўныя характарыстыкі свае вобразы і прасочвае іхні лёс у драматычна вострых жыццёвых калізіях. Гэта проза патэнцыяльна багатая для перакладу на сцэнічны лад.

Што гэта так і ёсць, пацвярджаюць і драматургічныя практыкаванні М. Гарэцкага, тыя абразкі, якія ён пісаў у дыялагічнай форме, у выглядзе кароценькіх п'ес. Сапраўды, варта сёння пагартаць тыя кнігі пісьменніка, дзе змешчаны аповесць «Антон», п'есы «Гапон і Любачка», «Салдат і яго жонка», «Атрута», «Чырвоныя ружы», «Каменацёс», «Не адной веры», «Жалобная камедыя» або «Свецкі чалавек»—і ты атрымаеш уяўленне пра безумоўную тэатральную вартасць створанага М. Гарэцкім. І як гэта ні дзіўна, у сцэнічным летапісе пазначаны толькі адзін факт звароту да драматургіі гэтага мастака сцэны. Ды і то аматарскай.

Гэта здарылася ажно ў 1937 годзе восенню, калі М. Гарэцкі быў у кіпцюрах яжоўска-берыеўскіх драпежнікаў, калі над ім чынілі гвалт недапечаныя артадоксы і недавучаныя патрыёты «непарушнага Саюза», сталінскай дзяржавы. Здарылася паблізу ад Карэлічаў у вёсцы Загор'е, дзе дваццацігадовы Янка Брыль арганізаваў аматарскі тэатр, каб са сцэны прапагандаваць беларускае слова і беларускую думку. Тэатр — як выклік санацыйным уладам Польшчы! І сярод першых пастановак аматараў з Загор'я — «Атрута» М. Гарэцкага, дзе небарака селянін — Рыгор і без таго раб дзяржаўных чыноўнікаў ды мясцовых багацеяў — робіцца яшчэ і рабом магутнай атруты, губляючы ад гарэлкі і маральныя свае вартасці і нават сумленне. Той Рыгор нібы пабрацім па сваім горы - злачынстве Коласаваму «Антосю Лаце». Ва ўмовах Заходняй Беларусі таго часу такая драматургія і спрыяла фарміраванню нацыянальнай свядомасці, і мела выхаваўчы этычны ўплыў на людзей.

Гэта пакуль што адзіны радок у сцэнічнай біяграфіі твораў М. Гарэцкага.

Затое ягоныя даследаванні і парады ў галіне тэатразнаўчай журналістыкі і крытыкі зрабілі свой адбітак на практычныя справы І. Буйніцкага, А. Бурбіса, Ф. Ждановіча, У. Галубка і Е. Міровіча; мелі яны значэнне і для драматургічных пошукаў паэтаў і пісьменнікаў. Я не асмелюся гаварыць больш канкрэтна аб тым, хто менавіта — В. Гарбацэвіч або Я. Рамановіч, Е. Міровіч ці Ф. Аляхновіч — непасрэдна кіраваўся прарочымі ўказаннямі аб тым, якім бачыцца і якім павінен быць беларускі тэатр на шляху Адраджэння, але ўпэўнены, што кожны з памянёных тут ведаў і нават вывучаў праграмны артыкул «Наш тэатр».

Дастаткова прывесці з яго толькі адзін абзац, каб адчуць усю агністую духоўную энергію змагара за нацыянальны ідэал: «Пакажыце беларусу са сцэны, хто ён, чым ён быў, што ён цяпер, чым бы ён мог быць, гукніце яго са сцэны да новага жыцця—і божа мілы!—гэты гаротнік беларус, пераканаўшыся, ужо знойдзе здольнасці парваць ланцугі рабства, патрапіць крыкнуць: «Жыве Беларусь!» — так дужа, што аж векавыя муры няволі, як тыя сцены ерыхонскія, пасыплюцца ў прах. А ў такім разе доўг нашых пісьменнікаў, каторы яны павінны сплачваць, гэта—у драматычных творах паказаць беларусу, у якой пушчы ён блудзіць і дзе ляжыць яму дарога на поле, шырока-далёкае, роднае поле вольнага жыцця».

Артыкул разгортвае і ўдакладняе гэты тэзіс, канкрэтызуе ўяўленне пра нацыянальнае аблічча тэатра Беларусі як цывілізаванай і незалежнай краіны. Мусібыць, дастаткова і гэтага тэзісу, каб адчуць праніклівы і пільны роздум па-сучаснаму адукаванага паладзіна ў пашанотнай варце Мельпамены і Таліі.

Я звяртаюся да гэтых муз, бо і М. Гарэцкі не грэбуе так званым высокім стылем, каб абвясціць веліч тае задачы, што наканавана вырашаць беларускай сцэне. Спашлюся яшчэ на такую мясціну з артыкула: «Тэатр гадуе маладых байцоў за праўду і дае грамадзянскую моц людзям у пары, але заняпаўшым, ён абгладжвае на добры лад характары людзей і народаў. Толькі трэба памятаць, што тэатр—дамаская шабля, вострая з абодвух бакоў. У тэатры можна прыносіць ахвяры Духу Чысціні і Праўды, можна пакланяцца і Ваалу з Астартай... Добра, каб ён быў храмам, а не бруднай стайняй Аўгія, і не памяшчэннем злога бога Арымана, і не кутом дурнога скалазубства...»

Не буду тлумачыць імёны герояў грэчаскай міфалогіі, толькі падкрэслю, што да іх М. Гарэцкі звяртаўся, каб яшчэ раз вылучыць агульначалавечае значэнне дзейнасці нацыянальнага тэатра. Тэатр засяроджваецца на маральных і духоўных каштоўнасцях (або заганах) уласнага народа, каб адчуць і паказаць яго адметнае месца і ролю ў планетарнай культуры зямлян. Прынамсі, так успрымаеш тэатральны маніфест М. Гарэцкага цяпер, калі па-сённяшняму гучыць і такі сказ: «Тэатр наш павінен стаць Храмам Нашага Адраджэння...»

Пагадзіцеся, што нашай сучаснай сцэне яшчэ многае трэба зрабіць, каб і на самай справе мець годнасць Храма Мастацтва і не дазваляць сабе падаць у прыкрыя Нізіны, у глухі закутак таннага скалазубства або бязглуздзіцы. Чаго грэх таіць: і сёння мы бываем сведкамі, як нам прапануюць замест храма — мітынговую трыбуну з напышлівымі рыторыкамі, а камедыю зводзяць да непрыстойных анекдотаў, разлічаных на самахвальскі рогат не надта патрабавальнага гледача. Ой, варта б пастаўшчыкам такой тэатральнай вытворчасці перачытваць М. Гарэцкага, таго дваццацігадовага мудраца, які восемдзесят гадоў назад склаў высакароднага духу катэхізіс «Наш тэатр»!

Не, не трэба выстаўляць М. Гарэцкага носьбітам бясспрэчных ісцін і абсалютна беспамылковым крытыкам. Больш таго: сёння, мабыць, наогул цікава і карысна для тэатралаў заглыбіцца і ў дыскусійныя моманты спрэчак М. Гарэцкага з Я. Купалам, напрыклад, або ўважліва перачытаць водгукі на творчасць У. Галубка і ягонага тэатра або М. Грамыкі, параўнаўшы з сучасным нашым уяўленнем аб ролі вандроўнага тэатра на Беларусі, аб творчасці аўтара «Плытагонаў» або «Пісаравых імянін». Не губляюць свайго значэння і ягоныя заўвагі і меркаванні пра творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча, пра оперу «Сялянка».

Хаця навошта ж я спрабую дакладна вызначыць практычны сэнс нашага вывучэння тэмы «Гарэцкі і тэатр»? Артыкулы публіцыстычна і па-мастацку так адмыслова напісаны, што можна гаварыць нават і пра эстэтычную асалоду, якую нам дорыць такая літаратура. Прынамсі, чытаючы такія артыкулы, як «Беларускае драматычнае пісьменства» (1919), «Вінцук Дунін-Марцінкевіч» (1919), «Уладзіслаў Галубок» (1919), «75 гадоў оперы «Сялянка» (1921), «Пісаравы імяніны» — камедыя Галубка» (1923), «Аб Галубковых спектаклях» (1923), «Беларускі тэатр у палове XIX веку» (1924), я адчуў неабходнасць павучыцца майстэрству ўдумлівага крытыка і выдатнага стыліста на рэцэнзенцкай і тэатразнаўчай ніве. А праблематыка артыкулаў не састарэла і дасюль.

Раскрыем словы М. Гарэцкага хоць бы пра «Раскіданае гняздо» Я. Купалы. Ці не заўсёдная спрэчка пра ўзаемаадносіны ў адным мастацкім творы элементаў высокай рамантычнай сімволікі з элементамі зямнога рэалізму адгукаецца ў роздуме М. Гарэцкага, які, відаць, не згаджаўся з тым, што наогул у еўрапейскай культуры на рубяжы XIX і XX стагоддзяў рэалізм набываў акрэсленыя ўжо рысы натуралістычнага паказу рэчаіснасці, і мастакі слова шукалі новыя выразныя формы і новы стыль адлюстравання праўды жыцця ў мастацтве, багатым на змястоўныя сімвалы, асацыятыўныя параўнанні і суадносіны, на блазенскія і гратэскныя пасажы. Таму яму здавалася, быццам «Раскіданае гняздо» — гэта «мешаніна рэалізму з сімвалізмам, разам з тым сімвалы новага часу абгорнуты нейкім туманам няпоўнай усвядомленасці, і дзеля таго, яны, падмяняючы прынаднасцю думкі, выйграюць, але маючы ўшчэрбу ў сочнасці фарбаў побач з рэалізмам, многа губяць».

Надта спрэчна! Бо і сцэнічная практыка, напрыклад, у пастаноўцы «Раскіданага гнязда» ў купалаўцаў у 1972 г. рэжысёрам Б. Луцэнкам і «Тутэйшых» у 1990 г. М. Пінігіным па-свойму абвяргае абстрагаваныя ад магчымага тэатральнага ўвасаблення разважанні пра паэтыку драматургіі Янкі Купалы наогул. У гэтых работах наша рэжысура разам са сцэнографам і акцёрамі знайшла той запаветны ключык, які адкрывае перад намі паэтычнае хараство ўвасобленых Купалам карцін жыцця як алегарычна асэнсаваных з'яў быцця чалавецтва ў яго нацыянальным тэмпераменце і нацыянальным мастацкім светаадчуванні. Тады сімвал робіцца нібы кодам жыцця. Мастацкі код!

Вядома, у мяне могуць быць і апаненты, якія па-свойму паставяцца да сказанага М. Гарэцкім. І гэта засведчыць жывую актуальнасць некаторых ідэйна - эстэтычных поглядаў выдатнага пісьменніка, які разумеў, што без тэатра Адраджэнне наўрад ці здабудзе таго плёну, аб якім марылі пакаленні беларусаў.

Трэба спадзявацца, што 100-годдзе Максіма Гарэцкага наблізіць нашу сцэну і наша тэатразнаўства да сапраўды каштоўнай і змястоўнай спадчыны гэтага майстра, які ў трагічным віры сталіншчыны загінуў, не паспеўшы стварыць, магчыма, самых выдатных сваіх твораў. У тым ліку і для тэатра, які жывіўся для яго прывабным дэвізам: «Падняць беларуса да ідэальнага чалавека!»

Падняць, заўважым мы асабліва, гэта не адно і тое ж, што перавыхаваць або загартаваць! І невыпадкова потым М. Гарэцкі ўдакладняе: «...Адправы ў нашым Храме Адраджэння адны: цудоўнымі ў мастацтве абразамі паказваць беларуса са ўсіх бакоў і прамываць яму вочы». У галаслівых хваляваннях ахлакратыі цяпер часта выяўляецца жаданне натоўпу «прамываць вочы» і вучыць якраз інтэлігенцыю, асабліва творчую — артыстаў, мастакоў, музыкантаў, кінематаграфістаў, філосафаў. А ў тэатры ўсё часцей выказваюць сваё імкненне забаўляць ды пацяшаць цяперашняга гледача, адцягваць увагу публікі ад сур'ёзных жыццёвых клопатаў і роздуму рознымі меладраматычнымі, дэтэктыўнымі і эратычнымі байкамі, вадэвілямі, міфамі. Штосьці зрушваецца пры гэтым у самім паняцці «наш тэатр», як яго разумелі лепшыя прадстаўнікі народа. Вядома ж, што тэатр вучыць, пацяшаючы, і пацяшае, навучаючы! Тым і прамывае нам усім вочы на праўду. Калі толькі гэта сапраўдны Тэатр.

Барыс БУР'ЯН.

— Валеры, самым строгім і дасведчаным слухачом канцэрта, пэўна ж, былі вы: некалі разам з Захаравым навучаліся музыцы, цяпер пастаянна сочыце за ягонай творчасцю; воляю лёсу пабылі і яго педагогам. У мяне-то гэты канцэрт — самае першае ўражанне ад ігры Валодзі, хоць асабіста мы пазнаёміліся з ім раней. І ўражанне, калі казаць адным словам, — светлае. Якім я ўяўляю сабе Захарава — вельмі светлым, тонкім, датклівым чалавекам, — такім успрыняла і ягонае гранне. Сам жа канцэрт (і рэакцыя публікі тое засведчыла) — падзея не толькі асабістага творчага жыцця выканаўцы...

— А я карыстаюся магчымасцю са старонак «ЛіМа», што асабліва прыемна, павіншаваць Валодзю з поспехам на конкурсе ў Кракаве. І віншую з першым прафесійным сольным канцэртам, дзе Захараў ужо выступіў у якасці прызнанага майстра. Я лічу, што даць сольны канцэрт на сцэне сталіцы рэспублікі — таксама значная з'ява, не меншая, чым нават сам конкурс.

— Тым больш, зала на Залатой Горцы мае прэстыж у камерных выканаўцаў. Дый упершыню выступіў тут музыкант з Гродна. Склаўся ж стэрэатып, што ўсе гастралёры — толькі з-за мяжы, а свае лаўрэаты — толькі з Мінска, дзе яны, маўляў, выспяваюць, сталеюць, квітнеюць і ўрэшце згасаюць.

— Радасна, што гэта мой калега, мой зямляк, з якім разам пачыналі, разам паступалі ў музычнае вучылішча. А што датычыць сталічных хлопцаў... Я, вы ж ведаеце, сам з Гродна, але пераехаў у Мінск. І сутыкнуўся з мноствам зусім не творчых цяжкасцей, бытавых праблем. Жахліва, калі каштоўнасць спецыялістаў вызначаецца не тым, якія яны спецыялісты, а іх здольнасцямі здабыць прапіску ў Мінску ці ў яго ваколіцах. Вось, дарэчы, чаму для Валодзі было вялікім шчасцем адно толькі выехаць на конкурс у Кракаў! Успамінаю, як Яўген Грыдзюшка, якога я лічу сёння вядучай гітарай Беларусі, браў удзел у адборах на міжнародныя конкурсы. У 85-м годзе, напрыклад, карыстаючыся маёй паездкай у Маскву, Жэня папрасіў дастаць абавязковыя ноты для 2-га конкурснага тура — эцюды Л. Браўэра. Ва ўсіх гітарыстаў прасіў я гэтыя ноты — ніхто не даў. У такой маральнай атмасферы быў заканамерны вынік: Грыдзюшка прыехаў на адбор, па балах ён ішоў трэці, і толькі з-за таго, што ў яго не было (ніхто ж не даў) эцюдаў Браўэра, чыноўнік з усесаюзнага Міністэрства культуры распарадзіўся паслаць на конкурс дваіх. Як цяжка было прабіцца на міжнароднае спаборніцтва, калі ўсім запраўляла Масква! У тутэйшае Міністэрства культуры, мабыць, не прыходзіла і адпаведная інфармацыя, а калі й прыходзіла — хто на яе зважаў.

— Захараву ўжо чыноўнікі неміналі, а ўсё адно — колькі давялося пераадолець. Разлічваў жа выключна на сябе.

— Так, ён расказваў пра свае «прыгоды». Дарэчы, ён і ў лімаўскім інтэрв'ю гаварыў, што

Новы нотны зборнік «Я іграю на раялі» Г. Вагнера і В. Яканюка выйшаў у выдавецтве «Беларусь» (1992 г.). Бібліятэка педагога-піяніста папоўнілася навучальным дапаможнікам. Гэта плён супрацоўніцтва вядомага кампазітара Г. Вагнера і кандыдата педагагічных навук В. Яканюка. Адметнасць зборніка найперш у тым, што ён заснаваны цалкам на фальклорным матэрыяле. Дзеці вучацца гаварыць на роднай беларускай музычнай мове. Народныя мелодыі (калыханкі, гульнёвыя, танцавальныя) спачатку даюцца ў пеўчым адна - двухгалосным выкладанні, што набліжае іх да першапачатковага гучання. Потым ідуць цудоўныя фартэпіянныя апрацоўкі Г. Вагнера. Цікавая, тонкая гарманізацыя памагае выявіць асаблівасці кожнай з песень. Такая віртуозная работа па сіле толькі вялікаму майстру, які ўмее

МУЗЫКА

ІНАКШ—НЕ ДАРУЕ ГІСТОРЫЯ

З нагоды аднаго дэбюта

На маёй памяці такога не было. Прыехаў невядомы для сталічнай публікі музыкант з Гродна, сабраў сваім канцэртам поўную залу; слухачы не скупіліся на воплескі, дэбютант — на «бісы». Адбывалася гэта напярэдадні новага года ў зале на Залатой Горцы, дзе каталіцкія каляды пакінулі адметнасці вялікага касцельнага свята: рытуальныя елачкі, віншавальныя звароты, Віфлеемскую зорку, лялечны біблейскі вертэп з немаўлёнкам-Ісусам, Багародзіцай, фігуркамі жывёлін... У такім сімвалічным інтэр'еры музычная падзея набывала таямнічы цудоўны сэнс. Госць Мінска Уладзімір Захараў, дыпламант нядаўняга Міжнароднага конкурсу гітарыстаў у Кракаве, іграў складаную праграму, якая і вывела яго, першага сярод беларускіх гітарыстаў, у лідэры прэстыжнага музыканцкага спаборніцтва. Пасля канцэрта мы абмяняліся ўражаннямі з вядомым артыстам, педагогам, даследчыкам гітарна-лютневай культуры на беларускіх землях Валерыем ЖЫВАЛЕЎСКІМ. Яму выступленне У. Захарава дало падставу згадаць і нейкія агульныя праблемы...

польскія гітарысты зацікавіліся беларускай музыкай, якую Валодзя ўключыў у сваю конкурсную праграму. Але ж самае цікавае, шмат хто з польскіх гітарыстаў — выхадцы з Беларусі. Вядомы гітарыст Сасінскі — з-пад Наваградка, ён з'яўляецца заснавальнікам гітарнага класа ў Музычнай акадэміі ў Лодзі. Нават Кавальчук, дырэктар той акадэміі,— з Гродзеншчыны. А выпускнік акадэміі па класе гітары Яраслаў Яновіч — сын вядомага беларускага пісьменніка, дый мае і свае літаратурныя вопыты. У польскім энцыклапедычным даведніку пра гітару я напаткаў прозвішча Ваўжэніца Жывалеўскага: цікава, што гэты польскі гітарыст нарадзіўся ў беларускай Оршы на пачатку стагоддзя, пераехаў у Польшчу і быў там вельмі папулярны паміж 1-й і 2-й сусветнымі войнамі... Добра, што Валодзя Захараў прадставіў Беларусь на конкурсе ў Кракаве сваёй музыкай.

— Ён і вашы п'есы іграў.

— Ну, зараз можна назваць некалькі прозвішчаў гітарыстаў, якія пішуць для свайго інструмента. Скажам, Грыдзюшка пераклаў 6 п'ес з «Полацкага сшытка». На мой погляд, гэта таксама з'ява, і ў транскрыпцыі для гітары «Полацкі сшытак» гучыць не горш, чым у выкананні ансамбля «Кантабіле» ці «Харошак». Гучыць як арыгінальная музыка, напісаная спецыяльна для гітары.

— Ці выпадкова гітарысты гэтак прыахвоціліся да кампазіцыі?

— Відаць, інструмент такі—гітара, які захапляе цалкам і ўзнікае жаданне што-небудзь для яго стварыць. У музычным вучылішчы па спецыяльнасці ў нас з Валодзем была цудоўны педагог — Л. А. Дзянскевіч. А кампазіцыя — гэта дзякуючы В. К. Радзіёнаву: безумоўна, вельмі таленавіты дзіцячы выкладчык. Усё, што зараз магу ўспомніць,— педагогі вучылішча, кансерваторыі,— самы вялікі творчы запас складваўся дзякуючы яму. І не толькі ў галіне пісання музыкі. Мы заўсёды з цікаўнасцю ішлі на заняткі да Радзіёнава — у нас былі, напрыклад, асобныя дні, калі мы толькі слухалі музыку. Уявіце сабе: першакурснікамі мы слухалі монаоперу Ф. Пуленка «Чалавечы голас»! Увогуле знаёміліся з опернымі творамі: Віталь Канстанцінавіч меў тады ў сваёй калекцыі ці не сотню іх. Словам, чалавек неардынарны. Што, дарэчы, можна сказаць і пра Валодзю: ён піша вершы, і музыка ў яго атрымліваецца вельмі самабытная. Было яму 14—15 гадоў, калі напісаў цыкл вельмі неардынарных п'ес.

— Так, ягоны «Дзіцячы альбом» гучыць вельмі свежа, дасціпна, мяркуючы па тых п'есах, што У. Захараў сыграў на «біс» у канцэрце. Незвычайныя штрыхі, трапныя гукавыяўленчыя прыёмы — адразу ўяўляеш «Мужыка ў галёшы» ці сітуацыю «Як жаба з'ела коніка»... Дарэчы, Валеры: Валодзя ўсе гэтыя прыёмы ды штрыхі вынайшаў сам ці пераняў такую музычную мову з гітарнай літаратуры?

— Не-не, гэта абсалютна самабытная з'ява. Хаця Мікіта Кошкін, вядомы маскоўскі гітарыст, піша музыку ў гэткім жа стылі, але У. Захараў, калі падлеткам прыдумваў свае характарыстычныя п'есы, проста не быў знаёмы з творчасцю свайго старэйшага аднадумцы з Расіі. У Валодзі быў перыяд, калі ён перастаў пісаць музыку, заняўся выключна выканальніцтвам. Цяпер ён яшчэ і педагог. Але не так даўно стварыў Прэлюд і Фугету на 2 заходнеславянскія тэмы — твор, які мы пачулі ў канцэрце. У Прэлюдзе скарыстана каталіцкая песня, але самае цікавае, што яна вядома толькі на Гродзеншчыне. Калі Захараў паказаў гэты твор на фестывалі, аказалася, тэма яго ў Польшчы невядомая, значыць, гэта проста часцінка нашага мясцовага, менавіта беларуская каталіцкая музыка. А тэму Фугеты, як вы заўважылі, нельга было не пазнаць: гэта наша «Го-го-го, каза». Ну, і «Грунвальдскую пастараль» мы пачулі. Добрая, цікавая п'еса.

Тое, што ў Валодзі зноў абудзілася цікавасць да кампазіцыі, я з радасцю вітаю. Гэта будзе спрыяць пашырэнню нашага нацыянальнага гітарнага рэпертуару. Вось я рыхтаваў канцэрты ў рамках фестывалю «Адраджэнне беларускай капэлы», займаўся 16-м стагоддзем: там цэлыя тамы польскай, ангельскай, іспанскай музыкі — дзе ж беларуская? Была такая багатая цывілізаваная дзяржава, ВКЛ, а музыкі й знаку няма. А, скажам, дакладна вядома, што мінскі ваявода Кшыштаф Завіша быў цудоўным лютністам: ну не мог ён штонебудзь не пісаць! А ўсе архівы Завішы вывезеныя ў Польшчу. Калі тамтэйшыя даследчыкі знойдуць ягоныя ноты, мы зноў спознімся, бо тое будзе ўжо не беларускае, а польскае, і нам зноў давядзецца змагацца, даказваючы, што гэта — беларускае мастацтва.

Дык вось і зараз: трэба ствараць сваю музыку, карыстаючыся тым, што ў нашыя гады ідзе своеасаблівае адраджэнне гітарнага мастацтва на Беларусі. Але калі не будзе ўсё гэта нейк зафіксавана, выдадзена, у 21—23 стагоддзях запытаюцца, як сёння пытаюцца пра 16-е: «А дзе ж наша беларуская музыка?»

— Так, гісторыя — дама суровая, дыскутаваць з ёю няможна, паблажлівай да нашых упушчэнняў яна не будзе. Дарэчы, У. Захараў, пасля поспеху арыгінальных беларускіх п'ес у Кракаве, пераканаўся, што, як ён кажа, «без сваёй музыкі мы — не музыканты». І нават наладзіў кантакты з амерыканскім выдаўцом. Аднак ён пераканаўся і ў іншым: адметная «адвольная» праграма сама па сабе не прынясе поспеху, трэба ўпэўнена пачувацца і ў абавязковым конкурсным рэпертуары. Вось і мы цяпер паслухалі Сарабанду і Бурэ са Скрыпічнай партыты № 1 І. С. Баха ў пералажэнні А. Сеговіі, «Сюіту ў стылі Вайса» М. Понсэ, творы Ф. Тарэгі ды інш. Не буду дэталізаваць, што мяне пераканала ці захапіла больш, што менш. Увогуле ўражвала прыемнае sotto voce гітары, трапятлое piano, мяккае святло, якое выпраменьваў яе голас. Замест ігры на публіку было засяроджанае ўслухоўванне ў сябе, замест артыстычнага апломбу ды эстраднай кідкасці — паэтычная недаказанасць. Але мне падалося, што музыкант, хаваючы сваё вялікае хваляванне, прыхаваў і эмоцыі...

— У Валодзі ёсць такая рыса... Можна параўнаць гэта з вожыкам: калі дакранешся, ён адразу ў клубок —і ўсё, сябе не раскрые. Ягоны дэбют у Мінску сапраўды суправаджала неверагоднае хваляванне, якое, мабыць, і знівеліравала дынамічныя, эмацыянальныя кантрасты, напрыклад, у выкананні музыкі Баха. Чым Валодзя заварожвае, дык гэта сваёй далікатнасцю, музычнасцю, але часам гэтая музычнасць ператваралася ў строгую акадэмічнасць: ён стараўся не паказаць, наколькі ўсхваляваны. Але творы Тарэгі прагучалі вельмі арганічна, і мне здаецца, сугучна творчай індывідуальнасці менавіта Захарава: «Арабскае капрычыо», «Успамін пра Альгамбру», Варыяцыі на тэму Паганіні «Венецыянскі карнавал»...

— Вось мы з вамі такія «прыдзіры», а публіка ж недахопаў не вышуквала, кожны нумар праграмы прымала з захапленнем, і моладзь была ў зале, і людзі сталыя...

— Вельмі радуе наогул, што апошнім часам гітарныя канцэрты ў Мінску збіраюць шматлікую публіку. На пазалеташнім фестывалі гітарнай музыкі былі аншлагі ў Палацы культуры МАЗа — а туды ж вельмі цяжка дабірацца. Гадоў 15 таму было такое і ў Вялікай зале філармоніі, пакуль адміністрацыя, карыстаючыся асаблівай любоўю нашага народа да гітары, не пачала запрашаць з канцэртамі музыкантаў неадэкватнага ўзроўню, што ўрэшце адштурхнула аматараў ад такіх канцэртаў. Але цяпер, дзякуючы працэсам адраджэння ў нашай культуры, гітара вяртаецца на філарманічную сцэну, тым болей, што з'явілася і адпаведная зала на Залатой Горцы. Гітара ж — інструмент, я б сказаў, народны міжнародны, бо гэта класічны інструмент. Цяжка назваць цывілізаваную краіну, дзе б гітара не карысталася папулярнасцю. Папулярнасць яе, на мой погляд,— сведчанне высокай цывілізаванасці той ці іншай краіны, узроўню яе культуры. Думаю, у нас зараз спрыяльная часіна для гітарнага мастацтва. І ў Валодзі Захарава ёсць перспектыва канцэртнай дзейнасці, яго пачнуць запрашаць на гастролі, на фестывалі; важна, што ён зрабіў шэраг запісаў на радыё. Я б хацеў, каб ягоны ўжо крылаты выраз — маўляў, без сваёй музыкі, без нацыянальнага рэпертуару мы — нішто, ім не забываўся, каб Валодзя дзейнічаў у адпаведным напрамку, працягваў пісаць музыку.

— Валеры, а вы ж таксама выказаліся амаль крылатай фразай, падчас Валодзевага выступлення: «Трэба адгукацца ў друку на кожны канцэрт».

— А мне спадабалася, як вы потым развілі гэтую думку: маўляў, на кожны ці не, але каб для будучых даследчыкаў захавалася найбольш поўная карціна мастацкага нашага жыцця, каб з таго ж «ЛіМа» можна было даведацца, якія жылі музыканты, дзе яны выступалі, што ігралі...

— Бо калі ў летапісе культурнага жыцця будуць прагалы (а газеты ў пэўным сэнсе — гэта летапіс), гісторыя нам не даруе.

Уладзімір ЗАХАРАЎ падчас канцэрта ў Мінску 29.XII.92 г.
Фота С. БУРАВА.

— Абсалютна правільна! Не так даўно я збіраў матэрыялы пра Марка Сакалоўскага, частку якіх скарыстаў потым у артыкуле для «ЛіМа». Усе біёграфы знакамітага гітарыста пішуць пра тое, што вельмі мала захавалася інфармацыі. І трэба было перагарнуць процьму газет, часопісаў, каб пераканацца, што карыстаючыся публікацыямі тагачаснага друку, ужо можна зрабіць маленечкую манаграфію пра Сакалоўскага. Я лічу, што зараз для беларускай гітары гістарычны перыяд, перыяд адраджэння гэтага мастацтва з даўнімі на нашых землях традыцыямі. І абавязкова трэба пісаць пра гітару як мага больш!

— Згода. Аднак гэта можна сказаць і пра кожны інструмент...

— Пра кожны. Ну, а ў прыватнасці — пра мой, кожны ж кажа пра тое, што яму бліжэй.

— Пагаджаюся цалкам. І дзякую за размову.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

НОТАДРУКІ

НА РОДНАЙ МУЗЫЧНАЙ МОВЕ...

ашчадліва працаваць з фальклорам, клапоціцца пра тое, каб крохкая прыгажосць старадаўніх напеваў не панікла пад складанай сучаснай гарманізацыяй і фактурнай апраткай.

Шырока прадстаўлены беларускія кампазітары, творчасць якіх заснавана на фальклорнай стылістыцы: А. Багатыроў, П. Падкавыраў, А. Клумаў, Р. Сурус і інш. Майстэрства кампазітара, які піша дзіцячую музыку, павінна праявіцца ў тым, каб змест п'ес эмацыянальна быў даступны і прываблівы для дзяцей. Але асабліва хочацца падкрэсліць яшчэ адну абавязковую ўмову — здолець надзяліць задуму піяністычна цікавай фактурай, зручнай для выканання. Піяністычнасць выкладання — гэта не сінонім спрошчанасці, тут патрэбна веданне спецыфічных прафесійных тайн. У гэтых адносінах вылучаюцца ансамблі для двух фартэпіяна У. Алоўнікава.

Дапаможнік скіраваны таксама на дзіцячую творчасць і можа трактавацца як першыя ўрокі кампазіцыі.

Заданні для развіцця слыху адначасова звернуты да музычнага мыслення. Стварэнне музыкі памагае лепш выканаць яе. Так злучаны цэлы комплекс праблем. Падкрэслю скіраванасць на засваенне вучнем беларускіх народных інтанацый, рытму, мелодый. Акрамя таго, на нотных старонках адбываецца творчая сувязь з буйным сучасным беларускім кампазітарам, які сілай таленту, мастацкім густам уздымае маленькага піяніста да сваіх вышыняў, бярэ яго «на сваё крыло».

Г. Вагнер шчодра дэманструе варыянты мелодый, фактуры і нават цыклы варыяцый. Такая нагляднасць выклікае творчы імпульс у адказ, жаданне стварыць штосьці сваё. А ўласна творчыя заданні заканчваюцца навучаннем пабудове варыяцыйнай формы. Цікавая і «размова» вучня з настаўнікам пры дапамозе музычных рэплік.

Комплексны падыход да выхавання музыканта - выканаўцы, адлюстраваны ў зборніку, сведчыць пра сучаснае бачанне педагагічных задач.

Нацыянальнае гучанне зборніка ўзмацняе слоўнік музычных тэрмінаў на беларускай мове. Сёння, калі мы адраджаем культуру нашай рэспублікі, гэта асабліва каштоўна. Бо ў музыцы, як і ў іншых спецыяльных навуковых галінах, па сутнасці не распрацаваны тэрміналагічны апарат на беларускай мове.

У прадмове аўтары называюць сваю працу Школай далучэння да беларускай народнай творчасці; слушна наракаюць на абмежаваную колькасць выданняў для пачатковага выхавання, заснаваных на беларускім музычным фальклоры. (Ды тыраж і гэтага зборніка толькі 6 тыс.). Відавочна, што аўтарамі кіравала ідэя стварэння нацыянальнай беларускай фартэпіяннай школы. Але разам з тым «больш вузкія метадычныя пытанні, звязаныя з пастаноўкай ігравога апарата, аўтары не разглядаюць» (стар. 3) і рэкамендуюць развіваць выканаўчыя навыкі на матэрыяле Школ іншых народаў.

Думаецца, што на падставе свайго вучэбнага дапаможніка, скампанаваўшы яго ў метадычных адносінах, аўтары змогуць у будучым стварыць фундаментальную ў піяністычных адносінах Школу для дзяцей Беларусі.

Р. НОВІКАВА,
кандыдат мастацтвазнаўства.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ХТО ВЫЗНАЧЫЦЬ МЕЖЫ ТАЛЕРАНТНАСЦІ?

Апошнім часам у Рэспубліцы Беларусь ізноў заварушыліся сілы «звышінтэрнацыяналізму», якія ультыматыўна патрабуюць надання дзяржаўнасці рускай мове ў суверэннай Беларускай дзяржаве. Танальнасць іхніх публікацый у рускамоўнай прэсе, якая, як грыбы пасля дажджу, вырасла за кароткі тэрмін, стракатая — ад бесцырымоннага «Даешь русский язык государственный!», а не — чакайце Карабаха, Прыднястроўя да закалыхваючага ўсхвалення беларускай нацыянальнай талерантнасці: маўляў, вы такія шчырыя, спагадлівыя, зычлівыя, няўжо вы не дазволіце, каб і далей Беларусь магла «квітнець русчызнаю»?

На жаль, такія ноткі «звышталерантнасці» паяўляюцца часам у публікацыях некаторых навукоўцаў, якія быццам бы падтрымліваюць ідэю нацыянальнага Адраджэння на Беларусі, і ў той жа час, нібы той чэхаўскі чалавек у футарале, баязліва азіраюцца і спагадліва ўздыхаюць, маўляў, пашкадуйце беднага рускага гусара, надайце для ягонай мовы статус дзяржаўнасці, хай і далей майструе сабе гняздзечка для «зліцця нацый і іх моў», не разумеючы, што падобны крок азначаў бы адыход беларускай нацыі і беларускай мовы ў небыццё, больш дакладна, свядомае нацыянальнае самазабойства.

У «ЛіМе» за 8 студзеня 1993 года змешчаны артыкул доктара філасофскіх навук Вадзіма Салеева пад загалоўкам «Чалавек, свята духоўнае». Вучоны закрануў актуальную тэму — значэнне духоўнасці ў жыцці чалавека, народа і асудзіў гвалтоўнае знішчэнне духоўнасці былым таталітарным рэжымам. Як прысуд антынароднай сістэме гучаць радкі артыкула: «...Бальшавізм зрабіў усё, каб вынішчыць унутранае святло чалавека з яго душы... Я павінен, павінен дакрычацца да яго, уціснуць у яго свядомасць думку, што без святла духоўнага немагчыма жыць нават і самаму «звычайнаму» чалавеку, што бездухоўнасць — падстава смерці і разбурэння для чалавека і свету...»

У сваім артыкуле В. Салееў кранаецца дактрыны Л. Гумілёва аб паходжанні і жыцці этнасу, у якім Л. Гумілёў надае асобую ролю творчаму чалавеку — пасіянарыю. Відаць, В. Салееў мае на ўвазе твор Л. Гумілёва «Этнагенез і біясфера», у якім распрацавана гэтая дактрына. Пасіянарнасць — амаль сляпая прага жыць, змагацца, працаваць, паміраць дзеля агульнай для этнасу мэты і ідэі. Згодна дактрыне Л. Гумілёва, найбольш актыўная частка грамадства — пасіянары ў першы творчы перыяд фармавання этнасу скіроўваае ўсю сістэму на шляхі этнічнага будаўніцтва, назапашвае матэрыяльныя і ідэйныя каштоўнасці. Сэнс пасіянарызму ў тым, каб кожны актыўны дзеяч этнічнай еднасці пачуваў сябе адказным за мінулае і будучае народа і імкнуўся падмацаваць яго трываласць сваімі ўчынкамі: яшчэ адна перамога, яшчэ адзін будынак, яшчэ адзін перапісаны рукапіс... Гэта гаворыць аб тым, што мінулае жыве ў чалавеку і да яго трэба дадаваць сучаснае. Штосьці падобнае робіцца ў нас зараз з нацыянальна свядомай інтэлігенцыяй. Аднак іх самаахвярная праца заключаецца не ў першапачатковым назапашванні матэрыяльнай і духоўнай культуры этнасу, а вяртанне народу, у якога яна была гвалтоўна адабрана і знішчана нашымі «дабрадзеямі». Здавалася б, трэба толькі ганарыцца самаахвярнасцю гэтых пасіянарыяў. Толькі з дапамогай такіх пасіянарыяў можна адрадзіць у беларускім этнасе святло духоўнае.

На жаль, іх шальмуюць, ганьбяць, паліваюць брудам. Мяне дужа здзівілі радкі артыкула В. Салеева: «На жаль, і ў нас, на Беларусі, сёння ёсць адраджэнцы, якія так **перабольшваюць беларускую ідэю (?!)**, што становіцца сорамна за іх. І да таго ж, гэта не адпавядае сутнаснаму характару беларускага этнасу: у іх учынках і дзеяннях часам няма ні сціпласці, ні мяккасці, ні добразычлівасці, ні талерантнасці (?!) (вызначальныя рысы беларускага нацыянальнага характару)». Не ведаю, як паважаны мною вучоны, а я дык і не сустракаў на старонках беларускамоўнай перыёдыкі ахайвання беларускай нацыянальна свядомай інтэлігенцыяй рускага народа, рускай культуры, рускай мовы. А вось бруду, які выплёскваецца на тых, хто актыўна выступае за нацыянальнае адраджэнне, на беларускую мову, нацыянальную культуру ўдосталь на старонках некаторых рускамоўных выданняў. Закрываць вочы на гэта, значыць, здраджваць свайму сумленню. А, можа, ужо досыць абуваць беларусаў у безразмерныя талерантныя лапці, маўляў, тупайце, нехлямяжыя, у «новую гістарычную супольнасць» гома саветыкус, больш дакладна, гома русікус да вядомага імперскага прыстанішча пад назвай «Паўночна-Заходні край»?

Што датычыць правоў чалавека, якія быццам бы парушаюцца «беларускімі нацыяналістамі» ў адносінах да нацменшасцяў у РБ, то «пакрыўджаныя» інтэрпрэтуюць іх па-свойму. Дамагаючыся прызнання рускай мовы дзяржаўнай, яны спасылаюцца на артыкул 26 «Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека». Прынамсі, гэты артыкул гучыць так: «П. 3. Бацькі маюць права прыярытэту ў выбары віду адукацыі для сваіх малалетніх дзяцей». Тут яўны падмен аднаго паняцця другім: від адукацыі і мова навучання — рэчы зусім розныя. Але што тут дзіўнага, калі гэты падмен часам выкарыстоўваюць некаторыя «навукоўцы» ў сваіх публічных выступленнях.

Дзіўна, чаму змагары за правы чалавека, больш дакладна, «змагары» за двухмоўе, так выпукляюць свае правы, а забываюць пра свае абавязкі перад грамадствам, у якім жывуць. Такім змагарам варта помніць артыкул 29 «Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека», у якім гаворыцца: «Кожны чалавек мае абавязкі перад грамадствам, у якім толькі і магчыма свабоднае і поўнае развіццё яго асобы». Больш змястоўна гэты пастулат сфармуляваў англійскі філасоф Дж. Лок у сваёй філасофскай працы «Два трактаты аб кіраванні»: «Ні для аднаго чалавека, які знаходзіцца ў грамадзянскай супольнасці, не можа быць зроблена выключэння з законаў гэтай супольнасці» (Лок, т. 3, с. 316—317). Так як у заканадаўчых актах Рэспублікі Беларусь дзяржаўнай мовай прызнана беларуская мова, то ігнараваць гэтыя законы ні што іншае, як свядома прапаведаваць ідэю абстрактнай свабоды, больш дакладна, свавольства, што ніяк не стыкуецца з канцэпцыяй правоў чалавека.

У сучасны момант, калі на скрыжаванні пераходных часоў вырашаецца лёс нацыі, калі ставіцца на карту гамлетаўскае «быць ці не быць», не трэба захапляцца талерантнай закалыханасцю, у талерантнасці павінна быць вызначана выразная мяжа, пераступіць якую значыла б падпісаць беларускаму этнасу смяротны прысуд. Гэта мяжа — наданне статуса дзяржаўнасці рускай мове. Гэта зрабіць могуць толькі тыя, у каго страчана развага, поўнасцю адсутнічае апарат унутранага самакантролю, на такі крок могуць адважыцца толькі духоўныя янычары, для якіх не існуе святое паняцце Бацькаўшчына.

Васіль СОКАЛ.
Ляхавіцкі раён.

ДУМКА ЧЫТАЧА

РУСКАЯ КУЛЬТУРА, БЕЛАРУСКІ ХАРАКТАР І ЭКАНОМІКА

Калі паспрабаваць коратка ахарактарызаваць грамадска-палітычную і духоўна-псіхалагічную сітуацыю на Беларусі ў параўнанні з суседнімі рэгіёнамі, то яна можа быць ахарактарызавана як прыгнечаная і пасіўная. І гэта пры тым, што беларускі рэгіён мае высокую прадукцыйнасць працы, развітую прамысловасць, стабільную эканоміку... Культура беларускай нацыі не адпавядае ўзроўню яго матэрыяльнага жыцця. Тлумачэнне «феномена» беларускай культуры ляжыць, на мой погляд, на паверхні: яна нецікавая, мае нізкі ўзровень таму, што мала чым вылучаецца ад рускай культуры, пазбаўлена нацыянальнай афарбоўкі.

Шырокае распаўсюджанне сярод інжынерна-тэхнічных работнікаў, кіраўнікоў, людзей навукі, дзелавых людзей мае думка, што развіццё рынкавых адносін робіць непатрэбнымі палітычную і культурную незалежнасць рэспублікі. Рынак уяўляецца ім панацэяй ад усіх бедаў. Беларусь ім бачыцца нейкай адкрытай эканамічнай зонай накшталт Ганконга. Рэспубліка, лічаць яны, можа існаваць без уласных грошай, арміі, мытні; няхай у дадатак да рускай культуры сюды пранікаюць польская, амерыканская, японская культуры...

На мой погляд, гэтыя з'явы нашай рэчаіснасці знаходзяць тлумачэнне ў феномене панавання ў нас рускай культуры. Што такое культура ў шырокім сэнсе слова? Гэта пэўны стыль жыцця, мыслення, паводзін, працы, своеасаблівая эстэтыка. Гэта база, падмурак, агульны назоўнік, мерка і канцовая ацэнка ўсіх прыватных з'яў жыцця. У навуцы ёсць аналаг паняццю культуры — гэта паняцце традыцыі ці парадыгмы (апошняе як пэўны ўстойлівы падыход да вырашэння праблем). Вось як пра сілу традыцыі ў навуцы гаворыць сучасны філасоф, метадолаг П. Файерабенд: «Адукацыя прыстасоўваецца да пануючай традыцыі і кожнага індывідума, навязвае яе жорсткія стандарты, яе логіку і яе факты. Усё, што можа прывесці да размывання устаноўленых межаў, усё, што выходзіць за рамкі пануючых у навуцы схем, падаўляецца і выкараняецца. Аўтарытэт буйных вучоных цісне на іх паслядоўнікаў з той жа сляпой і бязлітаснай сілай, як і аўтарытэт стваральнікаў і жрацоў міфа на вернікаў. Абсалютнае панаванне традыцыйнай парадыгмы над душой і целам вучоных — вось праўда пра навуку».

Такая сітуацыя ў навуцы, дзе, здавалася б, традыцыя не можа мець вялікага ўплыву, паколькі тут сапраўднасць выказванняў кантралюецца матэматыкай і логікай. Што ж тады казаць пра галіны ведаў, дзе прычынна-выніковыя сувязі ўскладняюцца і кантроль з боку логікі і матэматыкі значна паслабляецца?

Ролю традыцыі выконвае тая альбо іншая нацыянальная культура. І кожная краіна, кожная нацыя павінны выпрацаваць сваю палітыку і эканоміку, бо ў гэтых сферах «лагічным», натуральным, аб'ектыўным, правільным лічыцца тое, што ўваходзіць у найменшую супярэчнасць з той ці іншай нацыянальнай культурай. Напрыклад, Расія, маючы неабмежаваныя запасы карысных выкапняў і зямель, і знаходзячыся ў тэхналагічнай залежнасці ад Захаду, не магла не стварыць стэрэатып, згодна якому наяўнасць сыравіны ёсць больш важны кампанент прамысловасці, чым наяўнасць навыкаў, кваліфікацыі і тэхналогіі. (На Захадзе, які працуе ў асноўным на прывазной сыравіне, сцвярджаўся, як вядома, зусім іншае ўяўленне). Гэты стэрэатып, паўтораны на тысячы ладоў рускай літаратурай (як агіда да дакладнасці, скрупулёзнасці, разліковасці), увайшоўшы ў плоць і кроў расіян, быў ім карысны, працаваў на павелічэнне магутнасці Расіі, бо садзейнічаў устанаўленню дзелавых людзямі больш высокіх цэн за сыравіну. Няцяжка здагадацца, як гэты стэрэатып дзейнічае на беларускіх дзелавых людзей, якія атрымалі рускую адукацыю — яны будуць зніжаць кошт тавараў, выпушчаных на завознай сыравіне.

Так культура звязана з эканомікай. Прыдзірлівы апанент можа ўспомніць пра сусветныя цэны, якія нібыта не залежаць ні ад якой культуры і культурных стэрэатыпаў. Але сусветныя цэны залежаць ад рэальнай дзейнай сілы і традыцыі галоўных суб'ектаў сусветнай эканомікі — ЗША, Заходняй Еўропы, Японіі і г. д.

Беларусь наўрад ці будзе прадаваць свае тавары ў далёкія ад яе краінах. Цэны на беларускія тавары ўстановяцца ў залежнасці ад таго, што думаюць пра саміх сябе беларусы і што думаюць пра іх суседзі. Пры ўяўнай другасортнасці беларускай культуры гэтыя ацэнкі наўжка прадбачыць — яны будуць заніжаны. Пры ўстанаўленні г. зв. дагаворнай цаны, што, акрамя ўласнай годнасці, якая грунтуецца на падмурку нацыянальнай культуры, можа падняць цану на прадукт сваёй працы? Друк стракацць паведамленнямі пра грабежніцкі вываз тавараў з рэспублікі, і гэтаму ніхто, ад С. Шушкевіча да апошняга селяніна, не можа перашкодзіць, бо — рускай культурай у беларусаў заціснута воля да супрацьўлення.

Воля і сіла супрацьўлення маюць месца толькі тады, калі прырода чалавека адпавядае яго выхаванню, а душэўны склад нацыі — яго культуры. Кожны раз, калі беларус хоча паступіць свабодна, адпаведна са сваім характарам і спосабам мыслення, ён натыкаецца на нормы, густ, стэрэатыпы, стыль не сваёй, а рускай культуры! Гэтыя пастаянныя ўдары, гэтая дрэсіроўка спараджаюць безыніцыятыўнасць, бязволле, комплекс непаўнацэннасці. Так фармуецца беларускі характар, характар народа-раба.

Аднак беларусы не сталі рускімі, нягледзячы на два стагоддзі найжорсткай асіміляцыі; проста ў іх выпрацаваўся **фальшывы** тып культуры і чалавека, няздольнага абараняцца ад эксплуатацыі і пагарды з боку суседзяў, якія адсталі або адрадзілі за апошнія гады сваю культуру.

Для пабудовы нармальнай дзяржаўнасці, эканомікі і палітыкі беларусы і павінны вызваліцца ад духоўнага падпарадкавання рускай культуры.

Павел БІЧ.
г. Мінск.

ЗАЎВАГІ НА ПАЛЯХ

ТАКАЯ ВОСЬ ХРАНАЛОГІЯ

Гэты ліст я вырашыў напісаць з нагоды выхаду ў свет «Храналогіі гісторыі Беларусі». Калі я набыў гэтую кніжку, дык спачатку ўзрадаваўся — я цікаўлюся гісторыяй Бацькаўшчыны, і гэта якраз тая рэч, якой мне не хапала. Тым больш, што на вокладцы пазначана, што гэта 3-е выданне, дапоўненае і датаванае 92-ім годам. Усё гэта абнадзейвала, але потым я адчуў здзіўленне і горыч. Падумалася: няўжо ў «Беларускай энцыклапедыі» імя Петруся Броўкі дасюль дзейнічае бальшавіцкая цэнзура? Скажам, напісана: «Захоп войскамі Булах - Балаховіча г. Мазыра (вызвалены Чырвонай Арміяй 20 лістапада)», — аказваецца, бальшавіцка-расейская армія, якая напала на маладую Беларускую Народную Рэспубліку, прыйшла нас вызваляць. Ад чаго? Ці аказваецца, што Слуцкае паўстанне, — гэта не паўстанне беларусаў (беларускіх сялян) за вольнасць і незалежнасць Бацькаўшчыны, урэшце, за правы людзьмі звацца, а «антысавецкі мяцеж».

Калі б гэтае выданне выйшла ў свет у 84-м годзе, дык можна было б зразумець аўтараў. Але зараз?! Няўжо складальнікі гэтай кніжкі нічога не чулі пра раскулачванне, пра вынішчэнне беларускай інтэлігенцыі, пра жудасны тэрор, пра знішчэнне помнікаў культуры? Затое прысутнічае шмат дат, гледзячы на якія задаешся пытаннем, няўжо гэта гістарычная падзея? Напрыклад, разбурэнне ўладамі ў нашай сталіцы 24 чэрвеня 1984 года першага мінскага тэатра, у якім была пастаўлена опера «Сялянка» — падзея для ўкладальнікаў, напэўна, зусім не вартая ўвагі ў параўнанні з датай, калі ў тым жа годзе Маладзечанскі завод лёгкіх металаканструкцый пачаў выпускаць уніфікаваныя карпусы для прамысловых будынкаў! Я лічу, што ўсё гэта не да твару беларускай гістарычнай навуцы. Выклікае здзіўленне адсутнасць водгукаў на гэтую рэч: няўжо ўсе беларускія гісторыкі згодны з такім становішчам?

Алесь ГУРЫНОВІЧ.

МУЗЫКА

«Буслік» развінае крылы

Зміцер ЯЎТУХОВІЧ з «буслянятамі».
Фота А. ДРАЗДОВА.

У мінулы чацвер на тэлевізійную «Калыханку» завітаў... «Буслік». Таное імя набыла студыя дзіцячай песні пры Дзяржаўным канцэртным аркестры Беларусі. Дзеткі спявалі краналъную песеньку пра сабаку з хворай лапкай, а саліраваў у іхнім ансамблі кіраўнік — Зміцер Яўтуховіч. Пад кіраўніцтвам кампазітара «Буслік» распачынае папулярызацыю сучаснай беларускай дзіцячай песні: у планах — запіс ды распаўсюджванне аўдыякасет, удзел у тэлеперадачах і, канечне, канцэрты. Сёння мае адбыцца выступленне «Бусліка» ў выязной праграме Дзяржаўнага канцэртнага аркестра пад кіраўніцтвам М. Фінберга, а 4 сакавіка — канцэрт дзяцей у Доме літаратара. Прагучаць новыя песні З. Яўтуховіча на вершы В. Жуковіча, М. Маляўкі, С. Шушкевіча, У. Мазго, В. Дуніна-Марцінкевіча, І. Сідарука, а таксама ўжо вядомыя творы на вершы Л. Пранчака, В. Шніпа, А. Бадака. Удзельнічае «Буслік» і ў вечары, прысвечаным юбілейным угодкам пісьменніка Станіслава Шушкевіча.

Н. К.

ФЕСТЫВАЛІ

Паклікаў «Менестрэль»

Віцебск зноў збірае гітарыстаў з розных мясцін СНД. Зноў загучыць у руках майстроў класічная гітара. Парадуюць публіку сваімі выступленнямі У. Тэрво, А. Бардзіна, С. Руднеў, А. Альшанскі — гэтыя імёны ўжо знаёмыя віцябчанам па І фестывалі класічнай гітары «Менестрэль», які адбыўся летась. Прыедуць і не менш знакамітыя А. Фраўчы, М. Кошкін, М. Камалятаў, іншыя госці з бліжняга замежжа. Беларусь будуць прадстаўляць выдатныя музыканты В. Жывалеўскі ды Я. Грыдзюшка. Сёлетні фестываль арганізаваны Палацам культуры прафсаюзаў, Віцебскім гарадскім музычным таварыствам, кампаніяй «Арт Марк» пры дапамозе спонсараў — акцыянернага таварыства «Элцік», музычнага цэнтра «Фры Мэн», фірмы «АВС». Адбудзецца музычнае свята ў Круглай зале Палаца прафсаюзаў, у Віцебскім ды Наваполацкім музвучылішчах. З 25 па 28 лютага пройдуць сольны канцэрт лаўрэата Міжнароднага конкурсу Мікіты Кошкіна, канцэрт класа дацэнта Расійскай акадэміі музыкі Аляксандра Фраўчы; будуць прадстаўлены праграмы твораў рознай ступені складанасці — ад поліфаніі й авангарда да лёгкіх папулярных п'ес, вядомых шырокаму колу слухачоў. «Менестрэль» кліча на свае канцэрты ўсіх аматараў гітары, асабліва тых, хто называе сябе спонсарам або мецэнатам. Ёсць усе падставы спадзявацца, што слухачы будуць задаволеныя фестывалем, як летась, а мо яшчэ і больш.

У. ПРАВІЛАЎ.
г. Віцебск.

НОВЫЯ ВЫДАННІ

Вось вам і «Фокус»...

«Фізіка, матэматыка, інфарматыка і не толькі. Для вундэркіндаў і не толькі» — такі падзагаловак мае новы навукова-папулярны часопіс для школьнікаў «Фокус», першы нумар якога выйшаў з друку. Аб накірунках выдання бачна са звароту да чытачоў міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь, доктара фізіка-матэматычных навук, прафесара і галоўнага рэдактара «Фокуса» В. Гайсёнка. Канечне, на старонках часопіса вялікая ўвага будзе ўдзяляцца пытанням, звязаным з профілем выдання. Ды не толькі: «Расце цікавасць да гісторыі, культуры, традыцый беларускага народа. А ці шмат мы ведаем пра гісторыю навукі на Беларусі, яе знакамітых навукоўцаў? «Фокус» будзе імкнуцца хаця б часткова высвятліць «белыя плямы» з гісторыі нашай навукі, пазнаёміць чытачоў з сучаснымі дасягненнямі навукоўцаў Беларусі».

Вось вам і «Фокус»...

ЛІТКУР'ЕР

«Беларусь трэба падымаць!»

— Гэтыя словы Каруся Каганца сёння, бадай, як ніколі актуальныя. Нездарма яны падказалі назву вечарыны, прысвечанай 125-годдзю з дня нараджэння пісьменніка. У Доме літаратара сабраліся тыя, каму дарагі талент гэтага выдатнага драматурга, паэта, перакладчыка. Вяла вечар зямлячка пісьменніка, журналістка газеты «Звязда» А. Ціхановіч. Выступілі пісьменнікі, навукоўцы М. Ермаловіч, Я. Саламевіч, М. Біч, Г. Сурмач, Л. Акаловіч, А. Грыцкевіч.

Артур Вольскі прачытаў верш, прысвечаны К. Каганцу.

Творы юбіляра гучалі ў выкананні А. Падабеда і артыста Быхаўскага народнага тэатра В. Ермаловіча. Адбылася прэм'ера песень «Салавейка мілы» і «Ой, Нёман, цячэ, Нёман жыве», напісаных Г. Смоляк на вершы К. Каганца.

Г. ПЯТРЭНКА.

З нагоды юбілею

«Недзе гараць агні...» — так называўся вечар, прысвечаны 60 - годдзю пісьменніцы Алены Кобец - Філімонавай, які прайшоў у Доме літаратара. Пра жыццёвы і творчы шлях яе гаварылі вядучы вечарыны намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі У. Паўлаў, дацэнт БДУ М. Яфімава, навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі Л. Лявонава.

Творы А. Кобец-Філімонавай чыталі П. Дубашынскі, Л. Горцава, студэнты універсітэта.

У вечары прынялі ўдзел кампазітар В. Сярых з дзіцячым ансамблем «Званочкі», народны артыст Беларусі Л. Гарэлік, спявачкі І. Адзінцова, В. Патрый і іншыя, якія выканалі песні на вершы віноўніцы ўрачыстасці.

Цёпла сустрэлі прысутныя выступленне самой Алены Рыгораўны.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Прэміі «Нёмана»

Рэдакцыйная калегія часопіса «Нёман» адзначыла літаратурнымі прэміямі лепшыя творы, апублікаваныя на яго старонках ў 1992 годзе. Лаўрэатамі сталі В. Карамазаў (серыя публікацый «З дзённіка пісьменніка» — «Бог з намі», «Пачнем збіраць зярно к зярняці», «Каўчэг выратавання») і С. Дубавец (артыкул «Беларусы вяртаюцца ў Еўропу» з серыі артыкулаў аб праблемах беларускага нацыянальнага Адраджэння).

Прэзентацыя «Гісторыі...» Гарэцкага

Прэзентацыя «Гісторыі беларускае літаратуры» М. Гарэцкага адбылася ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Аб вялікім значэнні гэтай кнігі, якая нарэшце выдавецтвам «Мастацкая літаратура» вернута з небыцця, гаварылі М. Мушынскі, Г. Шупенька, Р. Чыгірава, Т. Голуб, рэдактар цяперашняга выдання М. Мятліцкі, віцэ-прэзідэнт Акадэміі навук Беларусі Р. Гарэцкі, міністр інфармацыі Рэспублікі Беларусь А. Бутэвіч. Намеснік міністра культуры У. Гілеп расказаў аб мерапрыемствах, што пройдуць у сувязі са 100-годдзем з дня нараджэння М. Гарэцкага.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Згадалі Кастуся Каліноўскага

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Беларускі фонд культуры правялі ў Доме літаратара ўрачысты вечар, прысвечаны 155-годдзю з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага. Папярэднічала вечару выстава твораў М. Селешчука, А. Крывёнка, С. Геруса, Я. Ціхановіча, М. Басалыгі і іншых беларускіх мастакоў, адкрытая ў фае. Перад прысутнымі выступіў М. Купава.

На вечары пра К. Каліноўскага як публіцыста, гісторыка, філосафа, кіраўніка паўстання 1863-64 гадоў гаварылі А. Мальдзіс, Г. Кісялёў, В. Шалькевіч, С. Панізнік і С. Законнікаў — вядучы вечарыны. З вершамі выступілі А. Разанаў, Р. Баравікова, А. Сыс, С. Панізнік.

У канцэртнай праграме прынялі ўдзел гурт «Камелот», барды І. Міхно, У. Палупанаў, кампазітар З. Яўтуховіч і іншыя.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Славутае і трагічнае

130-годдзю паўстання К. Каліноўскага была прысвечана вечарына, якая адбылася ў «Беларускай хатцы». Пад гукі маршовак барда Сержука Сокалава-Воюша з яго «Касінерскага цыкла» госці музея прагледзелі цікавы слайд-фільм — яскравую ілюстрацыю да адной са славутых і трагічных старонак з гісторыі беларускага нацыянальна-вызваленчага руху — сялянскага паўстання 1863 года.

Затым перад прысутнымі выступіў з аповядам пра сваю кнігу «Лабірынт», якраз аб падзеях часоў паўстання, пісьменнік Мар'ян Віж. Трэба адзначыць, што своеасаблівая «прэм'ера» кнігі маладога празаіка прайшла досыць паспяхова, аб чым сведчылі шматлікія пытанні, якія задавалі аўтару напрыканцы вечарыны ягоныя слухачы.

Аматарам народнай песні і музыкі паведамім, што на бліжэйшую лютаўскую вечарыну ў «Беларускай хатцы» завітае вядомы фальклорны гурт «Ліцвіны» пад кіраўніцтвам У. Берберава.

Э. АКУЛІН.

ВЫСТАВЫ

«Знакі Жыцця»

Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі. Тут праходзіць выстава твораў графіка Юрыя Герасіменкі-Жызнеўскага і скульптара Уладзіміра Слабодчыкава пад назовам «Знакі Жыцця». Тым, хто сам ладзіць мастацкія экспазіцыі альбо часта наведвае выставы, вядома, што графіка і скульптура звычайна добра стасуюцца. Гэта ж пацвярджае і сумесная імпрэза Ю. Герасіменкі-Жызнеўскага і У. Слабодчыкава. Невыпадковая назва выставы. Кожная праява жыцця, асэнсаваная мастаком, можа набыць сімвалічны сэнс. Ад ягонага таленту залежыць, прыме глядач гэтую сімволіку ці не. Прафесіяналізм прыгаданых майстроў дазваляе ім паспяхова вырашаць творчыя задачы, будаваць у графічных аркушах і скульптурнай пластыцы ўласную мадэль Сусвету. Выстава мае поспех у гледачоў.

В. БОГУШ.
Фота У. ПАНАДЫ.

ДРУК

«Пралеска», № 1

У «Чытанцы «Пралескі» — вершы В. Шніпа і казка Л. Рублеўскай «Мышка Пік-Пік робіць макіяж...». Л. Забалоцкая прапануе гутарку з гэтай паэтычнай сям'ёй — «І выратуе свет паэзія...» Змешчаны чарговыя апавяданні па гісторыі Беларусі «Адкуль наш род», напісаныя У. Арловым; слова А. Марціновіча пра М. Гарэцкага «Габрыелевы прысады і песня вечнасці» і дзве навелы для дзетак класіка нацыянальнай літаратуры.

У нумары — каламбуры У. Мацвеенкі, скорагаворкі В. Лаўрыновіча, шэраг іншых матэрыялаў, якія спатрэбяцца ў выхаванні дзетак.

Лепш позна, чым ніколі...

Сапраўды, лепш. Каляндар на 1993 год, прысвечаны 75 угодкам абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі і выпушчаны па ініцыятыве Беларускага фонду культуры, запазніўся на нейкі месяц. Тым не менш сам факт выхаду яго — радасны. У багата ілюстраваным выданні змешчаны рэпрадукцыі старых паштовак з выявамі герба і сцяга БНР, публікуюцца шматлікія дакументы, дагэтуль вядомыя хіба што нямногім даследчыкам, таму што пільна захоўваліся ў «спецхранах».

«Ксэракс беларускі», трэці нумар

Выдавецкая суполка «Полацкае ляда» завяршыла 1992 год трэцім нумарам літаратурнага альманаха «Ксэракс беларускі». Большасць аўтараў, прадстаўленых у ім, літаратары апошняга прызыву. Пра іх ніяк не скажаш, што яны традыцыяналісты. У свежым нумары «КБ» цікавая паэзія: Лявон Вольскі, Юры Гуманюк, Сяржук Красоўскі, Андрэй Пяткевіч. З прозай выступаюць Вінцэсь Мудроў і Аляксандр Чарніцкі. Змешчаны эсэ Юрася Пацюпы, урывак з п'есы Ігара Сідарука і крытычны артыкул Алеся Аркуша. Над вокладкай выдання працавала мастачка Рыта Цімохава.

А. К.

Яшчэ адно факсімільнае...

Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, Беларускае таварыства ў Гданьску, Беларускае таварыства архівістаў і кааператыўна - выдавецкае таварыства «Адраджэнне» ажыццявілі выпуск «Беларуска-расейска - лацінскага батанічнага слоўніка», складзенага Зоськай Верас.

Выданне рыхтык такое, якое выдала ў 1924 годзе ў Вільні газета «Голас Беларуса». Слова нястомнай адраджэнкі, сказанае столькі гадоў назад у прадмове, не страціла свайго значэння: «...чалавеку цікаваму, знаёмаму з назовамі раслінаў у ягонэй роднай мове і то з назовамі не штучнымі, выдуманымі, а чыста народнымі, кожная раслінка, кожнае зелейка раскажа не толькі дэталі свайго ўласнага жыцця, гісторыю свайго роду, але ж таксама напомніць аб той ролі, якую яно іграе ў жыцці машых сялян, у іх медыцыне, чарах і варожбах. Часта адно характэрнаеназванне раскрые перад нашымі вачыма ўсю паэтычнасць і багатую фантазію нашага народа».

Шкада, што наклад факсімільнага выдання слоўніка невялікі — усяго 500 паасобнікаў. Ды тым большая яго каштоўнасць...

Кніга, патрэбная людзям

У выдавецтве «Навука і тэхніка» выйшла 3-яе дапрацаванае і дапоўненае выданне кнігі Фёдара Янкоўскага «Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы». Кніга гэтая вельмі дарэчы настаўнікам, студэнтам філалагічных факультэтаў, навукоўцам, пісьменнікам і наогул шырокаму колу чытачоў, цікаўных да беларушчыны. Удава пісьменніка Соф'я Антонаўна Янкоўская з гэтай нагоды даслала ў рэдакцыю «ЛіМа» ліст з выказваннем удзячнасці дырэктару выдавецтва Ф. Савіцкаму, загадчыку рэдакцыі Л. Пятровай, рэдактару Н. Тарасевіч, мастаку В. Саўчанку за гэтае цудоўна аформленае, прыгожае выданне, вельмі патрэбнае людзям. Відаць, пад гэтым маглі б падпісацца многія чытачы «ЛіМа».

П. В.

КУЛЬТУРА

Гады — не бяда

Непаўторны эфект прысутнасці ствараецца пры знаёмстве з творамі «Зімовы пейзаж», «Каля ракі Буг», «На ранняй зорцы» і многімі іншымі карцінамі Івана Дзям'янавіча Рудчыка. Восемдзесят пяць гадоў старэйшаму мастаку Брэстчыны. Але па-ранейшаму рука трымае пэндзаль, а вочы ўважліва і ўлюбёна глядзяць на свет. У гэтым маглі пераканацца яшчэ раз жыхары і госці горада над Бугам, якія наведалі персанальную выставу.

Старэйшы мастак Брэстчыны Іван Дзям'янавіч РУДЧЫК.
Фота Эдуарда КАБЯКА. БЕЛІНФАРМ.

АНОНС

«Унія» пяе ў суботу

20 лютага ў Зале камернай музыкі, што на Залатой Горцы, выступае мужчынскі камерны хор «Унія». Малады перспектыўны калектыў пад кіраўніцтвам Кірылы Насаева падрыхтаваў новую і разнастайную канцэртную праграму, у якой, прынамсі, прагучаць вернутыя з забыцця старонкі культавай харавой музыкі. Пачатак канцэрта — а 19-й гадзіне.

Уладзімір КАЛЕСНІК

НА ВЫШЫНІ АБСУРДУ

Паўліна і спакуснікі

МОЖНА зразумець пэўную гарачлівасць сённяшніх беларускіх адраджэнцаў, калі яны, жадаючы навесці справядлівасць у гісторыі, засыпаюць чытачоў сенсацыямі, як той пажарнік у Крапівы, «што праз дурную спешку, сам закінуў у стружкі галавешку» і застаўся без хаты. Прыгадваецца кур'ёзная асечка маладога журналіста, што на прэс-канферэнцыі Міжнароднага кангрэса беларусістаў пракукарэкаў: «Хутка будуць апублікаваны дакументы з сакрэтных фондаў архіва КДБ і свет даведаецца, што дзеячы БНР атрымлівалі грошы ад польскага, літоўскага і савецкага ўрадаў» (назваў лідэраў, якія, выходзіла, былі карумпіраванымі паслугачамі чужых дзяржаў). Выкрывальніка паставіў на месца спадар Вітаўт Кіпель, старшыня беларускага навуковага Цэнтра ў ЗША, растлумачыўшы прысутным, што субсідзіраванне палітычных праграм і партый зацікаўленымі асобамі і арганізацыямі — нармальная з'ява ў грамадска-палітычным жыцці. Адсюль вынікала, што ёсць сітуацыі, пра якія мала паведаміць, трэба раскрыць, дайсці да прычын і мэт. Здавалася, што той інцыдэнт на Кангрэсе паслужыць навукай ці хоць конаўкай халоднай вады, якая астудзіць гарачыя галовы, каб не паролі гарачкі і замест таго, каб запаўняць белыя плямы, не нарабілі новых на чыстым месцы.

Сумніцельнай сенсацыяй падалася мне ўстаўленая ў сцэнарый памянёнага тэлефільма без каментарыяў (калі не лічыць каментарыем з'едлівы тон і зларадны падтэкст) прызнанне Паўліны Мядзёлкі, якая нібыта згадзілася супрацоўнічаць з кіраўніком ОГПУ Беларускай ваеннай акругі Юзэфам Апанскім і яго службай: «В 1927 году я дала обязательство ГПУ БССР о том, что не буду разглашать имевших место разговоров со мной о моем сотрудничестве с ГПУ. Эти разговоры со мной вёл Опанский и Андреев.

В июне 1930 г. в Горецкую академию приехал сотрудник ГПУ Чернышев. Он мне сообщил, что в Белоруссии имеется контрреволюционная организация националистической окраски с ориентацией на Польшу. В заключение он мне предложил участие в раскрытии этой организации. Я на это ответила согласием»...

Пры першым чытанні тэкст мне паказаўся агентурным матэрыялам, доступу да якога не даюць пісьменнікам. Мне, прынамсі, нават пратаколаў допыту Мядзёлкі не далі, сказалі, што іх няма. Цяпер я ведаю, што ёсць. Аўтары ўзялі прыведзеную цытату з пратакола допыту Паўліны, арыштаванай па справе СВБ летам 1930 г. у Маскве. Інфармацыя па сутнасці агентурная, а засталася сярод пратаколаў допыту па той прычыне, што іх не перадавалі ў суд. Абвінавачаных не судзілі, ім назначалі кару завочна члены надзвычайнай камісіі або «тройкі», куды ўваходзілі кіраўнікі таго ж ГПУ плюс функцыянеры партапарату. З такой герметычнай ёмкасці і агентурныя звесткі не выцякаюць. Я памыліўся, бо перанёс на савецкую следча-судовую сістэму правілы, прынятыя ў даваеннай Польшчы. Работнікі дэфензівы ахоўвалі сваіх канфідэнтаў надзейней.

Як гром, выбухнула прызнанне Паўліны, бо яна ж увасабляла для мяне жывы этычны эталон адраджэнскага руху. Мне, як літаратару, давялося чуць і чытаць пра яе многа добрага і толькі добрага. А тут... А тут — агентка ГПУ без каментарыяў. Ізноў ваўкалачка? Не хацелася верыць. Прыгадалася нататка з «Нашай Нівы» са студзеньскага нумара 1992 г. Там было напісана, што літоўская газета «Lietuvas Hidas» пасля разгляду справы палітычнага дзеяча Віргілія Чапайціса па справе супрацоўніцтва з КДБ надрукавала артыкул, у якім прапанавала ўлічваць пяць стадый магчымага супрацоўніцтва з гэтай службай. Між іншым, трэцяя стадыя — гэта тое, калі чалавек не хацеў супрацоўнічаць, але не мог катэгарычна адмовіцца, хоць і ніякай карысці КДБ не прынёс, а чацвёртая — калі не хацеў супрацоўнічаць, але пад ціскам і запалохваннем згадзіўся, аднак працаваў толькі пад наглядам, без карысці для КДБ. Толькі пятая стадыя падводзіць чалавека пад суд — калі актыўна дзейнічаў на месцы працы, у грамадскіх і палітычных арганізацыях. Літоўская газета прапануе «публічна пакаяцца толькі тым людзям, якія належаць да пятай групы, бо менавіта сярод іх могуць быць тыя, чые дзеянні можна кваліфікаваць як злачынства». Літоўская шкала вінаватасці выглядае, можа, крыху лішне міласэрнай, крыху пацешнай, але ідэя закладзена ў ёй слушная: нават у пятай стадыі могуць трапіцца людзі, якіх нельга лічыць свядомымі злачынцамі. Злачынства прадугледжвае факты, дзеянні, і даказаць іх трэба судом, бо гісторыя ведае прыклады, калі адлучалі ад годнасці выдатных людзей за адну згоду на супрацоўніцтва з тайнымі службамі ці па шантажу самой спецслужбы. Горкі прыклад — справа пісьменнікаў Юзэфа Крашэўскага і Станіслава Бжазоўскага. Варта яшчэ мець на ўвазе, што ў адносінах да людзей творчых жорсткая ці несправядлівая кара абарочваецца абкраданнем грамадства, якое не атрымае жаданых і патрэбных творчых набыткаў.

А як было з Паўлінай?

У следчай справе І. Краскоўскага падшыты пратакол допыту за 21 ліпеня 1930 г. і стэнаграма допыту за 23 ліпеня 1930, праведзеных маскоўскімі следчымі высокага рангу Славацінскім і Радзівілоўскім. Ад арыштаванага патрабавалі расказаць пра сувязі Саюза вызвалення Беларусі (чытай — мінскай адраджэнскай сябрыны) з ОГПУ. Натуральна, у цэнтры аказаліся Паўліна Мядзёлка і Пятро Ільючонак. Пачнём знаёмства са стэнаграмай, бо ранейшы пратакол допыту быў як бы рэпетыцыяй перад тым, які стэнаграфаваўся.

Славацінскі: — СВБ пыталась установить связи с ОГПУ? Через кого и как?

Краскоўскі: — Да, некоторая информация нам протекала через некого Ильючонка, ибо такие, как он, были вхожи в ОГПУ.

Славацінскі: — Вы помните, что на одном из банкетов или заседаний СВБ на квартире Купалы он заявил, что он работал по специальному заданию ОГПУ и как реагировал на это центр?

Краскоўскі: — Ничего серьезного не было. Было так: если ты работаешь и что-нибудь мог бы там делать — делай.

Славацінскі: — Значит, центр давал задания Ильючонку информировать его о линии ОГПУ? Или дезориентировать ГПУ?

Краскоўскі: — На одном заседании центра Ильючонок говорил, что он близок к ГПУ, и ему было на это сказано, что пусть продолжает информировать нас о том, что знает.

Радзівілоўскі: — А что дальше, а если у него будут спрашивать про СВБ?

Краскоўскі: — То тогда он должен был дезориентировать ГПУ.

Радзівілоўскі: — Кто из работников ГПУ являлся источником такой информации?

Краскоўскі:—Может быть центру и было известно. А я не знаю.

Радзівілоўскі: — Что вам известно о том, что летом этого года приезжали из ГПУ в Горки и беседовали снова с Мядзёлко?

Краскоўскі: — Я говорил, что это было один-два раза и она не называла фамилию.

Славацінскі: — Она сказала, что приезжал к ней сотрудник и предложил ей работать на организацию, которую надо выявить? Она об этом поставила в известность центр?

Краскоўскі: — Да.

Радзівілоўскі: — А вот, припомните, пожалуйста, фамилию этого сотрудника.

Краскоўскі: — Я не знаю (т. 4. С. 213)[1].

Калі я чытаў гэты тэкст упершыню, дык здзівіла мяне неўразумелая адаптаванасць адраджэнскай эліты да следчых ГПУ. Выглядала, што дзеячы Адраджэння не баяліся гэтай установы і на супрацоўніцтва з ёю глядзелі паблажліва. Мяне, прывыклага бачыць зусім іншае стаўленне да спецслужбаў і тайных сувязяў у заходнебеларускім вызваленчым руху, дзівіла і абурала бесклапотнасць мінскай адраджэнскай эліты. Зразумець сітуацыю дапамагло адно пісьмо Юрыя Раманейкі, былога афіцэра царскай службы, а ў 20-я гады кааператыўнага вараціла высокага рангу да свайго пляменніка Уладзіміра Жылкі, які быў на эміграцыі ў Празе і хацеў вярнуцца на радзіму, але пабойваўся ГПУ. Кааператар, які займаўся экспартам збожжа на Захад цераз чарнаморскія порты і напэўна ж сутыкаўся па рабоце з мытняй і пагранічнымі службамі, супакойваў пляменніка: «ГПУ ці што ў эміграцыйных колах называюць ЧК выдатна разбіраюцца ў гэтых пытаннях і напэўна не паставяць табе перашкодаў, таму што рэабілітаваць цябе няма ў чым». Прыгадваючы гэтую мясціну з пісьма, я паспрабаваў глянуць і на мінскія адраджэнскія норавы з іншага боку. Сапраўды, паблажлівасць да Ільючонка і Паўліны магла азначаць і высокі ўзровень даверу, які панаваў у сябрыне.

Урывак з допыту Краскоўскага 21 ліпеня напісаны сваім арыштаваным як бы сачыненне на зададзеную следчымі тэму. Гэта была як бы трэніроўка перад стэнаграфаваннем адшліфаванага допыту: «Паўліна Мядзёлка, гады тры таму назад, — піша Іван Ігнатавіч, — у адным ці ў двух выпадках расказала мне пра тое, што яе выклікалі ў ГПУ Беларусі, дзе з ёю тав. Апанскі вёў бяседу, жадаючы атрымаць ад яе інфармацыю аб становішчы ў нацыянальна-дэмакратычных колах і пра тэндэнцыі з боку ГПУ выкарыстаць яе ў гэтым накірунку надалей. Яна паведаміла мне, што адмовілася ад якой-небудзь сувязі з ГПУ і ад яе ўзялі падпіску «о неразглашении». Пра гэта Мядзёлка расказвала мне на кватэры. Пра гэты факт Янку Купалу было таксама вядома са слоў Паўліны Мядзёлкі. Я параіў Мядзёлцы паскорыць свой пераезд у Горкі і гэтым самым сысці з мінскага гарызонта, з поля зроку ГПУ. У выпадку ж, калі ад яе будуць патрабаваць інфармацыі пра нашу работу, дык яна павінна катэгарычна адмаўляцца ад выканання гэтых патрабаванняў. Цэнтр СВБ з гэтаю маёю ўстаноўкай згадзіўся» (т. 4. С. 186).

Што ж, за выключэннем апошняга сказа пра санкцыяніраванне парады, якое з'яўляецца перастрахоўкай, прызнанне Краскоўскага можна лічыць праўдзівым. Краскоўскага дапытвалі некалькі разоў аб сувязях адраджэнскага асяроддзя з ГПУ, стараючыся дабіцца не так праўды, як закласці ў памяць адказы, змест якіх хацела пацвердзіць следства, а яно вывудзіла гэта ў другіх інфарматараў ці загнала сілаю ў іх паказанні. Меркаваць так дае падставы тое, што паказанні ў ходзе допытаў адшліфоўваліся, станавіліся больш звязанымі, як фабулы. З ранейшых паказанняў І. Краскоўскага помніцца вось такое: «Мне перадавала П. Мядзёлка, што да іх у Горкі прыязджаў работнік ГПУ і ставіў перад ёю пытанне аб тым, што яна павінна «содействовать» ГПУ у раскрыцці існаваўшай нелегальнай ячэйкі нацдэмаўскай арганізацыі. Асобным членам СВБ, у прыватнасці Смолічу, Трэмповічу, я расказаў аб гэтым».

Супрацоўнік ГПУ Чарнышоў прыехаў у 1930 годзе ў Горкі з двума языкамі ў роце: адным, ласкавым, угаворваў Паўліну супрацоўнічаць, дапамагчы выкрыць контррэвалюцыю, а другім цкаваў Паўліну сваімі ж агентамі з ліку слухачоў рабфака сельгасакадэміі.

Д'ябал быў грозны, а заданні сцішаныя, калі дзёрзкая Паўліна кінулася наўцёкі ў санаторый, а потым затрымалася ў Маскве, у сяброўкі, дзе яе арыштавалі неўзабаве пасля І. Краскоўскага.

Чарнышоў — гэта адзін з тых «ударнікаў» следчай службы, што перавыконвалі нават Сталінавы планы паставак ворагаў народа, давялі вакханалію рэпрэсій да такой вышыні абсурду, што сам правадыр знайшоў патрэбным пажурыць руплівцаў за «головокружение от успеха». Праз два гады, як відаць з дакументаў архіва, Чарнышоў з крэсла опера перасеў у крэсла начальніка следчага аддзела ГПУ па Беларускай вайсковай акрузе і ў гэтым званні стварыў другі, куды большы абсурдны і пачварны следчы працэс па справе БНЦ. Гэта ён асабіста дапытваў Сымона Рак-Міхайлоўскага і ператварыў чыстага душою асветніка і дзеяча вызваленчага руху Заходняй Беларусі ў агента польскай дэфензівы, кіраўніка шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі ў БССР. Ці сам Чарнышоў згарадзіў сюжэцік, ці так «изнурил» сваю ахвяру, што яна азвалася помслівым д'ябальскім трызненнем, пляла, нібыта беларускі і ўкраінскі лева-радыкальныя клубы ў польскім сейме былі толькі бутафорыяй, якая прыкрывала контррэвалюцыйную тэрарыстычна-дыверсійную арганізацыю. Яе, маўляў, стварылі па заданні польскага Генштаба прадажныя паслы польскай лявіцы, камуністы Сахацкі і знаёмы нам Сільвестр Ваявудскі. Сапраўды, трэба быць поўным прафанам, каб плесці такое. Але ж версіі Чарнышова прайшлі ў ведамстве Рапапорта без рэкламацый. Бравая «тройка» засудзіла мнімых завадатараў на смерць з заменай кары на дзесяць гадоў працоўных лагераў. Унікальнае ўраўненне: 10 гадоў зняволення і смерць — гэта тое самае?! А засуджанымі ж былі заходнебеларускія паслы і дзеячы грамадоўскага руху, у большасці абмяняныя савецкім урадам за эквівалентных савецкіх вязняў з польскім бокам. Іх усё роўна расстралялі ў 1937 годзе па рашэннях новых «троек» у іншых канцах СССР.

Інтуіцыя не падвяла Паўліну, толькі трэба было не ў санаторый уцякаць загнанай д'яблам, а скінуцца шэраю зязюляй ды паляцець адвечным шляхам пакрыўджаных свёкрамі нявестак у матчыны сады, дадому-дахаты. Яна такі прыляціць у Будслаў, але пасля вайны, каб дагледзець мамінай старасці і аддаць роднаму кутку хоць частку напрацаванага вопыту настаўніцы і асветніцы, разбудзіць таленты ў землякоў, вывесці іх у харавым калектыве на менскую сцэну.

Дапытаная ў 1956 годзе ў Менску дзеля рэабілітацыі следчым Кірычэнкам Паўліна Мядзёлка паведаміла: «Чыстасардэчна заяўляю, што аб існаванні контррэвалюцыйнай арганізацыі СВБ я ўпершыню пачула ў 1930 годзе ад следчых, якія мяне дапытвалі, а таксама з паказанняў арыштаванага Краскоўскага, якія давалі мне чытаць следчыя. Памятаю, Краскоўскі ў сваіх паказаннях сцвярджаў, быццам у Менску была такая арганізацыя і што ў гэтую арганізацыю ён прыцягнуў мяне. Я не ведала тады і не ведаю цяпер, ці была яна ў прыродзе, але тое, што Краскоўскі мяне нікуды не вербаваў і я да гэткай ці падобнай арганізацыі ніколі не належала — дык гэта я ведаю.

На следстве ў 1930 годзе я вымушана была пацвердзіць паказанні Краскоўскага (у якой форме — не памятаю) аб сваёй прыналежнасці да СВБ.

Прыкладна 10 дзён без перапынку мяне дапрошвалі з 10 гадзін вечара да 5—6 гадзін раніцы, не даючы мне часу для сна, і я была фізічна змардаваная.

Будучы змардаванай фізічна і маральна, не здаючы сабе справы, я падпісвала складзеныя следчымі пратаколы з маімі «прызнаннямі». Што было напісана ў гэтых пратаколах, я не памятаю, бо тады, калі я знаходзілася ў турме, я была абыякавая да свайго лёсу і падпісвала ўсё, што мне давалі».

«Яшчэ дзейнічаў на мяне, — піша яна ва ўспамінах[2], — той маральны націск, якім стараліся зламаць маю волю ў Маскве, то звяртаючыся да маіх шчырых адносін да савецкай улады і даказваючы патрэбу самаахвяры, то асыпаючы мяне кпінамі над усім, што было святым у маёй душы». Яе дэзарыентавалі «неўразумелыя паводзіны нашых дзеячаў, якія прызнаваліся ў тым, чаго не было». Прывыклая давяраць важакам, Паўліна гублялася ў здагадках. «Можа, Краскоўскі і праўду сказаў аб сабе? Ён такі себялюбец, прагны да кіраўнічай ролі. Але нашто ён плёў пра «контррэвалюцыйную арганізацыю Адраджэнне ў 1912 годзе»? Між ішым, гэтай інфармацыі ў захаваных пратаколах следства І. Краскоўскага няма, ці не паходзіць яна з таго першага пратакола допыту за 1 ліпеня 1930 году, які толькі названы ў змесце 4-га тома справы, а ў падшыўцы адсутнічае? Вось новы вузельчык для пошукаў і здагадак. Цікава ўбачыць, з чаго пачынаў споведзь Іван Ігнатавіч, ведаючы, чым яе закончыў.

Заканчэнне. Пачатак — у папярэднім нумары.

З выкладчыкаў Горацкай сельгасакадэміі былі арыштаваны, акрамя Паўліны, прафесар Ксілякоў, Максім Гарэцкі і дацэнт Іван Серада. Першы за кнігі пра перавагу фермерскіх гаспадарак, да якіх Паўліна не мела ніякіх адносін, другі абвінавачваўся ў прыналежнасці да літаратурнай часткі СВБ і вінаватым сябе не прызнаў, а трэці трапіў у турму за тое, што быў сынам святара з Задзвеі, старшыняваў на Усебеларускім кангрэсе, «арганізаваў у акадэміі Навуковае сельскагаспадарчае таварыства, дзейнасць якога была скіравана на навуковае абгрунтаванне переваrі капіталістычнага гаспадарання, г. зн. дапусціў злачынства, прадугледжанае 76 артыкулам» (т. 25. С. 156).

Нягледзячы на асцярожлівую тактыку І. Краскоўскага не гаварыць нічога першаму, а толькі пасля, услед за следчымі або за іншым арыштаваным, усё ж факты добраахвотнай дэканспірацыі Паўліны, пададзеныя ім тады, абцяжарылі Паўліну Мядзёлку і азлобілі следчых, штурхнулі на помсту за «раззбраенне». У той жа час тады і сёння прызнанні ачышчаюць Паўліну ад падазрэнняў у верным служэнні ГПУ і, я думаю, прымусяць прыкусіць языкі шукальнікам танных сенсацый.

Перш чым пісаць пра мастакоў слова, дзеячаў культуры, якія апынуліся ў зубах рэпрэсіўнай машыны сталінізму, трэба ўявіць сябе на гэтым канвееры і памятаць, што з ліку дапытваемых і арыштаваных па справе СВБ падымалі на сябе руку, акрамя Купалы, Ігнатоўскага і Ластоўскага, Сцяпан Некрашэвіч (кінуўся ў пралёт лесвіцы турмы «Амерыканкі») і Паўліна Мядзёлка, якую вынях з пятлі наглядчык Маскоўскай турмы. На высылку ў Казань яе паслалі з дыягназам псіхічна хворай і памясцілі ў псіхічную бальніцу, лячылі ад фобіі, маніі самагубства.

Відаць, у чорную гадзіну пакут прызналася Паўліна следчым, што даўно ўжо праверана і праштэмпелявана Апанскім і Чарнышовым на лаяльнасць савецкай уладзе, паабяцала нават памагаць ГПУ выкрываць змовы. Але на пытанне, колькі і якіх ворагаў яна выявіла, Паўліна магла адказаць: «Дасюль ніводнага». Для следчых такі адказ гучаў як пацешка над імі і ў адказ браліся яны «валкаваць» арыштаваную «на изнурение». «Літаратура і мастацтва» ў мінулым годзе змясціла нізку пісьмаў Паўліны Мядзёлкі да Андрэя Александровіча, напісаных пасля рэабілітацыі. Расказала ў адным прыкрую для яе сустрэчу з Уладзімірам Дубоўкам. Паэт, сябра па нядолі, не павітаўся і не адказаў на яе павітанне. Паўліна пакрыўдзілася, бо не пачувала сябе вінаватай перад ім. Думаю, што паводзіны Дубоўкі неслі ў сабе рэцыдывы тых каварных гуляў, якімі забаўляліся следчыя, сутыкаючы на допытах вязняў ілбамі, правакуючы ўзаемныя нагаворы. Пра жыццё і дзейнасць Дубоўкі ў Маскве Паўліна нічога не ведала ды і ведаць чагосьці кампраметуючага не магла, бо такога не было. Следчыя нацкоўвалі на Дубоўку І. Краскоўскага, вымусілі з яго прызнанне, што папулярны паэт узначальвае Маскоўскую арганізацыю СВБ. У гэтай сітуацыі ўсплыло і імя Паўліны Мядзёлкі, якую Краскоўскі прыпісаў да ячэйкі, створанай ім у Менску. Паўліна аказалася ахвярай следства на «изнурение» і хітраванняў Краскоўскага ў часе самаабароны. На жаль, Іван Ігнатавіч не меў патрэбнай фізічнай трывучасці і перабіраў меру ў мудраваннях. Тактыка Уліса, якую ён ужываў, бянтэжыла і абурала Паўліну. Яна хацела бачыць у гэтым дзеячы рыцара, цвёрдага, як скала, а бачыла разгубленага, напалоханага, паўпрытомнага чалавека. Падобным чынам яна ў свой час расчаравалася ў мужу, Тамашу Грыбу, калі той не адважыўся ўдзельнічаць разам з сакратаром ЦК партыі беларускіх эсэраў Бялькевічам ва ўцёках з-пад польскай варты. На яе дакоры Тамаш адказваў, што яго жыццё патрэбна захаваць для справы, рызыкаваць яму нельга.

Следчыя, мабыць, падазравалі ў Краскоўскім мацёрага ворага, а ў Паўліне яго памочніцу. Невыпадкова нават на рэабілітацыйным допыце яе распытвалі пра матывы пераезду Івана Краскоўскага ў СССР з Латвіі. Ён жа спачатку збіраўся і Паўліну ўгаворваў ехаць у Чэхаславакію, дзе Тамаш Грыб планаваў адкрыць пры ўкраінскім педінстытуце кафедру беларусістыкі і рыхтаваць настаўнікаў для Заходняй Беларусі. Краскоўскі быў спакусіўся, але, наведаўшы Прагу, убачыў, што сродкаў на кафедру ўрад Чэхаславакіі не дае і наогул згортвае субсідыі для рэшткі ўрада БНР, які там застаўся пасля пераезду Цвікевіча з яго міністрамі ў Менск. Краскоўскі замест таго, каб ехаць на Захад, паехаў на ўсход. Гэты віраж выдаваўся ГПУ падазроным. Таму і Краскоўскі, прыціснуты следствам, быў вымушаны напамінаць, што за граніцай рабіў нейкія паслугі савецкай уладзе і прасіў аддзячыць яму палёгкай пры пакаранні.

Што ж тут адбылося, калі глядзець у прынцыпе? Перамагла ўжытковая мараль над мараллю чыстай, адвечнай, перамагала мараль езуітаў, паводле якой для пашырэння веры Хрыстовай можна хлусіць і хітраваць, а то і завесці ерэтыка на касцёр інквізіцыі, перамагала мараль бальшавіцкая, на жаль, ухваленая ў нядобры час Леніным, паводле якой маральна ўсё, што служыць на карысць рэвалюцыі. Карацей кажучы, перамагла выкрутная догма: «Мэта апраўдвае сродкі». Паўлінінай галовачцы не хапіла таго, што трэба касманаўтцы, і пайшла, паплыла па тых арбітах, па якіх плавалі растраўленыя яе самаачышчэннем павукі. Для іх прызнанні яе Краскоўскаму былі здрадай.

Іван Ігнатавіч Краскоўскі выступае не адвакатам д'ябла, як гавораць у кулуарах некаторыя даследчыкі, а, я б сказаў, прымусовым сістэматызатарам д'ябальскіх задум і спакусаў, якія ішлі ад старэйшага опера Радзівілоўскага ды яго начальніка Славацінскага. Чаму так сталася — вядома: на шыі д'яблаў вісела заданне любою цаной знайсці і выкрыць у БССР змову, павязаную з польскай спецслужбай, а змова ж павінна мець арганізацыю, арганізацыя — сістэму, а Краскоўскі, работнік планавых органаў БССР і СССР, быў спецам ад сістэмаў. Вось яго і мучылі, і выкарыстоўвалі ў гэтай якасці. Спачатку ён выкручваўся, думаў зрабіць так, каб і каза была сытая і сена цэлае. Але козы аказаліся д'ябламі ў авечых шкурах. Яны прымушалі працаваць на д'ябальскі млын. Прасачыць гэтую трагічную метамарфозу цікава і паказальна. Гэта зноў жа тэма асобнага артыкула.

Гісторык У. Міхнюк апублікаваў у 6-м нумары «Маладосці» за 1992 год фрагменты пратаколаў допыту па справе СВБ, якія датычаць Я. Купалы, сярод іх паказанні Паўліны Мядзёлкі (яшчэ раз пацвердзілася маё меркаванне, што ёсць і такія дакументы ў архіве). Недаўмявае Паўліна, чаму гэта Янка да пераезду яе з Мінска ў Горкі быў няўважлівым, насмешлівым, не хацеў размаўляць пра грамадскае жыццё, а пасля ставіўся «з большай увагай і павагай, хоць і тады не гаварыў са мною на сур'ёзныя тэмы» (цытую тут і далей па публікацыі ў часопісе «Маладосць»). Няцяжка здагадацца, што Купала паводзіў сябе як чалавек паінфармаваны аб тым, што Паўліна стала ў Мінску аб'ектам зацікаўлення ГПУ. Ён проста шкадаваў яе і не хацеў ускладняць ёй жыццё, нагружаць інфармацыяй, пра якую могуць дапытвацца, выцягваць следчыя ў часе «прафілактычных» гутарак. Купала шчадзіў яе, аберагаў, і Паўліна адказала яму тым жа пасля арышту ў 1930 годзе, нават яго адносіны да калектывізацыі згладзіла, звяла да асабістай крыўды: «Прынцыпова супраць калектывізацыі ён нічога не меў, наадварот, прызнаваў вялікую выгаду». І раскулачванне, калі яно было «правільным», цярпеў: «Супраць правільнасці раскулачвання Раманоўскіх ён не пярэчыў. Я іх зрабіў кулакамі, я ім памагаў у гаспадарцы. Я вінаваты». Больш горкі лёс напаткаў сям'ю другой Купалавай сястры Аблачымскай. «Аблачымскія, — гаворыць Паўліна, — мнагалюдная сям'я, вельмі бедныя». Праследванне ж беднаты пярэчыла нават афіцыйным дэкларацыям савецкай улады. Купала апынуўся, як той біблейскі Іаў, што зносіў незаслужаную боскую кару ды не мог абурыцца на Бога. «Ён не ўяўляе сабе, — гаварыла Паўліна, — іншага палітычнага ладу на Беларусі, акрамя савецкай улады». Відаць, баючыся перасаладзіць, арыштаваная адзначыла, што Купала «быў чулы да нацыянальнай палітыкі, у прыватнасці да тэмпаў беларусізацыі, да праяўленняў вялікадзяржаўнага шавінізму».

Вельмі пранікліва расказала сяброўка паэта пра яго глыбокія ўнутраныя перажыванні з выпадку глуму ўладаў над нявіннымі сялянамі. Унутранай інтуіцыяй чалавека таленавітага і ўражлівага яна адчула сувязь паміж наплывамі жорсткасці і жахаў у грамадстве ды творчым змаўканнем паэта, яго дэпрэсіямі і бясплённасцю. Пры даўнім нармальным стане грамадства Купала, калі змаўкаў, а змаўкаў ён на тыдзень-два, блізкае яго абкружэнне ведала: «Змоўк Купала, будзе новы твор». А цяпер прыпадкі маўчання сталі яшчэ даўжэйшымі і бясплоднымі. «Маўчанне, — сказала Паўліна, — канчаецца запоем, жаданнем скончыць з жыццём, застрэліцца».

Астатніх, дапытаных па справе Купалы, можна падзяліць на тых, што абаранялі паэта, і тых, што баранілі сябе, засланяючыся шырокімі плячыма бацькі нацыі. Здаралася, што з самаабароны некаторыя спаўзалі на падмогу «следствию», ды не падымаецца рука вінаваціць гэтых людзей. Допыты прыёмамі «на изнурение»ператваралі іх у насякомых, якім усё роўна, на якім струпе прытаіцца.

Псіхалагічна неўразумелай здаецца мне самаабарона Івана Ігнатавіча Краскоўскага, які адкрыта паставіў сабе і следчым умову, што не будзе першым пацвярджаць іхніх абвінавачых версій. 14 ліпеня 1930 г. ён паказваў: «На заседании центра СВБ присутствовали Янко Купала и Якуб Колас. Я не считаю их членами Центра» (т. IV, С. 152). А праз колькі дзён—паказанні іншага зместу: «В разъяснение моих показаний от 14.VII., показываю, что в состав руководящего Центра СВБ входили Я. Купала и Я. Колас» (т. IV. С. 166). Не трэба мець палётнай фантазіі і псіхалагічнай праніклівасці, каб уявіць, да якога стану павінен быць даведзены маніпуляцыямі следчых адукаваны педагог, каб з яго вуснаў пачало выходзіць такое сумбурнае трызненне. Не малое месца займае ў ягоных паказаннях амбіцыя: чалавек, нягледзячы на зняваrі і прыніжэнні, працягвае адчуваць сябе асобай гістарычнай: «Амплитуда влияний Центра периодически менялась: сначала она принадлежала мне, потом перешла к Цвикевичу, а затем к Ластовскому и Некрашевичу» (т. IV. С. 155).

Паказанні Паўліны, як і іншых падсудных, даваліся ў зададзенай следствам рэпрэсіўнай сітуацыі. Аддзяліць тое, што гаварылася дзеля самаабароны ці дзеля ачышчэння ад падазрэнняў бязвінных людзей, каб неяк дайсці да аб'ектыўных фактаў, вельмі цяжка, асабліва, калі маеш дачыненне толькі з фрагментамі, а не з усімі матэрыяламі допытаў.

Шкада, што дырэктар інстытута рэтраінфармацыі Уладзімір Міхнюк публікуе матэрыялы, не ўказваючы нумара тома, старонак, з якіх узяты вытрымкі. Рэдакцыі ж літаратурных выданняў лічаць свае органы друку (у гэтым выпадку няслушна) толькі папулярнымі і не патрабуюць ад вучонага навуковай карэктнасці.

Прайшоў на старонках газеты «Літаратура і мастацтва» без пашпарту і «ключоў» пратакол допыту Язэпа Пушчы, паказаць які мне работнікі архіва адмовілі, сказалі, што такога не могуць знайсці.

Таму з прыемнасцю і палёгкай прачытаў ва ўпамянутым нумары часопіса «Маладосць» інтэрв'ю журналістаў са старшынёю КДБ Рэспублікі Беларусь ген. Э. Шыркоўскім, дзе ён паведамляе, што звярнуўся ў Савет Міністраў з прапановай перадаць матэрыялы, якія датычаць рэпрэсій 30-х гадоў, з архіва КДБ у дзяржаўны архіў на агульны рэжым захоўвання і карыстання. Даўно пара б. Сапраўды, задача КДБ рэспублікі сёння зусім іншая і людзі працуюць там маладыя, на якіх несправядліва вешаюць папрокі за рэпрэсіі таго часу, калі гэтых людзей яшчэ на свеце не было.

---

[1] Следственное дело Ластовского и др. Архіў КДБ РБ. Арх. № 5536/8, т. 4, С, 456. Далей следчыя паказанні з гэтай крыніцы, том і старонка падаюцца ў дужках.

[2] Успаміны П. Мядзёлкі будуць надрукаваны ў лютаўскім нумары «Полымя» за 1993 год.

ВІНШУЕМ!

Беларуская Мірдза

З Латвіі раз-пораз прарываюцца весткі ад нашых даўніх сяброў, сярод якіх вось ужо добрая чвэрць стагоддзя добраахвотнаю паланянкаю Беларусі з'яўляецца Мірдза Абала. Яна нарадзілася 23 лютага 1923 года, і таму ў сувязі з яе юбілеем хацелася б яшчэ раз нагадаць пра свячэнне, мігценне, ззянне для нас слаўнага, добрага імя — Мірдза, імя дачкі Эдуарда з роду Яблыняў (так перакладаецца з латышскае мовы прозвішча Абала).

Да нядаўняга часу Мірдза Абала працавала ў інстытуце мовы і літаратуры Латвійскай акадэміі навук. Адно з яе грунтоўных даследаванняў — гэта ўдзел у падрыхтоўцы 30-томнага выдання спадчыны Я. Райніса, за што ёй было нададзена званне лаўрэата Дзяржаўнай прэміі рэспублікі. Але ў жыццяпісах Я. Райніса, А. Упіта, Я. Судрабкална, Я. Ніедрэ, Ю. Ванага Мірдза Абала не прамінала выявіць іх сяброўскую чуйнасць да беларусаў і Беларусі. Вывучала творчыя сувязі Я. Купалы з Латвіяй, У. Караткевіча з Янтарнай краінай... І калі ў такіх перакладчыкаў беларускай прозы і паэзіі, як Ю. Ванаг, А. Веян, Я. Османіс, В. Ліўзэмніек — ураджэнцаў Латгальскага краю—мова крывічоў была на слыху з дзяцінства, то Мірдзе Абале, жыхарцы заходніх абшараў, цяжэй было авалодаць валодай (мовай) балткрэваў. Але вось з'яўляецца «Чазенія» У. Караткевіча, перакладзеная М. Абалай, апавяданні Я. Коласа. А нядаўна для ўкладзенага ёю тома Я. Райніса (серыя «Скарбы сусветнай літаратуры») яна пераклала артыкул Я. Райніса з латышскай на беларускую мову.

У сваіх лістах і пры рэдкіх сустрэчах Мірдза Абала паведамляе, што ад сучасных нягодаў, няўтульнасці на гэтым разбэрсаным свеце яе ратуе цікавейшая работа: складанне латышска-беларускага і беларуска-латышскага слоўнікаў. Памер іх —па 16 тысяч слоў. А дапамагае ёй у гэтай апантанай працы супрацоўнік Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь Іван Лучыц-Федарэц.

Многія лісты нашая сяброўка з Рыгі падпісвае так: «Беларуская Мірдза». А гэта значыць, што, дзякуючы такім людзям, мы ніколі не страцім узаемаразумення, супольнасці, добрасуседства, і замест граніцы між Латвіяй і Беларуссю заўсёды будзе творчае Сумежжа, узгадаванае папярэднімі вякамі.

С. ПАПАР.

Фота аўтара.

«НАШ ДАРАГІ ПРЫХІЛЬНІК»

М. Гарэцкі і аўтакефальная царква

Імя Тадэвуша Урублеўскага, віленскага адваката, прагрэсіўнага грамадскага дзеяча, добра вядома даследчыкам айчыннай літаратуры XIX — пачатку XX стагоддзя. Францішак Багушэвіч прысвяціў свайму знаёмцу і калегу з'едлівую эпіграму «Малімончык наш Тадэўка...» Як адвакат, пляменнік славутага генерала Парыжскай камуны Валерыя Урублеўскага прымаў удзел у судовай абароне Якуба Коласа і Цёткі. Тадэвуш Урублеўскі — адзін з заснавальнікаў-мецэнатаў акадэмічнай бібліятэкі ў Вільні. Да вайны яна так і называлася: «Бібліятэка Урублеўскіх».

Менавіта ў яе сценах, дзе захоўваецца рукапіс «Віленскіх камунараў» ды іншыя аўтографы Максіма Гарэцкага, адшукаўся і ліст пісьменніка да Тадэвуша Урублеўскага. Паколькі ён не трапіў у апошні том «Твораў» (Мн., 1990), з каштоўным і нябедным — амаль на сотню карэспандэнцый — эпісталярным раздзелам, лічу вартым падаць яго цалкам.

22/XI 1921

«Шаноўны Пане,
Наш Дарагі Прыхільнік!

Надта ж Вам дзякую за прысланы матар'ял. Доўга (Даўно?) яго чакаў, тольні не важыўся яшчэ раз папрасіць... Было б для нас дужа пажаданым не паказываць, што гэта перэдрук, але добра й так, калі йначай не ўважаеце магчымым. А можа дазволіце не паказываць? Артыкул ідзе ў чародным нумары (№ 11), які ня выйшаў у панядзелак, а выйдзе ў чацьвер або ў пятніцу. Аб далейшых артыкулах — няма што й пытацца: мы будзем рады кожнаму Вашаму слову.

Адданы Вам
М. Гарэцкі».

Пісьменнік дзякуе тагачаснаму юрысконсульту і рэдактару дэкрэтаў першых урадаў Летувы і Беларусі за дасланы матэрыял, мы ж падзякуем М. Гарэцкаму за акуратнасць. Пазначаная дакладная дата і змест карэспандэнцыі даюць магчымасць адносна лёгка высветліць: размова ідзе толькі пра публікацыю ў «Беларускіх ведамасцях». Гэты «тыднёвы часопіс» стаў адзіным беларускамоўным віленскім выданнем увосень 1921 года. «Паданне» на дазвол выдаваць яго М. Гарэцкі склаў на імя «Яго Эксцэленцыі, Начальніка Сярэдняй Літвы» генерала Жалігоўскага 1 ліпеня 1921 года.

Першы нумар «Беларускіх ведамасцяў» віленчукі чыталі ўжо 14 верасня (1-га паводле старога стылю), у сераду. Наступныя нумары выходзілі па панядзелках. І толькі з адзінаццатым нумарам атрымаўся збой. Ён насампраўдзе выйшаў у пятніцу, «25 лістапада (12 наябра) 1921 году».

Аднак, пагартаўшы названы М. Гарэцкім нумар, не знайшоў публікацыі з жаданым подпісам «Тадэвуш Урублеўскі». Яшчэ раз перачытаў удзячнае лісцянятка рэдактара-выдаўца «Беларускіх ведамасцяў». Сумніву няма: размова можа ісці пра пошук артыкула толькі ў гэтым тыднёвіку.

Што ж, прыгледзімся да «Беларускіх ведамасцей» уважлівей. Балазе падшыўка газеты цалкам захавалася ў аддзеле рэдкіх кніг нашай акадэмічнай бібліятэкі. А кожны нумар складаюць усяго 4 старонкі. На першай паласе 11-га нумара — толькі адна падпісная карэспандэнцыя. Нехта Кастусёнак піша пра «Беларусаў у Латвіі». На другой старонцы матэрыялы пераважна сялянскай тэматыкі, бягучыя, злабадзённыя: «Наша доля» — Антона Рубецкага; «Палітыка ў кааперацыі» — І. Мялешкі; «Дапамога беларускаму сялянству»—Я. Квяткоўскага. Яшчэ адзін матэрыял «Перад скліканнем Сойму» падпісаны крыптанімам «В». Ён таксама «гарачы», апавядае пра падзеі мінулага тыдня за 16—20 лістапада. Так што наўрад ці гэтую інфармацыю рэдактар чакаў «даўно».

І толькі на трэцяй старонцы сустракаю публікацыю, пра якую, хутчэй за ўсё, ідзе гаворка ў невядомым лісце М. Гарэцкага. Артыкул называецца «Аб аўтакефальнасьці Праваслаўнай Царквы». Подпіс «Т. Вароніч».

Чаму я запыніўся на публікацыі, зместам сваім далёкай ад прафесійнай дзейнасці Т. Урублеўскага? Толькі, ці амаль што толькі, па знешніх прыкметах. Паколькі М. Гарэцкі ані словам не згадаў ні тэму, ні змест доўгачаканага матэрыялу (адно зразумела, для рэдактара ён вельмі важны, прынцыповы). Яго відавочна турбавала іншае: «Было б для нас дужа пажаданым не паказываць, што гэта перэдрук». Далікатная просьба зразумелая: «Беларускія ведамасці» — адзінае беларускамоўнае перыядычнае выданне, і рэдактар-выдавец не можа не дбаць пра ўзровень, прэстыж сваёй друкаванай трыбуны.

Дык вось, у 11-м нумары «Беларускіх ведамасцей» толькі артыкул «Аб аўтакефальнасьці Праваслаўнай Царквы» мае характэрны падзагаловак: «З журн. «Przeglod Wileński». Выходзіць, М. Гарэцкаму не ўдалося ўгаварыць Урублеўскага схаваць «плагіятарскі» напамінак. І яшчэ: подпіс нясе ў сабе пачатак сапраўднага імя віленскага адваката: Т(адэвуш).

Што хвалюе Т. Вороніча, а значыць, і рэдактара «Беларускіх ведамасцей»?

«Пасля ўтварэння на руінах б. Расейскай імперыі новых гаспадарстваў, жыхары якіх належаць, у большым ці меншым ліку, да праваслаўнага веравызнання, пытанне аб арганізацыі Праваслаўнае Царквы ёсць незвычайна пільным і вымагаючым шыбкага развязання», — пачынае аўтар свой досыць вялікі і грунтоўны нарыс. Прывяду з яго толькі найбольш важныя мясціны.

«Асабліва ж пільным ёсць гэтае пытанне для земляў беларускіх, жыхары якіх у значнай часціне праваслаўнага веравызнання.

Праваслаўная царква ўжо ў пачатку свайго існавання, з III века, пачынае дзяліцца на царкоўныя правінцыі, зусім адна ад адной незалежныя ў царкоўным устроі і кіраўніцтве. На чале гэтых правінцый стаялі звычайна епіскапы галоўных местаў (мітрапаліты), а пачынаючы з V века ў правінцыях болей значных — патрыярхі. Праваслаўная царква з гэтага якраз часу ўсцяж да нашых дзён была ў шчыльных суадносінах з гаспадарственным строем (...)

З ліку 14 існуючых цяпер аўтакефальных цэркваў шэсць знаходзяцца ў Турэцкіх землях і захавалі спрадвеку існуючыя патрыярхаты і епіскопіі. Усе іншыя ўтварыліся пераважна ў момант вызвалення ад турэцкай няволі. Так, Сербская царква аўтакефальная з часу цара Стафана Душана ў 1346 г., страціла сваю самастойнасць з упадкам незалежнасці Сербіі пасля бою на Косавым полі ў 1389 г. і вярнула яе сабе пасля вызвалення Сербіі, у 1883 г.Балгарская царква была аўтакефальнай з IX сталецця пры незалежных князях, пасля 1394 году далучана туркамі да Канстанцінопальскага патрыярхату, вярнула сабе права ў 1878 г. з моманту абвяшчэння самастойнага княства, таксама як і ў Грэцыі, пасля здабыцця ёю незалежнасці, стварылася ў 1828 г. аўтакефальная Эладская Царква(...)

Тое самае бачым у Літве і Літоўскай Русі. Ужо пачынаючы з XI веку Кіеўская мітраполія вызваляецца з-пад улады Канстанцінопальскага патрыярха; калі ж Кіеўская Русь падпала пад уладу В. Князёў Літоўскіх, а Кіеўскія мітрапаліты, пачынаючы з Максіма Грэка, пераехалі спачатку ў Валадзімір над Клязьмаю, а тады ў Маскву, прыйшла патрэба стварэння аўтакефальнай Літоўска-Рускай Царквы; урэшце ў 1412 г. літоўска-рускае духавенства на згуканым па загаду В. Кн. Вітаўта сабору ў Наваградку абрала мітрапалітам ігумена Грыгора Цамблака, пры жыцці маскоўскага Фоція; абраны быў кананічна рукапалажан, нягледзячы на супроцьдзеянне патрыярха. Пасля пераходу мітрапалітаў на унію, для астаўшых вернымі Праваслаўнай Царкве ўстаноўлена за каралём Уладзіславам IV у 1633 г. Магілёўская епіскопія, а пасля заняцця Літвы Расеяй скасавалася самастойнасць Літоўска-Рускай Царквы (...)»

Адзначыўшы вялізныя перамены, прынесеныя ў Еўропу першай сусветнай вайною, разбурэнне былых «жандарскіх» імперый, аўтар артыкула ставіць пытанне пра адбудову аўтакефальнай «Літоўска-Беларускай царквы». Пры гэтым падводзіцца законны, юрыдычны грунт: «Каналісты праваслаўнае царквы прызнаюць чатыры ўмовы, патрэбныя для стварэння аўтакефальнай царквы: 1) воля жыхароў творанай аўтакефальнай царквы; 2) згода ўрада той царквы, з якой выдзяляецца новая; 3) прызнанне новай царквы другімі аўтакефальнымі цэрквамі і 4) згода ўрада таго краю, у якім ствараецца новая царква».

Зноў робячы працяглы экскурс у гістарычнае мінулае Балгарыі, Сербіі, Чэхіі, аўтар вяртаецца да беларускіх рэалій на пачатку 1920-х гадоў: «З той прычыны, што землі, на якіх жыве беларускі народ, уваходзяць, апроч Сярэдняе Літвы, у склад чатырох гаспадарстваў: Польшчы, Савецкай Беларусі і часткаю Літвы і Латвіі (ПЯТЫМ ГАСПАДАРСТВАМ ЕСЬЦЬ МАСКОЎШЧЫНА, ДА ЯКОЙ ДАЛУЧАНА АМАЛЬ НЕ ПАЛАВІНА ЭТНАГРАФІЧНАЙ БЕЛАРУСІ. — РЭД.), дык у цяперашні час трудна ажыццявіць стварэнне адзінай аўтакефальнай Беларускай Царквы. Дзеля гэтага выпадае, на згодзе з меснымі ўрадуючымі ўладамі і патрыярхам Маскоўскім, распачаць стварэнне месных незалежных цэркваў». Па глыбокім перакананні Т. Вароніча, апошняе «не будзе супярэчыць нацыянальным імкненням беларусаў, бо калі спраўдзіцца іх заветная думка і прыдзе незалежная Беларусь, дык не будзе зусім перашкод злучэнню, па прыкладзе чатырох сербскіх цэркваў, усіх месных цэркваў у адзіную аўтакефальную Беларускую Царкву».

Я злоўжыў пераказам артыкула няпэўнага аўтарства з мэтаю, каб чытачу стала больш зразумела рэдакцыйная заўвага, далучаная да публікацыі Т. Вароніча. Бо ў наступным Поўным зборы твораў М. Гарэцкага яна бясспрэчна будзе змешчана. Калі не ў асноўных тамах, дык у раздзеле «Dubia» — тэксты, якія прыпісваюцца пісьменніку. Вось яна.

«АД РЭДАКЦЫІ. Лічым патрэбным паказаць пры гэтым на поўную безасноўнасць закідаў, якія робяцца некаторымі польскімі газетамі праваслаўнаму духавенству, а за што: газеты гэтыя абураюцца, што для кіравання часцінаю менскай епархіі, далучанай да Польшчы, назначан духоўнаю ўладаю, якая знаходзіцца за межамі сучаснай Польшчы, епіскап Пантэлейман. Тым часам духоўная ўлада зрабіла зусім правільна: дзеля таго, што ўладыка Менскі Мельхісэдэк перабывае за граніцаю Польшчы, дык у прыпадку неназначэння асобнага епіскапа, часціна епархіі засталася б без епіскапскага кіраўніцтва. Прыпомнім, што гэтак заўсёды было і ў каталіцкіх епархіях. Так, напрыклад, калі па Венскім трактаце часціна Кракаўскай епархіі адыйшла да Расеі, дык ёю кіравалі асобныя вікарныя біскупы ўсцяж да 1883 г., калі была створана асобная Келецкая епархія. Цяпер ізноў, калі часціна Сілезіі адыйшла да Польшчы, для кіраўніцтва гэтай часцінаю епархіі біскуп Браслаўскі (пры тым вораг Польшчы) назначыў асобнага вікарнага біскупа. Такім чынам, пратэсты супраць епіскапа Пантэлеймана безасноўныя, а таксама незаконна недапушчэнне загадваць парахвіямі назначаных гэтым епіскапам настаяцеляў.

Роўным чынам зусім незаконна вымаганне, каб метрычныя кнігі праваслаўных парафіяў пісаліся па-польску. Прыпомнім, што замена польскага і лацінскага тэкста каталіцкіх метрычных кніг правільна лічылася палякамі дзікім насільствам, а нядаўна інфулат кс. Міхалькевіч рашуча адкінуў вымаганне нямецкай улады, каб метрычныя кнігі пісаліся па-нямецку, і прадпісаў духавенству пісаць іх на рытуальнай лацінскай мове, за што і быў выслан з Вільні. Дык адзіна правільным было б вымаганне, каб запісы рабіліся ў праваслаўных беларускіх парафіях ці на прыроднай меснай мове г. зн. па-беларуску, ці на мове літургічнай, значыцца, па царкоўна-славянску, — таксама як у беларускіх каталіцкіх парафіях — па-беларуску ці па-лацінску».

«Мы будзем рады кожнаму Вашаму слову», — заахвочваў рэдактар Гарэцкі віленскага адваката. Калі псеўданім Т. Вароніч насампраўдзе належыць Тадэвушу Урублеўскаму, ягонае далейшае супрацоўніцтва з нашым празаікам мела працяг. Праз тры тыдні «Беларускія ведамасці» (№ 14—15) падалі артыкул Т. Вароніча (ужо праз «а») «Аб устроі Сербскай аўтакефальнай царквы ў Угоршчыне». Магчыма, праз нейкі час віленскі беларускі штотыднёвік апублікаваў бы нейкі матэрыял Т. Урублеўскага пад ягоным сапраўдным прозвішчам. Аднак Гарэцкага напаткаў лёс згаданага ім ксяндза Міхалькевіча. Калі святара выслалі з Вільні за супрацьстаянне нямецкім уладам, дык рэдактар «Беларускіх ведамасцяў» быў абвінавачаны «ў прыналежнасці да партыі камуністаў, у арганізацыі тайных баявых дружын з мэтаю замаху на дзяржаўную уладу, у друкаванай і вуснай прапагандзе». Перш чым у ноч з 4 на 5 лютага 1922 года Гарэцкага «без суда, са здзекам» выкінуць з Вільні ў нейтральны прамежак —у Коўна, ён два тыдні пагрэе адзіночную камеру на Лукішках.

Відавочна адно. Сапраўдны талент заўсёды глядзіць у будучыню. Сёння яскрава бачна, наколькі пытанне незалежнасці беларускай царквы, узнятае «Беларускімі ведамасцямі», было і застаецца надзённым.

Язэп ЯНУШКЕВІЧ.

P. S. Калі ўжо матэрыял быў напісаны, высветлілася: паводле звестак, прыведзеных у выданні «Між Польшчай этнічнай і гістарычнай» (Вроцлаў і інш., 1988), падказаным мне А. Мальдзісам, псеўданім Т. Вароніч належаў Тадэвушу Урублеўскаму.

Я. Я.

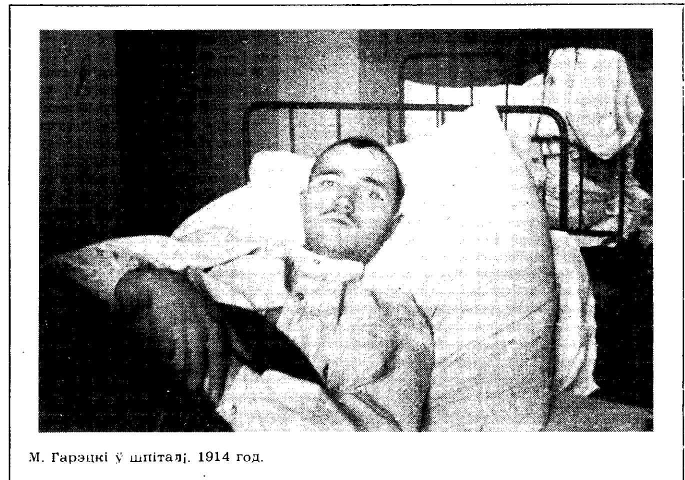

М. Гарэцкі ў шпіталі. 1914 год.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры передруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 18.2.93 у 18.10

Індэкс 63856 **П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12**
Тыраж 15.000 **М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12**